

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 24 (396) 19 – 25.06.2015 р.

Лукан Вей
про авторитарні
режими
й революційні
закономірності

Україна й Росія в пошуках
нових інструментів тиску

Кому вигідне процвітання
конвертаційних центрів

Хто може скласти конкуренцію
американській оборонці

**«РУССКИЙ БУНТ»
НЕ МАЙДАН**

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

24

Інтенсивний курс чеської мови у Києві

Хочете швидко заговорити
чеською мовою?

Не пропустіть ексклюзивну можливість
провести літо з користю, почавши
вивчення чеської в Чеському центрі!

*Викладає досвідчений лектор – носій мови,
працівник Карлового університету у Празі.
(UJOP)*

Всього місяць: з 20 липня до 20 серпня

Коли: заняття в будні та вихідні дні

*Де: Чеський центр, вул. І.Франка, 24а
(вхід з Чапаєва, 3)*

Детальніше на сайті або за телефонами:
cckiev@czech.cz, czechcentres.cz/kiiev
+38 (044) 230-29-64, +38 (095) 687-31-58

ЧЕСЬКИЙ ЦЕНТР
ČESKÉ CENTRUM

НА ЧАСІ

Збирання посад

Як чвари у владі позначаються на силових структурах

4

Едвард Лукас про те, яких шпигунів варто боятися європейцям

7

Заспокійлива соціологія

Як змінились електоральні настрої українців від останніх виборів

8

Гра на підвищення ставок

Як Київ і Москва шукають нові інструменти впливу

10

Шанс на зростання

Як запустити економіку й залучити інвестиції

14

«Ями» в конвертах

Чому обіг тіньових грошей зростає, попри задекларовану боротьбу з фінансовими «пральнями»

18

ТЕМА НОМЕРА

Хіпстерська борода Ємельяна Пугачова

У чому суперечливість протестів у сучасній Росії

20

Деспотія vs стихія

Чому бунти тільки посилювали владу московських правителів

22

Пітьма нової російської революції

Які сили насправді готові кинути виклик Кремлю

24

Люмпени без Майдану

Чим відрізняється російська протестна свідомість від української

26

Люстрація по-махновськи

Якими є історичні передумови боротьби українців проти влади

28

Лукан Вей:

«Тривалість сучасного російського режиму не буде такою, як у СРСР»

Канадський політолог про сучасний авторитаризм і його виклики

30

СВІТ

Кому страшна Америка?

Чи зможуть Росія і Китай перегнати США у військовій сфері

32

Європейська армія: проект чи ілюзія?

Чи спроможний ЄС створити власну безпекову структуру

36

Система з імунітетом

Як румунський прем'єр може зірвати успішну антикорупційну кампанію в країні

37

Час збирати каміння

Як джихадисти заробляють на історичних пам'ятках Близького Сходу

38

СПАДОК

Гіресва віра

Чому серед кримських татар не популярний радикальний іслам

40

НАВИГАТОР

«І не каже вам прощавайте»

Літературні новинки від сімдесятників та нової генерації

44

Країна зачарованої мови

Чим цікава для українців угорська культура

46

«Хуже уже не буде»

Про фобії окупантів у Криму

48

Де проляже розлам у «ДНР»?

Про несподіваний глоралізм серед сепаратистських лідерів

49

Леонідас Донскіс про вибіркоче сумління політичних опортуністів у часи криз

50

Тиждень

№ 24 (396) 19 – 25.06.2015

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Наталія Петринська, Анна Корбут,

Алла Лазарева, Олександр Крамар,

Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,

Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,

Юрій Макаров, Роман Малко, Ольга Ворожбит

Директор зі збуту Олександр Грищенко

Директор з реклами Олена Андреева

e-mail: olena.andreeva@tyzhden.ua

тел.: 067-407-10-89

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової

інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2

Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р.

№ зам. 15-1386

Наклад 41 500

Номер підписано до друку 17.06.2015 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе. Матеріали, позначені літерою «Р», публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua
The Ukrainian Week

Збирання посад

Автор:
Богдан Буткевич

Президент вирішив піти в наступ, але робить це вкрай недолуго та нерозумно. Спроба підклимної гри, спрямованої на усунення незручного чиновника, може незабаром обернутися однією з найбільших і найболочіших поразок у Порошенків кар'єрі. Тільки лінивий не казав про те, що кадрова політика глави держави – це його ахіллесова п'ята. Безлад спостерігається в усіх органах влади, а особливо у силових структурах, які, здається, більше зайняті взаємопоборюванням, ніж відсічю злочинцям і терористам. А надто у верхніх ешелонах, тобто тих, де сидять конкретні призначенці коаліційних політсил і особисто президента. Ситуація навколо можливого звільнення голови СБУ Валентина Наливайченка яскраво це ілюструє. Дуже нервова поведінка Банкової свідчить лише про одне: Петрові Олексійовичу таки не вистачає повноважень у межах дуже куцої порівняно з часами Януко-

ФОТО: ВЛАД СОДЕЛЬ

вича президентської вертикалі. Не тільки на суто адміністративному, а й на емоційному рівні. Напередодні місцевих виборів, які в світлі децентралізації стають набагато вагомішими, він готовий чи не на все задля концентрації у власних руках максимальної повноти доступної влади.

Мабуть, ні для кого, хто хоч трошки стежить за українським політикумом, не секрет, що посада очільника СБУ вже з рік перебуває під прицілом Петра Олексійовича. У тому сенсі, щоб поставити туди свою людину: подекуть, заступника Наливайченка й керівника Антитерористичного центру Василя Грицака, котрий певний час був начальником особистої охорони Порошенка. Адже Служба – це єдиний правоохоронний орган, на який нині має прямий кадровий вплив президент. Однак до певного моменту Валентин Наливайченко, що обійняв цю посаду за квотою УДАРу згідно з підписаною ще в березні 2014 року коаліційною угодою між Кличком та Порошенком, був недоторканим. Хоча він завжди мав досить незалежну стосовно президента позицію, а це, безумовно, драгувало Банкову. Можна не сумніватися, що в надрах АП давно вже шукали привід його усунути.

Але за останні два місяці ситуація докорінно змінилася. Чорна кішка пробігла між Віталієм Кличком та Петром Порошенком. Кішка ця породжена виборами київського мера та Київради, які невпинно наближуються. Кличко очікував, що президент відповідно до угоди автоматично підтримає і його кандидатуру, і його партію. Однак Петро Олексійович схильний діяти абсолютно не так. Він, вирішивши нарешті сформувати команду під себе, прагне, щоб УДАР остаточно розчинився в БПП й існував саме під цим брендом. Нинішній київський мер такого, зрозуміло, не хоче, тож досі не відомо, як і в якому складі підуть на вибори його полісила та він сам. Подейкують, що конфлікт із президентом уже спонукав Кличка шукати собі нового партнера в особі мера Львова та лідера «Самопоміч» Андрія Садового. Це, звісно, матиме свої наслідки: всі люди, призначені за квотою УДАРу, наразі під ковпаком АП.

УСІ ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ, І НАСАМПЕРЕД СИЛОВІ, ЗАЛИШАЮТЬСЯ СФЕРАМИ ВПЛИВУ ТИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ, ПРЕДСТАВНИКИ ЯКИХ НИМИ КЕРУЮТЬ

Петрові Олексійовичу конче потрібно тримати всю свою вертикаль під пильним контролем, щоб кожна посадова особа в ній робила все чітко за наказом згори, була підзвітна й керована. Бо війни між різними гілками влади, а особливо силовиками, вже досягли загрозливих масштабів. У принципі, в конкуренції силових відомств нема нічого поганого, але це тільки в умовах мирного часу. А коли в країні точиться жорстока війна, тоді гризня між різними правоохоронними структурами (у ситуації з Наливайченком, наприклад, між СБУ та ГПУ) призводить лише до руху назад. Усі державні органи, і насамперед силові, залишаються сферою впливу тих політичних сил, представники яких ними керують. І якщо на фронті це проявляється не так яскраво, то ось у тилу, а надто в столиці, боротьба всіх проти всіх справляє гнітюче враження.

Епізод із Наливайченком укотре засвідчив цю тенденцію. Катастрофічна пожежа на базі пально-мастильних матеріалів

ний на посаду за особистою квотою президента. Теж за корупцією (див. «Ями в конвертах»). Швидше за все, це був іще один випереджальний удар по Петрові Порошенку. Але в сухому залишку маємо чвари між двома силовими відомствами: замість боротьби з корупцією просто ігрища навколо крісла очільника спецслужби.

Якщо додати до цього спробу поїздки голови СБУ в США для презентації в Сенаті й Конгресі доказів російської агресії, котру в АП однозначно сприйняли як бажання піару та вторгнення у сферу інтересів Петра Олексійовича, то стає цілком зрозуміло, чому Порошенко стрімголов кинувся в невідготовану лобову атаку на Наливайченка. Її спонтанність виявилася бодай у тому, що президент навіть власній фракції не зміг пояснити, за що й чому саме зараз треба звільнити голову СБУ. Намагалися навіть витягти давні міфи про нібито зв'язки Наливайченка з Фірташем, які покликали озвучити екс-журналістів Сергія Лещенка та Мустафу Найєма. Однак і це не допомогло.

Порошенко має твердий намір вичистити із президентської вертикалі всіх, хто хоч трохи не підконтрольний. Ось тільки голосів на це в парламенті бракує. Ходять чутки, що їх збір за гроші вже ведеться, до того ж виконують цю роботу такі одіозні персонажі, як Олесь Довгий. Але менше з тим, більшість депутатів, експертів, лідерів громадської думки розводять руками в нерозумінні такої дурної політики Банкової, яка радше нагадує тупання ніжками малюка на дитячому майданчику: «А-а-а, ти такий поганий, ти мене не любиш, я з тобою більше не дружитиму».

У намаганнях зміцнити свою владу Петро Порошенко наражається на дуже велику небезпеку політичної дестабілізації в країні, коли проти нього об'єднуються як вороги, так і вчорашні друзі, котрих він сам перетворив на недругів. Збирання посад дуже сумнівна справа, коли замість власної команди за рік президентства в тебе й досі товариші по бізнесу та експати. Епопея зі звільненням Наливайченка, хоч би чим вона закінчилася, цілком може стати тригером для розвалу коаліції та політичної кризи. ■

Безпековий інфантилізм

Автор:
Едвард Лукас,
Велика Британія

На полі бою за громадську думку Захід програє. Такого песимістичного висновку дійшли аналітики Центру досліджень П'ю. Німецьке та французьке суспільства прихильні до НАТО, але абсолютно проти військової інтервенції в разі нападу Росії на якусь із країн-союзниць. Американці, на яких звалено всі ризики, пов'язані з діями Альянсу, прохолодніше ставляться до нього, ніж їхні європейські союзники, що хочуть переваг без відповідальності. Українцям набридли свої політики. Росіяни вважають, що Володимир Путін молодець, а шматки інших держав справді мають бути у складі РФ (останнє явно не віщує нічого доброго).

На щастя, долю народів визначають не опитування громадської думки. І, як показали останні вибори у Британії, де результат переговорів абсолютно відрізнявся від даних соціологічних досліджень, іноді вони навіть мало відображають те, як люди мислять насправді. Натомість більше нагадують тести на рівень IQ, які вимірюють реакцію, а не власне рівень інтелектуального розвитку, чи детектори брехні, що показують рівень самоконтролю, а не правдивості: опитування громадської думки демонструють те, що люди кажуть, а не те, що думають.

Мене завжди вражає, коли навіть якась нечисленна когорта росіян готова говорити незнайомцеві, що вважає своїх лідерів негідниками, які ведуть країну в хибному напрямку. Адже яка користь від сказаного у напівавторитарній державі? Значно безпечніше повторювати слова інших.

Громадська думка відображає те, що люди чують і читають у ЗМІ і що кажуть інші публічні особи. Якби російські медіа розслідували походження статків близького до Путіна кола осіб і зловживання владою (зокрема, вбивства), яким ці статки сприяють, тоді росіяни, можливо, були б іншої думки про свій режим. І якби в РФ існувала якась можливість оскарження влади в парламенті чи суді, громадська думка там була б краще поінформована і менш прихильна до своїх можливо-владців.

У Франції та Німеччині ситуація інша. Їхня проблема полягає не в тому, що людей бомбардують офіційною пропагандою чи вони думають, ніби проти-

стояння їй безнадійне. Попри зусилля російського лобі (Putinverstehер, або ж «ті, що розуміють Путіна»), більшість німців негативно сприймають нинішній московський режим і вину за хаос в Україні покладають саме на нього. Вони розуміють, що діється. Просто не бажають якимось втягуватися у спроби зупинити його, бо це означало б погодитися на лідерство Америки й бути готовими до всіх ударів критики, які передбачає така роль.

Найуспішніша російська пропаганда в Німеччині не прокремлівська. Вона антиамериканська. США в ній постають брутальною, некомпетентною державою, що занепадає і лізе у справи інших, тобто десь посе-

редині між загрозливим і несерйозним.

Те, як суворо Ангела Меркель розмовляє з Путіним, варте захвату. Але, коли доходить до спілкування з німцями, сміливості в неї значно менше. А їм не завадило б почути таке:

НАЙУСПІШНІША РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В НІМЕЧЧИНІ НЕ ПРОКРЕМЛІВСЬКА, А АНТИАМЕРИКАНСЬКА

- Едвард Сноуден – підрядчик американських служб розвідки, який утік з Америки, – у найкращому разі дурень і, швидше за все, зрадник;

- Німеччина не жертва співпраці зі США у сфері розвідки, а сторона, що виграє від неї; компанії, що засуджують санкції і роздають хабарі, зокрема німецькі, не повинні дивуватися з того, що за ними шпигують;

- російський реваншизм загрожує ключовим безпековим інтересам Німеччини. Його стримування може вимагати військової відповіді.

Повільно й неохоче німці починають усвідомлювати, що живуть у реальному світі, подобається їм це чи ні. Тепер виявляється, що Агентство національної безпеки США не прослуховувало мобільного телефону Меркель (як нібито свідчив один із документів, злитих Сноуденом). Натомість реальну загрозу безпеці ФРН становлять російські хакери, які зламали начебто захищену систему, що нею користуються німецькі парламентарії.

Ці факти грають на користь єдності Заходу й посиленню безпеки. Політики здебільшого це розуміють, але громадськість у більшості країн – ні. Коли вона буде наляканою і розлюченою, політики зможуть простіше діставати від неї схвалення належних рішень і дій. Але, не виключено, виявиться запізно. ■

Заспокійлива соціологія

Автор:
Роман Малко

Вибірчий маховик загущено, підготовка до нових перегонів, цього разу місцевих, набирає обертів, країна знову занурюється у свій майже звичний стан електорального мазохізму.

Стверджувати, що всі застигли в очікуванні, мабуть, не варто, але потреба змін на місцевому рівні вже відчувається фізично. Процес і так затягнувся до непристойності. За революційною логікою, бажання змінити країну мало б негайно трансформуватися у тотальне перезавантаження влади ще рік тому, коли коровай тільки-но вийняли з печі. Ну хоча б тоді, коли він ще не дуже остиг, коли відбувалася зміна найвищої законодавчої гілки влади – Парламенту. Так, тоді були певні незвичні умови: війна, загроза появи нових точок нестабільності, неможливість провести перегони за усталеною

схемою і ще багато особливих, цілком несприятливих обставин, які, втім, можна було б і доволі спокійно подолати, а на деякі й заплющити очі. Бо власне в цих несприятливих обставинах і ховалися цілком реальні переваги, ціла колода позитивів, які донині, на жаль, вже не усі дожили у своєму первісному вигляді. Йдеться насамперед про очікування невідворотного одними й готовність його прийняти, а ще – про жертвовність і безкомпромісність інших, які також були породжені цим відчуттям невідворотного, «бо дали нікуди».

Нині основне питання полягає в тому, чи вдасться цього разу нарешті максимально ефективно втілити очікування більшості громадян країни на повну заміну місцевої влади, запит на усунення старих прогнилих місцевих еліт і ввімкнення зеленого світла для справжнього, а не вер-

бального розквіту регіонів. Усе залежить від багатьох чинників, які, очевидно, неможливо повністю передбачити, спрогнозувати та запобігти, але є один нюанс, котрий все ж відіграватиме основну роль. Цей нюанс – виборець, що ставитиме галочку на підтримку того чи іншого персонажа або політсили, які бажають дорватися до корита, і саме від виборця в підсумку залежатиме, отримає він свій шматок пирога чи продовжуватиме вдовольнятися кришками і спостереженням, як інші смачно наминають його порцію.

Те, що виборець уже не той, яким був, можна лише припустити. Теоретично не той, але на практиці він все ще купується на вдалі PR-ходи на зразок «виберемо в першому турі». Він все ще голосує за команду молодих професіоналів під омофором славетного боксера, не дуже вникаючи, які в ній сховані скелети, і все ще готовий бути вдячним за дрібні подачки та обіцянки. Як він поведеться цього разу, важко передбачити вже хоча б тому, що йдеться, власне, про місцевий масштаб з відповідним своїм колоритом та особливостями.

Якби вибори відбувалися вже сьогодні, то, очевидно, сюрпризів було б трохи менше, ніж варто очікувати восени, бо довелось б вибирати з уже відомої когорти й за звичними правилами. До осені ще багато чого зміниться і виборчий букет буде надивовижу розмаїтий. Хоча, напевне, основне розкадрування все ж виглядатиме звично. Все-таки провідні гравці нікуди не подінуться, а дрібні новотвори, які вже почали виникати, наврод чи суттєво й тотально зможуть поснути важковаговиків, хіба на локальному рівні, в якихось окремих регіонах і то, якщо дуже добре попрацюють. Загалом доволі важко будь-що прогнозувати на таку далекую перспективу, тим паче коли новий закон про місцеві вибори ще навіть не ухвалений. Але є певні маячки, які все ж дозволяють трохи пофантазувати, бо такі дещо прояснюють.

Зміна електоральних вподобань

▲ Зростання рейтингу

▼ Падіння рейтингу

Партія	Результат підтримки політсили на парламентських виборах 2014 року	Рейтинг підтримки політсили за даними КМІС, оприлюдненими 11 червня 2015 року	Рейтинг підтримки політсили за даними групи Рейтинг, червень 2015 року
«Народний фронт»	22,14%	4,1% ▼	3,4% ▼
Блок Петра Порошенка	21,82%	21,2% ▼	20,5% ▼
Об'єднання «Самопоміч»	10,97%	15,8% ▲	13,1% ▲
Опозиційний блок	9,43%	9,7% ▲	12,7% ▲
Радикальна партія Олега Ляшка	7,44%	12% ▲	7,9% ▲
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	5,68%	15,3% ▲	12,4% ▲
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	4,71%	4,6% ▼	4,8% ▲
Комуністична партія України	3,88%	0,8% ▼	3,1% ▼
«Сильна Україна» Сергія Тігіпка	3,11%	2,6% ▼	2,6% ▼
«Громадянська позиція» Анатолія Гриценка	3,10%	5,4% ▲	7,1% ▲
«Правий сектор»	1,80%	4,1% ▲	6,6% ▲
«УДАР» Віталія Кличка		1,5%	

Згідно з результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, оприлюдненими 11 червня, станом на кінець травня цього року особливих змін електоральних вподобань на рівні політичних партій не спостерігається, а ті, що є, не надто критичні. Наприклад, очікуваного реваншу регіоналів, яким дехто лякав, можна не сподіватися. При всій любові до цих реліквів на Сході й Півдні, вони навряд чи зможуть законним способом отримати серйозну підтримку. За даними КМІС, за перефарбованих соратників Януковича з Опозиційного блоку висловило готовність голосувати всього 4% українців, або 9,7% тих, хто визначився, що пішов би на вибори.

Тут варто зробити кілька уточнень. Опитування проводилося щодо гіпотетичних виборів до Верховної Ради, отже це дані по всій Україні, тому варто робити похибку на той-таки місцевий колорит. Очевидно, що в різних регіонах він проявиться по-своєму. Також на результати опитування вплинули і вподобання мешканців окупованого Донецька, де соціологи не полинувалися попрацювати. Ще один суттєвий момент – кількість охочих проголосувати. Їх доволі мало: 26,5% опитаних українців взагалі не бажають брати участі у виборах, 8,4% респондентів прийдуть, аби зіпсувати виборчий бюлетень, а 25,9% не визначилися зі своїм вибором і не виключено, що в час «Х» вони просто проігнорують свій громадянський обов'язок. Додамо до цього ще людей, які з тих чи інших причин просто не зможуть потрапити на дільниці: військові, ті, хто косить від призову, заробітчани... На місцевому рівні їх відсутність може значно повпливати на результат, і це більш ніж очевидно.

Загалом, попри доволі значне розчарування чинною владою, яке спостерігається в суспільстві, що частково підтверджують і дані опитування, її представники все ще можуть розраховувати на підтримку на місцях, хоч дехто має шанс пролетіти й відчутти, що таке стати лузером. Серед тих, кому, очевидно, не доведеться червоніти, представники основних політичних сил, які формують коаліцію, щоправда, не всі. Так, непогані

Коли матеріал готувався до друку, свою версію політичних уподобань українців оприлюднила ще одна соціологічна група – «Рейтинг». Її дані дещо відрізняються від цифр КМІСу, але не суттєво, що й підтверджує загальну картину: БПП, «Самопоміч», «Батьківщина», Радикальна партія Ляшка і «Народний фронт» демонструють ще більшу втрату довіри, а натомість Опозиційний блок, «Громадянська позиція», «Правий сектор», «Свобода» та комуністи – ще більшу популярність. Про УДАР «Рейтинг» не згадує, водночас підтверджує в загальних рисах регіональні виборчі симпатії та невелике бажання українців іти на виборчі дільниці

результати в Блоку Петра Порошенка, «Самопоміч» і «Батьківщини». Вони є лідерами електоральних вподобань українців. Щоправда, всі, окрім БПП, можуть розраховувати на суттєві результати лише в окремих регіонах. «Самопоміч», наприклад, не вельми популярна на Сході та Півдні, і їй залишається тільки вдовольнятися Заходом і Центром. «Батьківщині» також, аби притягти на свій бік Схід, як мінімум треба напрацювати ще кілька відсотків. Майже не змінилася кількість радикальних фанатів Олега Ляшка: його досі готові підтримати 12% українців. Причому Ляшко, як і «Самопоміч», обмежений географічно. Ну й замикають п'ятірку вже згадані послідовники Януковича: вони трохи не дотягують до десятки і традиційно можуть розраховувати лише на виборця Сходу та Півдня.

Далі все сумніше й теоретично залежатиме від рівня прохідного бар'єру. Якщо його піднімуть до 5%, то потрапити у владу матимуть шанс ще соратники вже трохи призабутого Анатолія Гриценка. Його «Громадянська позиція», попри свій гучний провал на минулих парламентських виборах, симпатична 5,4% електорату, переважно Західної України. Коли ж бар'єр опустять до 3%, тут уже в гру вступить більше учасників і буде можливість розгулятися без компромісів. Шанси, згідно з дослідженням КМІС, матимуть і «Свобода» з 4,6% підтримки, і «Правий сектор» з «Народним фронтом», які демонструють однаковий результат – 4,1% прихильників. Для «Правого сектору» – це явне визнання, і якщо нічого не завадить, то він цілком матиме шанс отримати представників в багатьох місцевих радах Західної та, можливо, Центральної України. А ось «Народному фронту», схоже, треба швиденько шукати, з ким би «одружитися», бо шанс пролетіти доволі великий. Занадто стрімке падіння, яке можна пояснити визнанням трудів його лідера на посту прем'єр-міністра України. Можливо, в деяких регіонах ще вдасться протиснутися Сергію Тігіпку зі своєю «Сильною Україною». Є, як це не дивно, 2,6% українців, котрі готові за них голосувати. А от УДАРу Кличка,

якщо він таки ризикне піти на перегони самостійно, без ВПП, цього разу доля може і не всіміхнутися. Соціологи подають рівень підтримки боксерської політсили всього на рівні статистичної похибки – 1,5%.

Власне, вся ця соціологія доволі умовна й поки що загальна. Без сумніву, на фінішній прямій в регіонах з'являться можливі місцеві політпроекти. Хтось просуватиме і творитиме власний бренд, хтось маскуватиме своє огидне минуле, а когось доля змусить шукати союзників і йти на якісь братні союзи. Реальність така, що не всі партії всеукраїнського масштабу здатні похвалитися міцними структурами на місцях, а тому змушені будуть залучати місцевих лідерів, і ярмарок кандидатур ще попереду. Які можуть бути конфігурації? Та які завгодно. Он прогресивна соціалістка Вітренко зненацька знайшла спільну мову з комуністом Симоненком, якого кляла, на чім світ стоїть, і тепер вони йтимуть поширювати свій нафтаїн вже єдиною когортою Лівой опозиції. Шанси в них мізерні, але в якому Задрипанську їхніх протеже цілком можуть підтримати нафталінові бабусі, якщо внуки у них вчасно не конфіскують паспорти. Те саме й з іншими маргіналами. Невеличкий ребрендинг – і знову в бій, а раптом пощастить?

Насправді, все лишень починається. По-справжньому міста й села забурлять восени, коли процес перезавантаження місцевої влади буде йти семимильними кроками. У тренді будуть патріотичні гасла і, звичайно, побутовий популізм. Нинішні результати вподобань суттєво відкоригують. Наразі це лише відправна точка, від якої танцюватимуть всі, хто марить отримати хоч якесь депутатське посвідчення.

Чи змінить суттєво країна своє політичне обличчя після місцевих виборів – питання також дискусійне. З одного боку, повинна б, бо надто багато невідворотних процесів трапилося за останній час. З другого – все доволі непевно, зважаючи на талановитість вітчизняного політично-чиновницького прошарку й деяку загадковість самого електорату, який надто любить регулярно ставати на граблі хоча б краєм ноги. ■

Гра на підвищення ставок

На тлі продовження позиційної війни на Донбасі сторони шукають нових інструментів взаємного тиску

Автор:
Олександр Крамар

Чергова ескалація бойових дій на Донбасі, якої очікували після травневих свят, повною мірою поки що так і не відбулася. Попри постійне зростання кількості обстрілів і провокацій, активне перекидання додаткових контингентів військ і техніки з Росії та тиллових районів окупованої частини Донбасу до лінії зіткнення. Спроби терористів атакувати українські позиції завчасно виявилися, що стало причиною низки завданих їм локальних поразок, найбільшою з яких є битва під Мар'їнкою на початку

Російські військові у Придністров'ї опинились у блокаді. Україна й Молдова використовують її як новий засіб впливу на Кремль

червня. Врешті, очевидно перевагою для України порівняно із тим станом, який був у серпні минулого року чи січні поточного, залишається те, що лінія зіткнення загалом вирівняна і значно краще укріплена, тож утворити нові котли у ворога набагато менше можливостей. Але на тлі відсутності очевидних військових проривів триває постійний пошук нових факторів для розширення взаємного тиску.

РИЗИКОВАНА ІМПЛАНТАЦІЯ

Для Росії наразі ключовим напрямом зусиль є підвищення ціни, яку Україна платить за тліючий конфлікт на лінії зіткнен-

ня, а також провокування її до кроків, які можна було б подати на Заході, як недотримання і Києвом мінських угод.

Мета-мінімум – примусити українську владу в обмін на відносне затишшя на лінії зіткнення до сплати фактичної данини «ДНР» і «ЛНР» у вигляді відновлення фінансування підконтрольних терористам територій без можливості контролювати їх, а також відмови від їх транспортної та соціально-економічної блокади без відновлення контролю за кордоном цих окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДІЛО) із Росією. Такий підхід не лише знімає з Росії значну частину нинішнього

фінансового тягара підтримки терористів і підконтрольних їм територій, але й дає перспективу мінімально прийнятної для Москви формату заморожування конфлікту.

Не приховують і мету-максимум: змусити Київ до прямих переговорів із лідерами терористів та допуску Кремля (формально через представників ОРДЛО) до процесу творення нової української Конституції. Надалі це має відкрити шлях для цілкової втрати нашою державою можливості самостійно визначати свою внутрішню та зовнішню політику.

8 червня представники терористів із «ЛНР» та «ДНР» на мінських переговорах Владислав Дейнего й Денис Пушилін повідомили про направлення координатору робочої групи з політичних питань від ОБСЄ П'єррі Морелю «доповнення до змін до Конституції України». Останнім було передбачено, що «окремі райони з особливим статусом або їх асоціації є невід'ємною складовою частиною України», але мають співіснувати із центральною владою на основі спеціальних угод «щодо розмежування повноважень між цими районами, їх асоціаціями й Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади». Робилася спроба нав'язати визнання «ДНР» та «ЛНР» як «асоціацій окремих районів», зберігши за ними право на власні воєнізовані формування («народну міліцію») і надавши їм амністію та функцію «окремого правового регулювання» на підконтрольних територіях.

Один із лідерів кримських сепаратистів, экс-віце-прем'єр АРК, а потім російського окупаційного уряду в Криму Рустам Теміргалєв, коментуючи відповідні ініціативи, визнав, що мета Кремля – це внесення змін до Конституції України, а також включення до її складу автономних «ДНР» і «ЛНР», після якого від цих територій буде обрано проросійських депутатів. Їхня мета – домогтися посилення федералізації України й утворити, провівши референдуми, нові автономні республіки: Одеську та Харківську. Все це, за його словами, врешті допоможе «возз'єднати» Росію та Україну.

Українська сторона цілком закономірно проігнорувала такі ініціативи щодо ефемерного «відновлення територіальної цілісності». Петро Порошенко, коментуючи можливий статус Донбасу та його окремих районів, підкреслив, що вони можуть дістати лише ті самі права, які має решта регіонів держави. Причому в процесі такої децентралізації не може бути й мови про створення якогось «окремого правового регулювання» на певних землях. А розширення повноважень у вирішенні внутрішніх справ територій можливе лише за умови посилення контрольно-наглядних функцій представників центральної влади на всіх рівнях, які мають забезпечити швидке й суворе реагування на будь-які спроби порушення Конституції та законів України. «Ніякого права втручатися в будь-яку соціально-економічну діяльність органів місцевого самоврядування у них не буде. Але не буде і права порушувати Конституцію та закони України – відповідальність буде швидка й миттєва», – наголосив президент.

Зокрема, і з тієї причини, що не може бути жодних гарантій нав'язування Києву російсько-терористського бачення «децентралізації», ідея імплантування «ДНР» та «ЛНР» до складу України дедалі більше лякає терористів. На відміну від Кремля, який спрямовує свою геополітичну гру на підризу стійкості нашої держави, бойовики найпевнішою гарантією своєї безкарності за раніше скоєні злочини вважають лише незалежність від України або входження до складу Росії за прикладом Криму. Зрештою, саме «переможців не судять». 15 червня лідер «ДНР» Олександр Захарченко укотре прямо заявив, що його «республіка» із власної волі ніколи не вийде до складу України, бо між ними «постала кров», а залишиться самостійною, «хоч би що відбувалось у Мінську». І це не лише вияв торгів за статус, як часто вважають оглядачі. Решта форматів для терористів справді загрозлива: рано чи пізно проти тих чи тих із них буде поновлено кримінальне переслідування, а награбоване майно доведеться втратити.

«МИРНА ПЛАТФОРМА» П'ЯТОЇ КОЛОНИ

У ширшому контексті (змагання за відновлення контролю над усією Україною/повалення нинішньої влади) збільшення ціни, яку платить Київ, воюючи на Сході, має посилити невдоволення в нашому суспільстві, викликане втратою від конфлікту. Дані центру соціальних досліджень «Софія» свідчать, що 61,8% українців уже зараз вважають за необхідне припинити бойові дії на Донбасі, навіть якщо доведеться відмовитися від окупованих територій. І лише 22,9% виступають за продовження військових дій до цілковитого їх звільнення.

Ознаки втоми від війни дедалі очевидніші не лише через стрімке погіршення рівня життя. Останнім часом повною мірою виявили себе й наслідки неспроможності влади знайти інструменти соціально-економічної мотивації для залучення до лав Збройних сил добровольців. Відтак ставку зробили на закручування гайок дедалі більш репресивними методами примусової мобілізації тих, хто воювати не хоче й розглядає це як нав'язаний тягар. Перегини у виконанні планів військкоматами досягли того масштабу, коли із проросійських пропагандистських ресурсів на кшталт газети «Вести» вони вихлюпнулись уже

ПРОРОСІЙСЬКІ СИЛИ ЙДУТЬ НА ВИБОРИ ІЗ ГАСЛОМ «МИР ЗА БУДЬ-ЯКУ ЦІНУ»

й на екрани найбільш рейтингових вітчизняних телеканалів, загрожуючи перетворитися найближчим часом на топ-тему не лише інформаційного простору, а й політичного життя країни.

На цьому тлі гасло «мир за будь-яку ціну», з котрим на місцеві, а може, й дострокові парламентські вибори готуються вийти проросійські сили (Опозиційний блок, Лівий блок та ін.), може здобути чимало симпатиків не лише в південних та східних, а й у центральних і навіть західних регіонах, де опір примусовій мобілізації не менший. Лідер ОБ Юрій Бойко уже заявив про старт кампанії зі збору підписів «за мир» й анонсував намір показати, що «більшість людей в Україні на перше місце ставить питання при-

мирненя і зупинки військового конфлікту». Експлуатує аналогічну риторичку й Петро Симоненко, тепер лідер створеного 12 червня 2015 року на основі кількох маргіналізованих партій об'єднання «Ліва опозиція». Мовляв, «ми зосередимо всі зусилля на негайному припиненні війни».

Тут варто пригадати, якої популярності гасла досягнення миру вслякою ціною набули свого часу в Російській імперії, ставши одним із ключових факторів революцій 1917 року. Жор нехтувати цим фактором і надалі залагоджувати проблеми з мобілізацією виключно репресивними методами, тим більше в умовах, коли громадяни ще й не відчують будь-яких позитивних зрушень у внутрішньому реформванні країни, для нинішньої влади ризиковано. Можливо, варто підвищити в кілька разів рівень матеріального забезпечення та фінансову привабливість участі в АТО, за потреби збільшивши розмір військового податку. Адже якщо екстремістам та ексконуністам справді вдасться переконати значну частину наразі невизначеного населення центрально-західних регіонів, що голосування за них дасть шанс на припинення масових облав для відправлення на фронт і повернення раніше примусово мобілізованих додому, то чимало може проголосувати за ці політичні сили незалежно від своїх попередніх уподобань.

СПРОБИ КОНТРАТАКУВАТИ

Київ, зі свого боку, вже не лише покладається на ефект західних санкцій, а й почав робити додаткові кроки для збільшення ціни, яку Росія платитиме за агресію. Це не тільки посилення блокади підконтрольних терористам районів (через масштабну корупцію вона не бачиться ідеально організованою, але й у нинішньому вигляді створює дискомфорт для держави-окупанта).

Останнім часом тиск на Росію розширився через ускладнення доступу до її військових на території Придністров'я та їх постачання. 21 травня Верховна Рада розірвала угоду з Москвою про транзит військ РФ через Україну. Російську сторону ця ініціатива захопила зненацька, вона виявилася неготовою до таких дій, тож зазнаватиме додаткових збитків, принаймні у близькій та середній

перспективі. У світлі останніх виборів у Молдові, які підтвердили перевагу проєвропейських сил, придністровська карта стає потужним інструментом тиску Києва на Москву й може бути використана в торгах щодо майбуття Донбасу та задіяна як самодостатній інструмент витіснення російської військово-політичної присутності з південно-західного флангу, а відтак і послаблення тиску на суспільно-політичну ситуацію в Одеській області.

Нині в українському парламенті представники президентської фракції активно просувають ідею посилено блокувати як ОРДЛО, так і Придністров'я. 4 червня лідер БПП у Верховній

раді медичного призначення. Виняток – лише для гуманітарної допомоги. Постачати газ в ОРДЛО з України перестали давно, а прямі російські поставки на відповідні території послідовно ігнорує Нафтогаз. Так само Україна припинила й оплату виробленої на окупованих територіях електроенергії, а нещодавно в. о. директора НЕК «Укренерго» Юрій Касіч наголосив і на відсутності намірів компанії платити за наданий із РФ нібито в межах українсько-російського контракту струм на територію ОРДЛО. Останнім часом зростає кількість повідомлень про обмеження та припинення подачі води у відповідні райони «через відключення внаслідок обстрілів».

У цьому контексті привертає увагу й інший крок української влади, який відкриває шлях до повномасштабної блокади окупованих територій, – визнання їхнього відповідного правового статусу та зняття з України відповідальності за ситуацію із правами громадян там. Ще 17 березня 2015 року Верховна Рада визнала частину Донбасу окупованою територією, однак тоді це мало переважно декларативне значення. Натомість 10 червня в офіційному зверненні Києва до Ради Європи було заявлено про зупинення виконання низки статей Європейської конвенції з прав людини в зоні АТО й документально визначено відповідального за їх дотримання фактичного окупанта – Російську Федерацію.

Перманентні бойові дії вже зараз викликають спалахи стихійних протестів проти ватажків терористів. 15 червня в центрі окупованого Донецька напроти будівлі «уряду ДНР» відбувся стихійний мітинг: близько 500 осіб вимагали припинення бойових дій (обстрілів, які ведуть бойовики з території мікрорайону «Жовтневий ринок»), вигукуючи: «Припиніть війну! Забирайтеся геть усі!». Демонстранти звинувачували в обстрілах мікрорайону деєнерівців, які своїми діями викликають у відповідь вогонь українських військових. Якщо найближчим часом таки буде забезпечено серйозну транспортну блокаду ОРДЛО, а передусім обмежено пенсійний та соціальний туризм фіктивних переселенців, втома від війни у так званих «ДНР» та «ЛНР» також має помітно зрости. ■

ОЧЕВИДНОЮ Є ВТОМА ВІД ВІЙНИ ВНАСЛІДОК ЯК ПОГІРШЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ, ТАК І НЕСПРОМОЖНОСТІ ВЛАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНО МОТИВУВАТИ ВСТУП ДО ЛАВ ЗСУ

Раді Юрій Луценко з посиланням на «тверде рішення президента» заявив про необхідність повномасштабної економічної блокади окупованих районів Донбасу. «Доки терористи не віддадуть полонених, не припинять обстріли, їжі з нашого боку вони не отримують. Усі наші громадяни, які розуміють цю ситуацію, мають виїхати на вільну територію України... Великі промислові підприємства, що зареєстровані в Україні, будуть провозити свої вантажі і сплачувати податки. Але вантажі з харчами, товарами народного споживання на окуповані території Донецької та Луганської областей не повинні йти. Це тверде рішення президента».

З 17 червня набув чинності оновлений порядок тимчасового контролю за переміщенням через лінію зіткнення. Ним дозволяється перевезення усіх вантажів, крім гуманітарної допомоги лише залізничним транспортом, пасажирів (крім біженців) лише легковим, заборонено перевезення з і в невідконтрольні України райони Донецької та Луганської областей зброї, паливо-мастильних матеріалів, деталей та техніки, спиртних напоїв, тютюнових виробів, їжі, лікарських препаратів, інших ви-

БРАТ **ЗА БРАТА**
4 82015 0517000

**ПРОЕКТ
СОЦІАЛЬНИХ
РОЗСЛІДУВАНЬ**

З 27 ТРАВНЯ

ЩОСЕРЕДИ

О 22:05

zik

Ліцензії Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на право мовлення:
НР № 00405-м від 23.06.2004 р.; НР № 00404-м від 18.05.2005 р.; НР № 00403-м від 05.04.2012 р.

Шанс на зростання

Для виходу країни з економічної кризи потрібні зважені заходи державної політики

В Україні триває глибокий економічний спад. Нині з'явилися деякі ознаки стабілізації, які помножаться у наступному півріччі, якщо не буде ескалації бойових дій. Це дозволяє урядові перенести акцент у роботі з боротьби за виживання держави до стимулювання розвитку економіки.

АНАТОМІЯ КРИЗИ

Теперішній спад економіки України не є типовим. Його причини полягають і в падінні сукупного попиту (через відтік капіталу, дисфункцію фінансового сектору та вимушено рестрикційну фінансову політику), і у зменшенні пропозиції (внаслідок руйнування на Донбасі). У цьому й уся складність ситуації та особливість заходів, необхідних для подолання кризи. Щоб уникнути невчасних, невинуватих і зайвих кроків із боку влади, потрібний детальний аналіз ситуації.

У контексті сукупної пропозиції ситуація досить зрозуміла. На сьогодні війною пошкоджено або повністю зруйновано близько 60% економічного потенціалу Донеччини та 85–90% Луганщини. Так, за даними Держстату, за січень–квітень 2015 року обсяги виробництва промислової продукції у Донецькій та Луганській областях знизилися на 52% та 88% відповідно, виконаних будівельних робіт – на 78% та 90%, роздрібною торгівлі – 69% та 90%. Це означає, що Україна в цілому (без урахування тимчасово окупованого Криму) втратила 6,7% економічного потенціалу на Донеччині та 3,2% – на Луганщині. Разом – майже 10% потужностей народного господарства (насправді дещо менше, адже частина бізнесу Донбасу просто зникла із поля зору нашої статистики), які станом на сьогодні, грубо кажучи, пропали назавжди. Навіть якщо там відбулися часткові руйнування, то ще не відомо, чи буде економічно доцільно відновлювати об'єкти, а з урахуван-

**Автор:
Любомир
Шавалюк**

ням знищених інфраструктури та комунікацій і поготів.

З цього випливає принаймні три висновки. По-перше, враховуючи падіння реального ВВП на 6,8% минулого року і 17,6% у першому кварталі 2015 року, воєнними руйнуваннями можна пояснити лише близько половини його темпу. Решта – результат скорочення сукупного попиту під впливом, зокрема, повільного реформування.

По-друге, оскільки підприємства Донбасу пов'язані тісними зв'язками з бізнесом інших регіонів України, то випадіння відповідних ланок із виробничих ланцюжків призвело до скорочення обсягів продукції й на решті переділів. Це дуже чітко видно за динамікою промислового виробництва. При тому, що за 4 місяці 2015 року в цілому по Україні його обсяги впали на 21,5%, середньоарифметичний темп (це грубий спосіб усереднення, але різницю рівнів показує) падіння промисловництва в областях «першої лінії» відносно Донбасу (Харківська, Дніпропетровська, Запорізька) становить 12%, в областях «другої лінії» (Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська) – менше 11%, у решті (14 областей та місто Київ) – менше 1%, а в семи із них промисловість зростала. Цей спад у багатьох випадках тимчасовий і потребує певного періоду для налагодження нових зв'язків. Держава могла би координувати цей процес, що прискорило б відновлення нормальної діяльності відповідних підприємств.

По-третє, падіння ділової активності на Донбасі призвело до того, що надходження до бюджету з цього регіону порівняно невеликі, бо місцевий бізнес, за винятком тих, хто перереєструвався на підконтрольній Україні території, платить бойовикам, а не українській податковій, а про митницю й говорити годі. Водночас видатки на регіон із бюджету досі суттєві, що створює величез-

ний дисбаланс і тиск на український бюджет. Це обмежує можливість уряду стимулювати економіку підконтрольних територій. І ставить його перед непростим вибором: або повестися гуманно й виконувати державні зобов'язання перед українцями, які стали заручниками ситуації на Донбасі, або вчинити прагматично і припинити виплати по всіх каналах, спрямувавши гроші на територію, вільну від активних бойових дій. Цей вибір слід робити з урахуванням можливих змін рівня лояльності населення Донбасу до київської влади, які можуть статися внаслідок дій останньої.

Наразі вплив фактора пропозиції на економічний спад в Україні ось уже кілька місяців практично незмінний завдяки тому, що ескалація воєнних дій припинилася. Маємо умовне дно. Від нього слід відштовхуватися, пам'ятаючи, що у Росії є можливість пересунути його на нижчий рівень.

ПРОБЛЕМА СУКУПНОГО ПОПИТУ

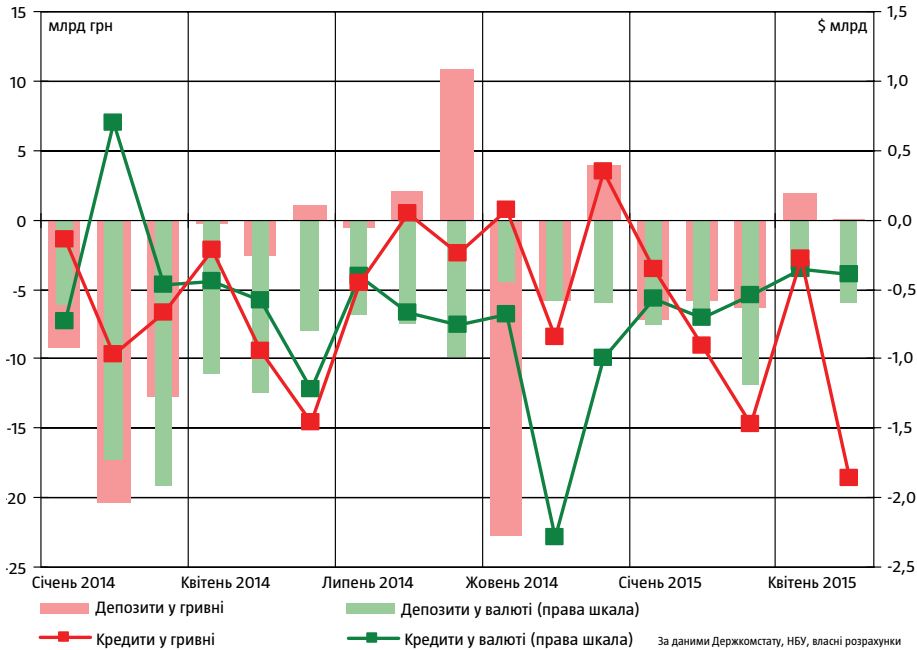
Причина рецесії не лише у руйнуваннях, до яких призвела війна. Приблизно половина падіння зумовлена факторами сукупного попиту, які проявлялися б значно меншою мірою, якби уряд проводив ефективнішу державну політику й радикальніші реформи.

Традиційно основними кількісними визначниками падіння сукупного попиту є вилучення з реального сектору, які йдуть на користь фінансової системи, нерезидентів чи держави, в певному сенсі знекровлюючи економіку. Уже потім ці причини негативно впливають на споживання й інвестиції, для здійснення яких контрагенти просто не мають ресурсів. Ключовим не кількісним, а якісним фактором падіння сукупного попиту є бізнес-клімат, який або сприяє капіталовкладенням, або відлякує інвесторів (одразу слід зазначити, що він не змі-

Дисфункція банків

Відтік депозитів із банків зменшує обороти, натомість обсяги вилучення фінансовими інститутами кредитів із фірм і домогосподарств зростають. Основною причиною є висока облікова ставка НБУ.

Зміна залишків кредитів і депозитів на балансах банків

нівся, якщо абстрагуватися від війни). У випадку України кожен із названих визначників зіграв свою роль.

Вилучення на користь фінансового сектору стали фактором скорочення ділової активності в Україні ще задовго до революції, а на початку минулого року проявилися повною мірою. Їхня суть полягає у тому, що банки неохоче видають нові кредити, натомість, отримуючи гроші на погашення старих позик, залишають бізнес і населення із меншою кількістю коштів на руках. Ця тенденція триває уже півтора року (див. **Дисфункція банків**). Основною її причиною спочатку був вплив депозитів, для виплати яких фінансовим інститутам треба було звідкись брати гроші. Але кілька місяців тому основну роль почало грати підвищення Нацбанком облікової ставки до 30%. Якщо раніше комерційний банк міг вийти на міжбанківський кредитний ринок або звернутися за дешевою ліквідністю до НБУ, то зараз ці два канали пропонують занадто дорогі гроші, що робить скорочення кредитування єдиною можливим виходом із ситуації. Іншими словами, якщо НБУ пропонує фінансовий ресурс під 30–33%, а сам банк отримує від виданого кредиту навіть 25–30%, то йому не-

вигідно брати гроші в регулятора, а простіше – не пролонгувати видану позику. Саме тому облікова ставка на рівні 30% (або будь-якому іншому, який перевищує рівень ставок за кредитами) призводить до різкого скорочення кредитування, що й відбувається в Україні (див. **Дисфункція банків**). Це сильно б'є по реальному сектору.

Тенденція до вилучення депозитів із банків, як свідчить статистика НБУ, затихає. Депозити у гривні приростали у квітні-травні, а у валюті скорочувалися меншим темпом, ніж раніше. Якщо так триватиме надалі, то потреба вилучати кредити з економіки зникне. І чим раніше НБУ впровадиться із реструктуризацією банківської системи, тим швидше остання перестане вносити свою лепту у скорочення сукупного попиту і, як результат, падіння ВВП. Отже, регулятор повинен мобілізуватися.

Вилучення на користь зовнішнього сектору також тривають кілька років. Але якщо раніше Україна мала дефіцит торговельного балансу, витрачаючи золотовалютні резерви і зв'язуючи гривневу масу купівлею валюти під імпортні операції, то зараз дефіциту немає. Зате «прорвало» в іншому місці: з початком минулого року

розпочався масовий відплив капіталу (див. **Інвестиційна застала**). Суть проблеми полягає не тільки в тому, що країну залишає валюта, якої й без того мало, але й у тому, що для купівлі цієї валюти підприємства використовують акумульовану гривню, яка після обміну на певну кількість, скажімо, доларів вилучається з економічного кругообігу. Це докладається до падіння економіки. Така тенденція підсилася за останні півроку і якогось очевидного фактора її зникнення немає. За минулий рік українські банки зменшили залишки зовнішніх заборгованостей на 16,9%, виплативши тіла боргу на \$3,8 млрд, нефінансові компанії, серед яких чи не першим був, мабуть, олігархічний бізнес, погасили 17,5% зовнішньої заборгованості, віддавши \$13,4 млрд. Це величезні суми, які, однак, можуть виймати з української економіки ще принаймні 1–2 роки, якщо нічого не зміниться. У цьому й полягає ризик такої тенденції для економіки.

Вилучення з реального сектору на користь держави – нове явище. Адже минулого року уряд, погано контролюючи дефіцит бюджету, стимулював попит, не в останню чергу з огляду на вибори. Але з початком 2015 року проводять бюджетну економію. При цьому вона досить умовна, адже видатки державного бюджету за 4 місяці 2015 року зросли на 20,4%, а зведеного (державний плюс місцеві) – на 15,5% (для розвинутих країн такі темпи зазвичайні). Але завдяки тому, що темп збільшення надходжень до бюджету виявився значно вищим (34,5% та 30,5% відповідно), зведений кошторис виконано із профіцитом 18,5 млрд грн.

Ось цим бюджетним профіцитом влада постійно хвалиться. Але даремно, бо він має дві сторони. З одного боку, його наявність нібито свідчить про фінансову дисципліну, яка здобуває прихильність кредиторів і є фактором макроекономічної стабілізації. З іншого – відповідний обсяг коштів вилучається з економіки й лягає мертвим вантажем на єдиному казначейському рахунку в НБУ. Гроші не працюють, тож ділова активність скорочується. Відтак уряд повинен якомога швидше вирішити, куди ці кошти можна ефективно спрямувати.

Якщо підсумувати, то з трьох можливих факторів скорочення сукупного попиту в першому кварталі 2015 року діяли усі. Це означає, що гірше вже не буде. У певному сенсі – це дно, принаймні психологічне. При тому один із цих факторів – зменшення кредитування – незабаром має усі шанси зникнути після того, як люди перестануть знімати гроші з депозитів. Другий – відплив капіталу – навпаки почав відігравати більшу роль останніми місяцями. Третій – вилучення на користь держави – цілковито перебуває в компетенції уряду, який має всі можливості розписати бюджетний профіцит за додатковими статтями видатків бюджету. Отже, із трьох факторів, які визначали рецесію протягом останніх півтора року, недовзі активними залишаться тільки один-півтора. Падіння економіки перестане пришвидшуватися, а з урахуванням низької статистичної бази 3–4 кварталів минулого року у другому півріччі 2015 року його темпи значно скоротяться. Такий результат дозволяє замислюватися над пошуком точок зростання й інструментів його забезпечення вже зараз.

ЯК СТИМУЛЮВАТИ ЗРОСТАННЯ?

Перебіг економічного спаду свідчить про те, що на руках в економічних контрагентів просто бракує грошей. Це парадоксально, бо люди забирають депозити з банків, а Нацбанк друкує гроші (останнім часом, щоправда, значно меншими темпами, ніж раніше), однак увесь цей ресурс концентрується в тих вузлах, розміщених зазвичай у центрі, які не пускають його далі. Економіка пробуксовує. Тому передусім потрібно забезпечити ліквідністю широкий діапазон контрагентів (насамперед у регіонах) – це запустить її. Але який канал для цього використати?

Зараз багато говорять про збільшення споживання. Низка партій, політиків і членів уряду пропонують індексувати пенсії та зарплати бюджетникам, спрямувавши на це кошти бюджетного профіциту. Але, по-перше, немає гарантії, що надлишок коштів у державній скарбниці з'являтиметься протягом тривалого часу, а підвищення соціальних виплат потребує постійного

Інвестиційна засуха

Відтік капіталу з України вимиває ресурс, доступний підприємствам та економіці в цілому, для інвестування і стає одним із головних факторів падіння капіталовкладень.

ресурсу. По-друге, здається, наші високопосадовці забули, що теперішню кризу спричинив, серед іншого, неадекватно високий рівень споживання, який сформував величезний дефіцит торговельного балансу, що призвело до стрімкого знецінення гривні й автоматичної корекції обсягів споживання. Ми не США. Країна, яка окрім сировинних товарів мало що виробляє, не може запускати економіку через споживання.

Звичайно, є проблема незахищених верств населення, що відверто бідують. Їх треба захистити шляхом надання адекватних субсидій на житлово-комунальні послуги та адресної допомоги на купівлю ліків та інших товарів і послуг, які подорожчали у кілька разів. Але ця проблема є питанням не збільшення споживання, а підтримання його на певному базовому рівні в умовах різкого збільшення цін. Вона потребує інших, відмінних від індексації підходів (а саме правильної організації та якомога швидшого відшліфування систем субсидій та адресної допомоги). І, глобально кажучи, має мало спільного із активізацією ділової активності.

Єдина альтернатива споживанню – залучення інвестицій. За допомогою капіталовкладень потрібно створювати нові робочі місця. Це дозволить не лише простимулювати економіку і інвестиціями, і зарплатами новоспечених робітників, а й створити умови для переселення мирного населення Донбасу на територію, вільну від війни, і позбавлення таким чином бойовиків людського ресурсу. Коли у нас говорять про капіталовкладення, то зазвичай мають на увазі іноземних інвесторів, які прийдуть в Україну та, скажімо, збудують завод з нуля. Але такий погляд – прояв недалекого погляду. Шукаючи майданчик для нового виробництва, глобальний інвестор, який мислить раціонально, ніколи не збудує завод у країні, де йде війна. У нього досить значно кращих альтернатив: від Тунісу, Бангладеш до Гондурасу й Балкан. Крім того, дуже багато транснаціональних корпорацій уже мають заводи в Росії, Словаччині, Угорщині та інших країнах неподалік від нас, які імпортують в Україну свою продукцію. Здавалося б, із залученням інвестицій складається безвихідна ситуація. Але вихід є.

ФАКТОРИ ІНВЕСТИЦІЙ

Найбільший потенціал із залучення капіталовкладень у теперішніх умовах має внутрішній малий і середній бізнес (МСБ). Більшість із його представників не збирається залишати Україну, хоча часто й має всі можливості для цього. Але й розвиватися зараз він не може. Навіть більше: останніми місяцями внаслідок загального падіння сукупного попиту та зростання податкового навантаження МСБ в Україні також не має грошей, виживає й часто переходить у тінь. Щоб змінити цю тенденцію, необхідно створити умови для його розвитку. І це прямо залежить від реформ. Передусім держава повинна зменшити регуляторне навантаження, тим паче що такий крок нічого їй не коштуватиме (дещо в цьому напрямі зроблено, але цього поки мало).

Крім того, слід знизити податкове навантаження. Уряд має не хвалитися тим, що надходження до бюджету зросли, де-факто склавши понад 39% від номінального ВВП у першому кварталі, що нечувано багато, а перепрошувати за це підприємців за те, що забиралася в них ресурси. Можливо, новий Податковий кодекс спростить систему та зменшить її тиск на бізнес. Його філософія має бути простою: що менше податкове навантаження (фактичне, разом із корупційною складовою, а не на папері), тим менше бізнесу перебуває в тіні, тим більше в нього фінансових ресурсів на інвестиції та створення робочих місць. Альтернативою такому підходу до пошуку грошей для МСБ могло би стати банківське кредитування. Але для його запуску потрібно завершити процес реструктуризації банківської системи й опустити облікову ставку до рівня, нижчого, ніж відсоток за кредитами. Для цього існують усі умови, зокрема, падіння місячної інфляції за ІСЦ з 14,0% у квітні до 2,2% у травні.

Другий спосіб стимулювання інвестицій потребує своєрідної хитрості. Йдеться про залучення іноземного інвестора шляхом приватизації великих державних підприємств. Велика приватизація в різних країнах відбувається раз на кілька десятиліть. Вона є рідкісною можливістю відносно легкого стратегічного виходу на новий ринок. Втрачати такий шанс не хоче жодна крупна корпорація,

навіть попри війну, бо другого разу може й не бути. Зайве й говорити, що як тільки нерезиденти стануть повноправними власниками приватизованих об'єктів, вони одразу волею-неволею почнуть інвестувати у модернізацію та збільшення ефективності відповідних підприємств. Україна на цьому може виграти не лише кошти до бюджету, а й приплив валюти, який перекриє наявну діру у платіжному балансі, остаточно стабілізує курс гривні й буде стартовим сигналом для тих нерезидентів, які побоюються ще глибшого дна. Уряд повинен негайно готувати до приватизації всі об'єкти, які майже готові до продажу.

Третій спосіб повністю перебуває в компетенції уряду. Потрібно збільшувати інвестиції в інфраструктуру (це також потребує низки законодавчих та організаційних реформ). Якими б не були руйнування на Донбасі, для іноземця, що вперше приїжджає до України, інфраструктура, зокрема дороги в областях, де не торкну-

лися бойові дії, справляє таке враження, ніби вона пережила війну. Це треба виправляти. І якщо влада сама не може створювати будівельні фірми, бо це закінчиться розпилом бюджетних грошей, то повинна сформувати ту фінансову платформу попиту на інфраструктурні об'єкти, яка спричинить появу множини будівельних організацій, що в підсумку зумовить стрибкоподібне збільшення інвестицій. Перевага держави саме в поточний момент полягає в тому, що їй залучити зовнішнє фінансування значно легше, ніж приватному інвесторові під проект з будь-якою, навіть захмарною рентабельністю.

Перебуваючи на дні економічного циклу або в безпосередній близькості до нього, маємо жити правильних заходів для того, аби його якомога швидше пройти. Щоб економіка уже через 2–3 квартали вийшла на траєкторію зростання, а населення не встигло усвідомити переляк від глибини зубожіння. Прийнятною альтернативою цьому немає. ■

ВЕЛИКИЙ ЗАЛ ОПЕРНОЇ СТУДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ ІМ. ЧАЙКОВСЬКОГО

Липень
02 | 19³⁰

ЗА ПІДТРИМКИ ПОСАЛЬСТВ США
ТА КОРОЛЕВСТВА НОРВЕГІЇ
В УКРАЇНІ

УЛЬТРА JAZZ
Summerfest 2015

MDA

МІСЬКІЙ КВАРТЕТ
ФЕЛІКС РЕЙКЛІ КВАРТЕТ

FELIX REIKLI
QUARTET
(NORWAY-USA)

ЖИВИЙ ЗВУК

DOVIDKI

Тиждень

(067) 430 73 06

PARTER.ua
287 87 87

«Ями» в конвертах

Автор:
Богдан Буткевич

Абсолютна більшість українських підприємців хоч раз у житті користувалася послугами так званих конвертаційних центрів – фіктивних фірм-«ям», які допомагають виводити «чорну» готівку з-під оподаткування. Зрозуміло, що за всіх часів і будь-якої влади цей бізнес не міг і не може діяти без високого «даху», щонайменше в податковій і банках, котрі мають прикривати фальшиві податкові декларації та видавати готівку. Але за останній рік це явище, згідно з даними Служби безпеки України, набуло просто космічних масштабів, насамперед завдяки наявності покровителів у найвищих кабінетах. Понад саме тема «конвертів», здається, стала однією із провідних у розкручуванні скандалу довкола можливої відставки голови СБУ Валентина Наливайченка.

ФІКТИВНІ ПОСЛУГИ

Конвертаційні центри в нинішній економічно нестабільній ситуації розквітли буйним цвітом. За оцінками експертів СБУ, із якими вдалося спілкуватися **Тижню**, в Україні таких структур функціонує приблизно 70, і їхній астрономічний оборот становить 4–4,5 млрд грн за місяць. Тільки в січні – травні 2015 року

ЗЛОЧИН БЕЗ ПОКАРАННЯ. Нещодавно міліція зі стрільбою прямо в центрі Києва затримала кур'єра та двох його спільників, які перевозили 500 тис. грн до «ями» з оборотом у 1,5 млрд грн. Щоправда, невдовзі всіх затриманих відпустили без вручення офіційної підозри

через «ями» було виведено в «тінь» близько 40 млрд грн, із яких бюджет недоотримав майже 11 млрд грн податків.

Щоб усі краще розуміли, про який саме обсяг коштів ідеться, зазначимо, що за ці 11 млрд грн можна було побудувати для армії понад 130 найновіших танків «Оплот» чи близько 7 тис. БТР-4. І це мова про неповні півроку. Власне, нічого дивного: рівень «тінізації» української економіки ні для кого не є секретом. Питання в іншому: система оподаткування в нас така, що підприємці, зазвичай, не мають іншого виходу, окрім користуватися послугами «ям». Бо якщо працювати по-білому, то або конкуренти обскачуть, які до цих самих «конвертів» ходять, або просто в трубу вилетять.

Отже, нагадаємо у двох словах, що таке конвертаційний центр і в чому його вигода для підприємців. Наприклад, у вас є 100 тис. грн, які ви хочете використати, припустимо, на хабар чиновнику. Але ж їх потрібно якось вивести з обороту вашої компанії, зняти з рахунків, і щоб це не привернуло зайвої уваги контрольних органів. Тоді ви робите дуже просто: звертаєтесь до конвертаційного центру, оформленого як таке собі ЗАТ, реально зареєстроване, з печаткою та директором. Фіктивно замовляєте в цієї фірми якусь послугу чи товар, наприклад ре-

монт вашого офісу, на ці ж такі 100 тис. грн.

Зрозуміло, насправді нічого не ремонтуватиме. «Яма» отримає ваші гроші, які ви цілком офіційно скинете на її рахунок нібито за виконані послуги, потім перекаже на рахунок ще однієї власної липової контори, яка нібито була конкретним підрядчиком робіт. Після чого ця фірма захоче свої гроші перевести в готівку в банку, який співпрацює з «ямою». Далі все просто: ваші кошти знімаються з рахунку, ви віддасте певний відсоток за послуги конвертації й отримуєте чистий «кеш», з яким можете робити, що завгодно. Для держави він більше не існує.

Але тут треба розуміти, що схема не діятиме без покровительства податкової інспекції, яка має потім підписати декларації «ями». І без свого банку, який видасть готівку на явно липову фірму. А він, у свою чергу, ніяк не зможе довго проводити таку діяльність без відповідних патронів у Національному банку, котрий закриває очі на ці готівкові операції. Ще є управління «К» СБУ і т. ін. Тобто, зрозуміло, що такий бізнес не здатен функціонувати апріорі без великої підтримки зверху.

МІЛЬЯРДНІ «ЯМИ»

Не можна сказати, що із цим явищем зовсім не борються. Ось кілька типових прикладів за останні два-три місяці. Скажімо, нещодавно працівники Служби безпеки України поклали у Дніпропетровську край діяльності одного такого конвертаційного центру.

Двоє мешканців міста зареєстрували в області 15 фіктивних фірм, через які незаконно перевозили в готівку кошти кількох місцевих підприємств за описаною вище схемою: переказували кошти на рахунки підставних компаній за начебто надані послуги та виконані роботи. Щодня в такий спосіб у «тінь» виводилося понад 2 млн грн. Загальна сума коштів, що пройшли через конвертцентр, за попередніми оцінками, – близько 500 млн грн.

Окрім того, СБУ спільно з Державною службою фінансового моніторингу та МВС не так давно накрили в Києві чергові дві «ями». Через одну з них від початку року зловмисники вивели в тіньовий обіг понад 800 млн грн, які належали державним підприємствам, через другу – понад 30 млн грн. Кошти до «конвертів» надходили через кілька комерційних структур, які перемогли в тендерах на обслуговування цих державних підприємств. Потім суми переказували на рахунки створених шахраями фіктивних компаній, і їх привласнювали учасники фінансової оборудки. Більшість фірм для відмивання коштів була зареєстрована на паспорти громадян РФ. Така схема використана свідомо й, за задумом зловмисників, мала ускладнити розслідування їхніх дій і пошук грошей.

Нарешті, в Одеській області співробітники СБУ припинили протиправну діяльність злочинного угруповання, яке організувало «конверт» з оборотом 1 млрд грн. Нелегальна фінансова структура, яку створили семеро мешканців Одещини, протизаконно переводила в готівку кошти підприємств, що продають сільськогосподарську продукцію. Зловмисники зареєстрували на території Луганської та Одеської областей понад 10 фіктивних фірм. У ході обшуків офісів та помешкань організаторів правоохоронці вилучили понад 170 печаток фірм із ознаками фіктивності, «чорну» бухгалтерію, чекові книжки, ноутбуки із системами «Клієнт-Банк», флеш-носії, які містили дані про обсяги проведених операцій та замовників послуг. У зв'язку із цією справою навіть вдалося затримати кур'єра з готівкою. Він доставляв 3,2 мільн грн до одного з офісних приміщень конвертцентру.

Але все це крапля в морі. У приватних бесідах і самі підприємці, й слідчі стверджують, що закривають переважно ті «конверти», які або не поділилися, або не заплатили потрібної данини високим покровителям. Решта й надалі спокійно діє.

СЕПАРАТИЗМ І ВИСОКИЙ ДАХ

За твердженнями оперативних працівників СБУ та МВС, із якими нам вдалося поспілкуватись, характерним для 2014–

2015 років стало не тільки збільшення кількості «ям», а ще й зміна їхньої кінцевої мети. Якщо раніше це найчастіше було отримання необлікованої готівки, то тепер – послуги з оптимізації ПДВ та податку на прибуток. Окрім того, конверт-центри займаються продажем податкового кредиту, конвертацією гривні в іноземну валюту й виведенням її в офшори. Клієнтів зараз зазвичай шукають в інтернеті, до того ж навчилися виплачувати гроші посередникам та бухгалтерам, особливо суміжним, які працюють на кілька фірм, за залучення нового охочого до «ям».

Іще однією важливою новацією стала міграція через бойові дії дуже численних «конвертів» із територій Донецької та Луганської областей, навіть контрольованих українською владою, до чотирьох великих міст: Києва, Дніпропетровська, Запоріжжя й Одеси. Саме вони є нині столицями вітчизняного ринку «чорної» готівки.

Величезна небезпека «конвертів» у тому, що через такі структури відбувається фінансування сепаратистської діяльності. За свідченнями офіцерів СБУ, саме через «ями» надходить лівова частка коштів на продовження терористичної діяльності з Росії. Та й узагалі будь-які «чорні» гроші – це завжди створення середовища для корупції та потенційного порушення закону.

Власне, «конверти» вже розповзаються країною, як спрут. Адже для забезпечення їхнього функціонування задіяна велика кількість юридичних компаній, котрі реєструють суб'єктів підприємницької діяльності, вирішують проблеми з податковими органами, поверненням ПДВ, закривають щойно створені СПД протягом доби, підкуповуючи відповідних чиновників тощо.

Набув великого поширення й так званий номінальний сервіс: коли підприємцеві надають «під ключ» готову фіктивну компанію, яка робить певні угоди, щось конвертує і розчиняється. У неї є номінальний директор і засновник підприємства з пакетом нотаріально завірених документів, юридичними адресами, банківськими картками й т. ін. І за чималу плату все це може стати вашим для якоїсь «сірої» операції.

Однак найбільше непокоїть той факт, що «кришування» «конвертів» не перестає йти із самого верху, і в цьому сенсі нічого не змінилося від часів Януковича. Коли весь «обнал» перебував під, зрозуміло, «Сім'єю» і курирували його особисто старший син Віктора Федоровича та «молодореформатори», особливо Арбузов, екс-голова Нацбанку. Понад те, слідчі СБУ стверджують, що в конвертаційних схемах сталися зміни виключно в назвах фінустанов, які допомагають відмивати гроші, та іменах голів відповідних управлінь НБУ й податкової, що забезпечують безперебійне функціонування системи.

Найгірше те, що в контексті «кришування» всієї цієї сфери називають конкретних осіб, наприклад, першого заступника голови Служби безпеки України, начальника Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю «К» Юрія Артюхова, якого днями спробував звільнити Валентин Наливайченко. Це стало одним із приводів різкого бажання Банкової відправити у відставку його самого. І недаремно. Адже пан Артюхов був призначений на посаду за квотою особисто прези-

«КРИШУВАННЯ» «КОНВЕРТІВ» НЕ ПЕРЕСТАЄ ЙТИ ІЗ САМОГО ВЕРХУ

дента Порошенка, що недавно підтвердив екс-журналіст, а нині депутат від БПП Сергій Лещенко.

Ще цікавіше стає, якщо згадати звинувачення деяких банків, близьких до нинішнього керівництва НБУ, в прикриванні конвертаційних операцій. Фігурують тут і прізвища людей із «пулу» пана Яценюка, як-от головного скарбничого «Народного фронту» Миколи Мартиненка, який нібито є «старшим щодо «конвертів» по лінії МВС, керованого вихідцем із НФ Арсеном Аваковим. У будь-якому разі, можна констатувати, що конвертаційний бізнес аж ніяк не постраждав більш ніж за рік після Майдану. Навпаки, він дістав друге дихання й перетворився на реальну небезпеку для фінансової системи країни. Надто в умовах хронічного браку коштів у бюджеті. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Хіпстерська борода Ємельяна Пуґачова

Автор:
**Дмитро
Крапивенко**

Коллективна пострадянська утопія має два полюси. На одному – відроджений совок із новітньою гігантоманією, сталінською суворістю, схрещений із чорносотенством і з благословення найвищого духовенства, щонайменше в межах СРСР 1991 року, на чолі з «настоящим полковником». Із щільно закритими кордонами, квасом замість коли і трактирними самоварами замість кавоварок. Інший полюс – Європа до Владивостока, дива російської демократії, президент РФ Міхаїл Ходорковський разом із прем'єром Славою Рабіновичем під час візиту до Києва покладають квіти до монумента Небесній сотні. Культурні центри на колишніх ракетних шахтах за Уралом і Human Rights Watch ставить у приклад пострадянські країни решті світу. Словом, матеріалу для фантастичних фільмів не бракує.

Міф про «один народ» живе і просто трансформується залежно від обставин. Причому по обидва боки кордону, частина якого вже рік як перетворилася на лінію фронту. Але і ця обставина не поклатила край ілюзіям. Одні чекають, коли українці скинуть «фашистську хунту» й підуть каятися перед Росією... За що? На «ватних» сайтах список уже сформовано. Другі все марно прагнуть побачити за одинокими шкєтами російський Майдан і втечу Путіна з Кремля. До речі, куди мав би тікати російський президент у разі революції: в Білорусь, Казахстан чи Монголію?!

В Україні повстання завжди означає звільнення. Від кого й від чого – очевидно. Власна самостійність і повернення в європейську сім'ю народів – прагнення природне, навіть банальне. Повстання у Росії має геть іншу основу. Його очолюють, як правило, самозванці, які хочуть замінити фейкового царя на справжнього «надюжу-государя» (від

Смути й до Ємельяна Пуґачова Лжедімітрії і «воскрєслі» Пьотри III були мейнстримом політичного процесу в Росії). Та й спроба стрибнути від абсолютизму до демократії у лютому 1917-го мала вельми карикатурний вигляд: більшовики не надто лукавили, коли саркастично змальовували добу Тимчасового уряду. Пізніше, наприкінці 70-х років минулого століття, афганські інтелектуали пафосно заявляли, що прагнуть здійснити у своїй країні перехід від феодалізму до соціалізму, що зрештою закінчилося перемогою Талібану, який виявився здатним розкрутити машину часу у протилежний бік. Благими намірами...

У більшості так званих великоросійських губерній революції взагалі звикли не помічати: скинули царя, пововтузилися «временне», а потім більшовики продемонстрували силу, тож їм і правити. Це національні та казачі околиці змагалися за волю, а іваново-вознесенські гкачі вкупи зі степовими кочовиками вірою й правдою йшли служити червоним, бо звикли слухатися владу,

**КОЛИШНЯ МЕТРОПОЛІЯ МАЄ
ЗВІЛЬНЯТИСЯ ПЕРЕДОВСІМ
ВІД САМОЇ СЕБЕ – ІМПЕРСЬКОЇ
ПИХИ, ЗНЕВАГИ ДО КОЛОЇН,
ВИЗНАТИ СВОЇ ЗЛОЧИНИ Й
УЖЕ ПОТІМ ШУКАТИ ФОРМИ
СПІВІСНУВАННЯ З СУСІДАМИ**

яка вмє показувати ікла й копати кирзовим чоботом. Так само і в 1991-му, коли закипали республіки, на російських теренах на підтримку демократії виходили лише в Петербурзі й Москві, де вже за два роки після падіння Союзу наважилися на свій реванш червоно-коричневі. До речі, чимало хто з тодішніх реваншистів нині стали «особами, наближеними до імператора».

Колишня метрополія має звільнитися передовсім від самої себе – імперської пихи, зневаги до колоній, визнати свої злочини й уже потім шукати форми співіснування з сусідами, яким залила чимало сала за шкіру. Однак нині чимало російських лібералів вважають, що «повернення Криму було історично виправданим», хоча при цьому зневажають Путіна й навіть готові заради демократії відсидіти 15 діб за адмінпорушення. У 2011–2013 антивладні настрої у Росії були відчутними, і це вилилося в велелюдні мітинги на Болотній. Навіні українці вважали, що у Москві повстали «наші», і воліли не помічати імперських та радянських прапорів поруч із символікою ліберальних партій. Сьогодні чимало тих націоналістів, які виступали два роки тому проти Путіна, воюють на боці сепаратистів добровольцями на Донбасі, і в їхньому світогляді нічого не змінилося. Гасла ті самі: «Россия для русских». Межі цієї Росії вони визначають, звісно ж, по-своєму, на око. Тому шукати спільне між воїновничими російськими шовіністами й тамтешніми нечисленними прозахідними інтелектуалами – все одно, що порівнювати заінстаграмлений портрет сучасного хіпстера і Ємельяна Пуґачова: спільною буде хіба що борода, решта подібностей – радше випадковими.

Всю абсурдність та ірраціональність «русского бунта» ми бачили на Донбасі – крайня жорстокість за доволі розпливчастих вимог: ніби за самостійність, але й не проти федералізації, а взагалі було б добре до Росії приєднатися. Навіть лідери самопроголошених республік не кожного дня готові сказати, чого ж вони прагнуть. Але при цьому не стримують свого апетиту до розправ: раз дорвалися до зброї, то треба нищити всіх, хто не «такий» – можливо, це і є та «шляхетна» мета, заради якої й повстав «непочутий» Донбас? ■

Деспотія vs стихія

Автор:
Ігор Лосєв

Перспективи розвитку Росії й України значною мірою визначаються притаманними цим доволі різним суспільствам соціокультурними традиціями, тими архетипами й матрицями функціонування, що формувалися століттями під впливом нерідко протилежних культурних світів. Російські політичні мислителі часто вельми легковажно ставляться до факту виникнення «особливої московської цивілізації» (на чому вони у їхньому протистоянні Заходу полюбляють наполягати) у надрах імперії Чингізидів протягом 250 років, коли було закладено фундаментальні особливості російської державності: жорстока деспотична монархія, тотальна централізація, культ першої особи (великого князя, царя, генерального секретаря, чекіста № 1 тощо), нетерпимість до будь-яких незалежних громадянських ініціатив, до всього того, що становить сенс і зміст європейського способу соціального життя. Східна, монголо-китайська система організації буття суспільства не зникла після припинення існування Золотої Орди, а в різних модифікаціях збереглася аж дотепер, будучи присутньою як у публічному побуті, так і в ментальності мільйонів росіян із властивими їм принциповим нерозумінням західних цінностей, внутрішньою ворожістю до Заходу, сприйняттям його «м'якої сили» як агресії і виклику.

Ще у 1996 році знаний російський економіст Геннадій Лісічкін самокритично написав: «У кожному з нас у глибині дремає золотоординський татарин, і він щоразу прокидається у найбільш неідеальний для долі Росії час, щоб жорстоко заявити про себе, не звертаючи уваги ані на зміну влади, ані на зміну політичних вивісок». Незважаючи на всі зусилля європеїзації Росії в XVII–XVIII століттях, східна парадигма неодмінно перемагає на довгій історичній дистанції. Навіть сьогодні очевидно, що для кремлівської верхівки устрій і уклад Китаю є значно зрозумілішим, ніж західний, і той-таки Путін чувається в Пекіні

набагато природніше, ніж у західних столицях. І це всупереч жорстокості, підступності та абсолютній несентиментальності лідерів Піднебесної.

Українське суспільство розвинулося з іншого первня і зберегло давньокиївську традицію, зокрема традицію демократичної зміни керівного режиму. Фактично це традиція виглядає протягом століть так: давньокиївське Віче – Козацька рада – сучасний Майдан. Звісно, що це абсолютно чуже й неприйнятне для російської цивілізації, це не її спосіб спеціальних змін. Посилання на досвід демократичних республік Новгород і Псков не приймаються, адже ці держави та їхні етноси були зліквідовані й винищені до пня московськими царями, що стало одним із перших геноцидів у середньовічній Європі. Та й не варто потурати московській тенденції привласнювати майно та історію винищених нею...

Київський європейський первень зміцнився і збагатився в період перебування українських земель у складі Литви й Польщі, європейський характер яких поза сумнівом. Найбільш незаангажовані російські дослідники визнавали цей факт, зокрема Героргій Федотов: «Ми уявляли, за схемами російських націоналістів, що малороси, нидіючи під польським гнітом, тільки того й жадали, що возз'єднатися з Московією. Але руські в Польсько-Литовській державі, відштовхуючись від католицтва, не були чужинцями. Вони всотали в себе надзвичайно багато елементів польської культури й державності. Москва з її східним деспотизмом була їм чужа. Коли релігійні мотиви схилили козацтво до унії з Московією, на нього чекали гідкі розчарування. Московське віроломство не забуте досі. Яскравіше за все наше глибоке нерозуміння українського минулого дається взнаки в оцінці Мазепи».

Деякі тогочасні росіяни визнавали європейськість України й Білорусі практично, сказати б «ногами», і, відчувши загрозу сокири ката на Лобному місці на

Червоній площі Москви, тікали до цих земель Речі Посполитої, як це зробив знаменитий опонент Івана Лютого – князь Андрей Курбський і московський першодрукар Іван Фьодоров. Російські аристократи заздрили правам і привілеям української та білоруської шляхти, представників яких не можна було позбавити титулів, майна й самого життя через банальну примху деспота, як казав Іван Лютый: «Я, царгосудар, самодержавець, і холопей своїх волен казнити, волен міловати же...» Холопами були навіть особи з титулом князя.

Специфіка російської цивілізації зумовила і специфіку трансляції влади, зміни режимів, що з невеличкими модифікаціями дожила до наших днів і яскраво демонструє глибоко неєвропейську природу російської державності та соціального устрою.

У Росії завжди були проблеми з чітким законодавством про успадкування престолу, що створювало безліч утруднень і загострювало на історичних зламах політичну ситуацію. Добре, якщо імператор, який помирав, устигав залишити заповіт. Гірше було, коли такого не виявлялося. Можна згадати, як смертельно хворий Пётр I останнім зусиллям написав: « Віддайте все... » і перо випало з його рук. Це призвело до низки палацових переворотів, що позначили собою все XVIII – «бабське» – століття, як назвали

У Росії картину Максима Тітова «Битва за Москву» тлумачать як «пророцтво Майдану», хоча її сюжет прийшов з міжетнічних сутичок, що доволі часто трапляються у російських містах

його російські історики, бо тоді Росією переважно правили жінки.

Ще раніше формою комунікації російських мас із царем були народні, козацькі й стрілецькі бунти. Найбезпечнішими були останні, бо вони дислокувалися здебільшого в Москві й добре знали дорогу до государевих палат. Стрільці приходили у Кремль і вимагали голову найофіознішого царського боярина (типологічно ці бунти дуже нагадували заколоти султанських яничарів у Стамбулі). Такого боярина з високого ганку скидали на списи бунтівного війська, після чого втомлені, але задоволені стрільці поверталися у свої «слободи» до наступного путчу. Якщо владі бракувало розуму, щоб дбати за цим алгоритмом, то розпочиналися погроми й різанина.

Коли відбувалися зміни, все зводилося до часткових персональних новацій, що не зачіпали системи панування. А бунт або сам згасав, як пожежа, котра вичерпала свій займистий матеріал, або його криваво придушували. Треба зазначити, що схильність до кровопролиття, особливої жорсткості, нерідко абсолютно зайвої і нефункціональної, є національною особливістю російської історії. Згадаймо слова Пушкіна про «російський бунт, безглуздий і безпощадний». Проте є й ближчі до

нас у часі оцінки. Зокрема, ще за Помаранчевої революції тодішній заступник Владіміра Жириновського в партії ЛДПР Алексей Мітрофанов сказав: «Ось вони там, у себе на Майдані, місяць простояли, і жодної розбитої пики. А якби трапилося у нас, на Червоній площі, то не встигали б трупи вивозити». Всі ці факти спростовують тези про «єдиний народ» щодо українців і росіян.

Росія не має стійкої традиції цивілізованої і демократично-консенсусної передачі влади, коли відбувається певний компроміс еліт і мас за чіткою процедурою вільних, прозорих і справедливих виборів. За період комуністичної влади обрання партай-фіюера спочатку було результатом жорстокої боротьби на найвищому рівні партійної ієрархії, а потім – змови деяких угруповань у партійному керівництві. Маси до цього процесу або взагалі не допускалися, або лише в ролі статистів.

Винятком із цього правила було обрання Бориса Єльцина президентом РФСР у пізньогорбачовську добу. Але це той виняток, котрий лише підтверджує загальне правило. Найбільша «демократичність», на яку спромоглася посткомуністична Росія – це проведення операції

УЛЬТРАПРАВИ ТА УЛЬТРАЛІВИ МАЮТЬ НАЙБІЛЬШІ ШАНСИ ОЧОЛИТИ ВСІ РОСІЙСЬКІ МАСОВІ ЗАВОРУШЕННЯ, ХОЧА ЧИМАЛО ТАКИХ ВІДБУДЕТЬСЯ БЕЗ ЖОДНОГО ПРОВІДУ, ЦІЛКОМ СТИХІЙНО

«наступник», коли Борис Єльцин «ощасливив» Росію і світове співтовариство офіцером КГБ Владіміром Путіним. Як часто буває в Росії, стосовно нового лідера все спочатку вирішили у вузькому колі нагорі, а вже потім винесли на «масовку», себто на добре організовані й жорстко контрольовані вибори, де не можна допустити жодних несподіванок, і їх не допустили...

У цьому контексті постає проблема трансляції влади у нинішній Росії, а також проблема характеру соціально-політичних перетворень. Три-

валий час у цій країні вони відбуваються за схемою: «відліга – приморозки», лібералізація – загвинчування гайок, крок уперед – повернення назад, «перебудова» – реакція. Американський нині історик, професор Янов нарахував у російській історії мало не два десятки «перебудов», спроб лібералізації, що неодмінно закінчувалися тріумфом антиреформаторських сил. А Людміла Нарусова, історик і дружина відомого російського демократа Анатолія Собчака, у своїй докторській дисертації довела, що якісь реформи у Росії можна провести, тільки спираючись на жорстку авторитарну владу згори, а не знизу... Інша річ, що у Росії така влада часто-густо схильна до згортання реформ, а не до їх проведення.

Сьогодні у Росії перспективи еволюції не дуже вірогідні, адже за часи путінської чекістської диктатури геть знищено те, що можна було б назвати «демократичним центром», однак надзвичайно посилюлися ультраправі та ультраліві. Ультраправі паразитують на путінській пропаганді, використовуючи її як потужний підсилювач власного політичного впливу в суспільстві. Вони вже провели реальний бойовий вишкіл своїх збройних формувань у так званих «ДНР» і «ЛНР». Незважаючи на всі спроби Кремля не допустити «зворотний транзит» бойовиків зі Сходу України в РФ, він відбувається. Ветерани антидержавної боротьби в Україні на теренах Росії зберігають свої структури, зв'язки, комунікацію, зброю, а головне – вони набули досвіду і впевненості у своїх силах, а урядові будівлі в Москві та Пітері можна захоплювати за такою самою схемою, як у Донецьку й Луганську.

У Росії все навіть простіше, враховуючи специфіку історичної державності: досить захопити Москву, щоб контролювати всю Росію. Саме ультраправі та ультраліві мають найбільші шанси очолити всі російські масові заворушення, хоча чимало таких відбудеться без жодного провуду, цілком стихійно. Ситуація погіршується для РФ тим, що Путін явно не шукає собі наступника, розраховуючи жити і правити нескінченно... ■

Пітьма нової російської революції

Автор:
Денис Казанський

З початком українсько-російської війни в середовищі нашої патріотично настроєної громадськості почала ширитися впевненість у тому, що в Росії ось-ось станеться революція і Путін утратить владу. Ненависть до режиму диктатора, який атакував Україну й анексував Крим, була така велика, що пророцтво недалекого кінця кремлівського правителя стало набувати популярності. Вірити, ніби в Москві наближається Майдан, дуже хотілося, тому будь-які, навіть найменш значні прояви невдоволення Путіним серед його підданців у нас зазвичай роздмухувалися до неймовірних розмірів. Відтак в Україні поширилася ірраціональна впевненість у невідворотності швидкої революції в Росії.

Однак цим надіям в осяжному майбутньому навряд чи

Щорічний «руський марш» у Москві мобілізує величезну кількість неонацистів, серед яких тепер чимало учасників війни на Донбасі

судилося здійснитися. Надто вже беззуба й нечисленна російська опозиція, надто мало в суспільстві РФ супротивників політики Путіна, надто сильна там націоналістична істерія після анексії Криму й атаки «відпускників» на Донбас. Українські пророцтва, що віщують у Росії демократичну революцію, радше є спробами підбадьорити власний бойовий дух і перекопати самих себе в тому, що ворогові залишилося недовго. А насправді Москва далека від Майдану. Ідеї демократичних перетворень та зміни зовнішньополітичного курсу на зближення із Заходом настільки непопулярні, що потенційних революціонерів на Червоній площі, швидше за все, поб'ють іще до прибуття поліції. Причому зроблять це звичайні громадяни. Навіть західні санкції не змусили російське суспільство змінити свої настрої, хіба що зробили його злішим і замкнутішим. «Більше санкцій – міц-

ніша Батьківщина», – пише на рекламних бордах одна з націоналістичних російських партій. І в це гасло вірять мільйони начканих пропагандою жителів РФ.

Утім, радикальне неприйняття демократії та популярність націоналістичної риторики ще не говорять про те, що революція і повстання в Росії неможливі. Навпаки. Ми можемо стати свідками таких подій дуже скоро. Хоча прийдуть вони з того боку, з якого їх сьогодні в Україні найменше чекають. Росії цілком реально загрожує революція правих. Не Майдан, а антимайдан.

Звісно, мається на увазі не прокремлівський фейковий рух навіженого байкера Хірурга, а ширше поняття, що об'єднує різних російських радикалів червоно-коричневого штибу. Від лімоновців до православних «хоругвеносцев». Радикальні сталіністи й імперці, об'єднані ідеєю відтворення «неделімої» та винищення всіх інакомислячих «агентів Заходу», в Росії сьогодні набагато грізніша сила, ніж демократична інтелігенція. І саме в їхніх лавах насамперед зріє невдоволення офіційним курсом.

Шовіністи всіх мастей відчули запах крові та великої війни у 2014 році, коли сам президент не соромився заявляти, ніби Південний Схід дістався Україні несправедливо й вона, мовляв, не має на ці території історичних прав. Градус антиукраїнської істерії в Росії тоді досягав піка. Здавалося, Путін ось-ось введе війська й розгорне наступ на Одесу. У цей період популярність російського лідера сягала максимальних показників, до яких навряд чи коли-небудь доросте знову. Розправи над Україною вимагала абсолютна більшість громадян Росії. Найагресивніші «яструби» навперобій прогнозували,

що від нашої держави скоро нічого не залишиться, і сперечалися, куди наступати російській армії: на Київ чи Львів.

Однак час минав, а відторгати південно-східні області України Путін не квапився. «Референдум» про незалежність «ДНР» і «ЛНР» у Москві не визнали. «Русскую весну» якось спустили на гальмах. Влітку з Донбасу прибрали «героїв ополчення» Безлера та Стрелкова-Гірка, залишивши замість них карикатурних Захарченка й Плотницького. Потім узагалі стали вбивати терористів, не згодних у чомусь із генеральною лінією Москви. В ультранационалістичних колах заговорили про «злив Новоросії», і розмови ці з часом звучали щораз частіше й упевненіше. Підписання перших і других мініських угод, досить підле винищення польових командирів та «казаков», заяви Лаврова про те, що Луганськ і Донецьк є невід'ємною частиною України, – все це породило в середовищі російських імперців невдоволення політикою Кремля. Путін після короткого періоду обожнювання став чи не головною мішенню для критики радикалів. Великі надії, як це часто буває в Росії, змінилися великими розчаруваннями.

У націоналістичній російській тусовці настрої змінилися кардинально. Тепер стало модно лягати Путіна та олігархів. Червоно-коричневі раптом знову згадали, що президента оточують «нерусские», яким не було й немає діла до страждань росіян та їхніх інтересів, а важлива тільки особиста вигода.

Різко почав критикувати Москву в своїх виступах та дописах Ігорь Стрелков, відкликаний із Донбасу. Він звинуватив керівництво Росії в зраді й передрік поразку сепаратистів без допомоги РФ, яка заграє із Заходом. Схожих поглядів притримуються і його численні послідовники. А ще мало відомих радикалів засмучені тим, що їхній уряд знищує громадян сусідньої країни не достатньо безжально: Едуард Лімонов, Лев Вершинін, Максим Калашніков.

Добре ілюструє позицію «стрелковців» стосовно російського керівництва та його дій на Донбасі допис відомого бойовика «ДНР» Александра Жучковского, який часто коментує ситуацію на фронтах: «Мені відомо, що на початку червня після українських провокацій був момент, коли дозволили відвойовувати Мар'їнку, Красногорівку та Піски, а потім скомундували відбій. Дали дозвіл, потім забрали. Це взагалі що

таке? Одна кремлівська вежа з іншою бореться? Одна рука дає, друга відбирає? Одна допомагає Донбасу, друга «зливає»? Таких моментів, коли змінюються плани й команди, вже багато було. Людей це збиває з пантелику, нервує, демотивує», – написав він, коментуючи останні події.

«Іще через непослідовність російської політики й особливо «зливну» риторіку (постійні «єдиноукраїнські» заяви Кремля) ставлення до РФ стає дедалі гіршим. Це ставлення й на російських добровольців мимоволі проєктується», – поскаржився Жучковський.

Його слова не пустий звук. Виявившись недостатньо кровожерливим, замало радикальним, Путін поступово утрачає популярність і ризикує поступитися місцем іншому національному кумирові.

Не забуваймо: торік під час соціологічного дослідження радіо «Эхо Москвы», коли громадян запитували, кого вони швидше підтримали б на виборах, Путіна чи Стрелкова, 64% висловилися на користь польового командира і лише 36% – нинішнього президента. Цифри вийшли досить тривожні й спровокували в РФ невеликий переполох.

Бойовики, націоналісти, сталіністи, фундаменталісти незадоволені «зливом» Новоросії, і невдоволення їхнє щодня зростає. Керівництво Росії, котре так сильно боялося Майдану та «кольорової» революції, зовсім скоро може потрапити у власну пастку й само опинитись у статусі «агентів Заходу». Пропаганда вже переконала реакційну, націоналістичну частину суспільства РФ у тому, що навколо вороги, котрі тільки й мріють знищити російський народ. І якщо Кремль раптом почне знову йти на угоди з демонізованими західними урядами та «київською хунтою», то, цілком логічно, він буде оголошений «антинародним режимом».

Революцію проти Путіна очолиять звичайно ж не Навальний і не Ходорковський. Її провідником цілком може стати Ігорь Стрелков, рейтинг якого перевищує путінський чи принаймні може з ним зрівнятися. І відбуватиметься цей соціальний катаклізм не під гаслами демократії та євроінтеграції, а під кричалку «Возродім Росію так: Сталін, Берія, ГУЛАГ!», популярну серед прихильників Проханова та Лімонова.

Тисячі бойовиків, які мають досвід участі у військових діях, склад зброї і техніки під боком – це набагато небезпечніша сила, ніж хіпстери й студентки, на яких робить ставку демократична опозиція. ■

К Н И Г А Р Н Я

23–25 червня

чекаємо Вас на таких заходах

у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

23 червня, 18:00 – презентація книжки Деяна Айдачича «Ератославія». До участі запрошені Тамара Гундорова, Павло Михед, Олена Дзюба-Погребняк. Спільно з видавництвом «Темпора».

25 червня, 18:00 – презентація книжки «За золотими ворітьми» Маріуша Коженювського.

Спільно з видавництвом «Дух і літера».

Львів (просп. Свободи, 7):

23 червня, 18:00 – презентація книжки Володимира Лиса «Країна гіркої ніжності». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

24 червня, 18:00 – презентація поетичної збірки Любові Якимчук «Абрикоси Донбасу». Спільно з видавництвом Старого Лева.

25 червня, 18:00 – «Висить ябко, висить... Одне вже впало». Розмова про пошук ефективного підходу до викладання української мови як іноземної. Учасники: авторка базового рівня Мар'яна Бурак, авторка вищого рівня Олена Синчак, керівник проекту Роман Васків.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

23 червня, 18:00 – підсумкова виставка школи фотомайстерності «Фотохудожник».

Харків (вул. Сумська, 3):

23 червня, 18:00 – презентація книги Франсуази Барб-Галль «Як розмовляти з дітьми про мистецтво». Презентує перекладачка книги Софія Рябчук. Спільно з видавництвом Старого Лева.

Інформаційний партнер

Тижде

Із повним переліком заходів та його можливим змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

Люмпени без Майдану

Чим відрізняється російська протестна свідомість від української

Автор:
Катерина Барабаш, Москва

Пушкін 1836 року вустами свого героя вигукнув: «Не приведи Бог видеть русский бунт – бессмысленный и беспощадный!».

У «Пропущений главі», яка не ввійшла до остаточної редакції повісті, ця фраза, що стала крилатою, доповнена й має такий вигляд: «Не приведи Бог видеть русский бунт – бессмысленный и беспощадный! Те, которые замышляют у нас невозможные перевороты, или молоды и не знают нашего народа, или уж люди жестокосердые, которым чужая головушка полушка да и своя шейка копейка». Ми ніколи не дізнаємося, чому автор вирішив прибрати з остаточного варіанта повісті продовження думки про російський бунт: можливо, розжована, вона втрачала свою гостроту й масштабне узагальнення. Не забуваймо, що на той момент минуло тільки 11 років після виступу на Сенатській площі й освічена Росія ще переживала наслідки невдалого перевороту. Нам утовкмачували в школі, що Александра Сергєєвича не покликали бунтувати, тільки щоб збе-

регти його для Росії (тепер-бо розумієш, наскільки безглузде враження справляє ця версія); хтось наполягає, що поет був неабиякий базика й міг запросто мимохіть здати змовників. Але найпереконливіший поясненнями бачаться все-таки його добре знайомство із членами Південного та Північного товариств і той жах, який державник Пушкін міг почувати перед планами Пестеля та Рилєєва. Згадаймо роздуми останнього про необхідність винищення всієї царської сім'ї, включно з дітьми: цю мрію здійснили пізніше більшовики. Якщо взяти до уваги все свавілля, яке вчинила революційна братія з Південного товариства на чолі з Муравйовим-Апостолом у місті Васильові та його околицях, а також революційні плани Пестеля (встановити в Росії на десятиліття найжорстокішу диктатуру задля впровадження порядку і «єдинобразія»), в думках, то можна переконатися: кажучи про російський бунт, поет мав на увазі не тільки пугачовщину.

Через рік із лишком чи два великий російський спостерігач Міхаїл Салтиков-Щедрін в «Історії міста Глупова» одним абзацом геніально описав суть російського

Люмпен, як і раб, теж здатен на повстання. Але він, зазвичай, виступає не за власне благополуччя, а проти чужого, а раб – не за свободу інших, а за те, щоб мати своїх рабів

бунту: «Анархия началась с того, что глуповцы собрались вокруг колокольни и сбросили с раската двух граждан: Степку да Ивашку. Потом пошли к модному заведению французенки, девицы де Сан-Кюлот (в Глупове она была известна под именем Устиньи Протасевны Трубочистихи; впоследствии же оказалась сестрою Марата и умерла от угрызений совести) и, перебив там стекла, последовали к реке. Тут утопили еще двух граждан: Порфишку да другого Ивашку, и, ничего не доспев, разошлись по домам». Це, власне, була барвиста ілюстрація до пушкінської тези про безглуздість і нещадність.

Не минуло навіть 50 років – і російські люмпени, скривджені діти тих самих Стєпки, Порфішки та Івашки, під проводом Ульянова-Лєніна придумали ще мальовничішу ілюстрацію до пушкінських слів, заливши країну кров'ю і знищивши всі паростки розумного, які ще вижили на їхній землі. Бунт зразка 1917-го закінчився захопленням влади, але в масштабах історії виявився безглуздим: країна загинула, не зберігши надій на відродження.

Минуло близько сто років – і за тисячу кілометрів від Петербурга, де ворожив над своїми революційними ідеями Ульянов-Лєнін, у Києві, полетіли на землю пам'ятники йому. Україна вийшла проти спадкоємців справи «вождя світового пролетаріату», скинувши разом із монументом і продажного Януковича.

У Росії тут-таки одні назвали Майдан переворотом, бунтом, заколотом, докоряючи йому з якоїсь причини Небесною сотнею. Що вона загинула від куль російських і проросійських найманців, нікого особливо не цікавило. Інші одразу розцінили Революцію гідності, як позитивний приклад для східного сусіда, почали лічити дні пугінського режиму й оголошувати, що влада вже закручує гайки, злякавшись російського Майдану.

Дорогенькі, роззирніться: який Майдан на російських про-

сторах? Чи так приємно сидіти й думати, що влада тебе боїться, тому й закручує гайки? А потім загискає сильніше, бо хоч ти нічого й не робиш, але вона лякається тебе ще дужче? І так до масових репресій? Яка приємна впевненість у власній небезпеці...

Російській владі не страшні ніхто й ніщо всередині країни, і найменше вона остерегається власного народу, через пияцтво, дурощі, довірливість і байдужість якого найгірші покидьки його і стали керманічами. Тому ніякого Майдану вона не боїться, і правильно робить.

Знаєте, чим відрізняється Майдан від бунту? Майдан – це виступ непереможених. А будь-який колишній і можливий майбутній бунт у Росії – переможених. Усе дуже просто. На Майдан вийшли ті, хто хотів чесного життя і прозорой влади, ті, хто не втратив волі до свободи. Хто трохи знайомий з історією, той знає: в Україні якщо й траплялися бунти, то переважно козацькі – за свої землі. Тоді як російські, красиво названі в підручниках з історії селянськими повстаннями, мали на меті зміну злого прави-

теля на доброго. Досвід кріпацтва у Росії та Україні непорівнянний: законодавчо кріпосне право було закріплене в Україні 1588-го, через сім років після скасування Юрієвого дня, що спрадавна існував на Русі. У Росії селянські бунти помітно почастишали у XVIII столітті, коли настав апофеоз кріпосництва: кріпаків оголосили нерухомим майном.

Пушкін тільки частково мав рацію: російський бунт не був безглуздом. Нешадним – так, безглуздом – ні. У Росії існувала доволі химерна монархічна свідомість: для селян головною складовою держави був їхній «сход», «мир» – їхня опора, община, основа. Государ, звичайно, залишався найголовнішим, але, попри свою милостивість, далеким, як Бог на небесах. І селянські бунти спалахували насамперед за свою общину, комфорт у власному середовищі. У самозванцях на кшталт Пугачова люд вбачав захисника, а не революціонера. Уже в XIX–XX століттях, община почала відмирати, а потім через низку причин і зовсім зникла разом із селянством. Настала епоха люмпенства.

В Україні, що пройшла загартування Січчю, колективна, соборна свідомість збереглася краще. Той карикатурний «хохол», який «не з'їм, то понадкушу», народився в люмпенському мозку російського безпуганька-ледаря, вже привченого за допомогою більшовиків не поважати чужої власності й пишатись убогістю.

Люмпен, як і раб, теж здатен на повстання. Але він, зазвичай, виступає не за власне благополуччя, а проти чужого, а раб – не

МАЙДАН – ЦЕ ВИСТУП НЕПЕРЕМОЖЕНИХ. А БУДЬ-ЯКИЙ КОЛИШНІЙ І МОЖЛИВИЙ МАЙБУТНІЙ БУНТ У РОСІЇ – ПЕРЕМОЖЕНИХ

за свободу інших, а за те, щоб мати своїх рабів. Якщо в Росії колись і відбудеться бунт, повстання, виступ (не важливо, як його назвати), це буде бунт скривджених, голодних і переможених. І навіть віддалено він не буде схожий на Майдан. ■

Тиждень

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 270 грн
- на 12 міс. – 540 грн

Телефон редакції:

044-351-13-00

ОБЕРІТЬ ЗРУЧНИЙ ДЛЯ ВАС СПОСІБ ПЕРЕДПЛАТИ:

повідомлення	отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	назва установи банку	300023	
		ПАТ «Укрсоцбанк» МФО банку	
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: за передплату на журнал «Український тиждень»		
	період:		
касир			сума, грн
	платник (підпис)		

Люстрація по-махновськи

Революція гідності розпочалася з Майдану-2. Як фізичне явище, він припинив існування, але революція триває, бо енергетичний імпульс Майдану активізував громадянське суспільство України

Тривалість Революції означає недосягнення нею остаточної мети, а уповільнення ходи породжує у менш терплячих, але більш рішучих громадян ідею Майдану-3. Діюча влада, дарма що асоціює себе з демократією, намагається всіляко вихолостити цю ідею. Найпопулярніший її контраргумент – можливість використання нового Майдану спецслужбами держави-інтервента для розхитування ситуації в Україні. Наша влада ніяк не вирішить дилему: з одного боку, повністю дискредитувати ідею Майдану як такого не можна, бо надто очевидний зв'язок між перемогою Майдану-2 і приходом до влади теперішніх можновладців (тож, дискредитація витоків Революції підірватиме й легітимність самої влади); а з іншого – дозволити відродитися Майдану ризиковано, бо він здатен спричинити подальшу владну ротацію.

МАЙДАН – ЗА ДЕРЖАВУ І ПРОТИ ВЛАДИ

Проблема влади полягає, вочевидь, у тому, що сама вона й дотепер не стала народною, тобто демократичною. В іншому разі, поперше, не було б причин говорити про черговий Майдан, а по-друге, демократична влада не повинна нічим принципово відрізнятися від народу, крім вищого рівня відповідальності. Адже Майдан постав, як передовсім антивладне явище навчається владні гілки та гілочки інакше ставитися до громадян, то й не буде у них підстав гуртуватися проти влади. І всі непорозуміння можна буде вирішувати у цивілі-

зований, правовий спосіб. Доки ж влада цю науку не опанувала, громадяни мають виправляти її дії своїми протестаціями. Українці вже й так утратили занадто багато часу на терплячі очікування.

Майдан засвідчує здатність українців до самоорганізації та жертвовного опору злочинній, недемократичній владі (і державі). Другий Майдан не був антидержавним проектом: наскільки корумпований режим Януковича діяв за принципом «держава – це я», настільки й протест майданівців виглядав як антидержавний. Майдан, повторимося, – передовсім протестне, антивладне явище, своєрідне щеплення від корумпованої та некомпетентної влади.

Тож не дивно, що недемократична Росія принципово виступає проти ідеї Майдану, намагаючись її дискредитувати. Тих, хто розуміє необхідність розбудови на пострадянському просторі потужного громадянського суспільства, має насторожувати факт збігу поглядів кремлівських вождів на Майдан взагалі та ставлення теперішнього владного істеблішменту України до ідеї нового Майдану. Українське суспільство, звісно, має боятися не нового Майдану, а можливостей використання його у провокаціях і диверсіях спецслужб, не обов'язково, до речі, закордонних.

Сучасні українці демонструють максимальну впертість і жертвовність у відстоюванні своїх громадянських прав. Виникає природне питання: йдеться про якусь нову якість українства? Чи українцям таке прагнення до персональної волі та елементарного

набору людських прав притаманне віддавна і є якісь відповідні історичні прецеденти?

МАЙДАНИ В УКРАЇНІ: БУЛИ, Є І БУДУТЬ?

Вочевидь, і те, й інше відповідає дійсності. Проте, говорячи про можливі історичні аналогії Майдану, у першу чергу згадуєш український повстанський рух часів іншої Революції – 1917–1921 років, особливо ту його складову, яку ми знаємо під іменем «махновщина». Безперечно, і в інші часи, і в інших поколіннях українці засвідчували незламне бажання боронити свою волю і права. Але порівняння Майдану, як революційного явища, і махновського руху дає дивовижну аналогію.

І Майдан, і махновщина – породження й важливі складові українських революцій. Обидва мають антивладний характер. Інша справа, що ідеологічний зв'язок махновців із анархістською теорією визначав принципову антидержавність махнов-

Автор:
Дмитро
Архирейський

щини порівняно із сучасним Майданом. На жаль, суспільна думка українців (включно із пострадянським науково-гуманітарним середовищем) і досі не позбавлена вульгарно-догматичних стереотипів щодо махновського руху як політичного явища (див. **наші статті в № 45 за 2013 рік та № 29 за 2014 рік**). Махновців і зараз уявляють як грубих і неотесаних селянок, котрі не розумілися на тонкощах благородної справи державної розбудови, натомість займалися кримінальним бандитизмом. Притому не беруться до уваги ні історичний контекст подій, ні політичні погляди самого Нестора Махна, ні соціально-економічні експерименти його оточення у відносно мирний час від весни 1917-го до весни 1918 року, ні позамітарна (соціально-організаційна, культурна, агітаційно-просвітницька) діяльність махновців. Ретельне дослідження перелічених сюжетів здатне радикально змінити погляди сучасних укра-

їнців на махновський внесок у вітчизняну історію.

Бойовий шлях махновщини, як і всього українсько-селянського повстанства, розпочався зі збройного виступу проти, скористаємося сучасною термінологією, олігархічного режиму гетьмана Павла Скоропадського. Втім, біль-

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО МАЄ БОЯТИСЯ НЕ НОВОГО МАЙДАНУ, А МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО У ПРОВОКАЦІЯХ СПЕЦСЛУЖБ, НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ЗАКОРДОННИХ

шість повстанців (тепер таких називають активістами) зброю у руки взяли не з метою реалізувати бажання вбивати й грабувати, а через гірке усвідомлення, що існуючий політичний режим (отже, й відповідна держава) обмежує їхні права, вже надані Революцією 1917 року, та позбавляє можливостей вільно господарювати на власній омріяній землі (адже поміщики повернули собі землі, відібрані селянами на попередній стадії Революції). Ще одна претензія до влади полягала у тому, що та співпрацювала з німецько-австрійським військовим командуванням, яке, як не крути, тодішнім населенням сприймалося здебільшого як окупаційна, чужа сила.

Махна й махновців досі звинувачують в антиукраїнстві, хоча об'єктивно звинувачувати махновський рух можна хіба що у негативному ставленні до молоді української державності. Але, поперше, Махно виступав не стільки проти української держави, скільки проти держави як такої, держави взагалі. По-друге, на початку ХХ століття для підросійських українців ідея української державності виглядала не менш утопічно, ніж ідея бездержавного суспільства. На початку ХХІ століття стає очевидним, що обидві ідеї були цілком реалістичними й перспективними. Можливо, для махновців українська державність об'єктивно була надмірною абстракцією, яку в реальній політиці вони змушені були розуміти за конкретними діями чи, навпаки, бездіяльністю тодішніх державників.

ЧИ ЗМОЖУТЬ НИЗИ, КОЛИ ВЛАДА НЕ ХОЧЕ?

І що ж повстанці бачили у дійсності? Соціалістичний режим Центральної Ради зволікав із розподілом між селянами поміщицької землі, припиненням Світової війни, навіть із оголошенням власної державності та державного суверенітету (хіба це не схоже на зволікання теперішньої влади з реформами й позитивним завершенням війни на Донбасі?). Натомість УЦР уклала союз із монархістськими Німеччиною та Австро-Угорщиною та запросила їхні армії до України. Консервативний режим гетьмана реанімував велику кількість дореволюційних порядків. А режим Симона Петлюри фактично уклав союз із Польщею, притому відмовившись на її користь від частини української території. Народ, а повстанці й були народом, бачив усе й робив відповідні висновки.

І Майдан, і махновці розпочинали з цілковито мирних форм діяльності, але змушені були радикалізуватися під впливом загрози свого фізичного знищення. Щоправда, на відміну від Майдану в махновців не було можливості захистити свої мрії й досягнення у державницькому форматі. Не знали українські селяни початку ХХ століття, що держави можуть бути цілком демократичними і здатними реалізувати права простих людей, тому покладалися виключно на власні сили. Світова війна, на яку накладася Революція 1917–1921 років, надзвичайно мілітаризувала тодішній соціум, зробила людей більш спокійними у ставленні до смерті, тому і їхня поведінка стала жорстокою, малозрозумілою нам сьогодні без врахування і знання тодішніх реалій.

Безперечно, вміння самоорганізації у форс-мажорних обставинах, дійова солідарність і співпраця простих людей, принципи добровільності та волонтерства, нульова толерантність до корумпованого державного чиновництва, а також очевидна любов до України – все це дає нам підстави для прямих аналогій між махновщиною початку ХХ століття з її антидержавною в тогочасному розумінні ідеологією і революційним Майданом початку ХХІ століття з його оперттям на побудову своєї держави. ■

І Майдан, і махновці розпочинали з цілковито мирних форм діяльності, але змушені були радикалізуватися під впливом загрози свого фізичного знищення

ФОТО: УНАН

Лукан Вей:

«Тривалість сучасного російського режиму не буде такою, як у СРСР»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Тиждень спілкувався із професором політології Університету Торонто Луканом Веєм про тривалість революційних процесів, довголіття сучасних авторитарних режимів та темп реформ в Україні.

У. Т.: У чому, на ваш погляд, полягає специфіка еволюціонування авторитарних режимів у більшості пострадянських країн?

– Думаю, що в Росії були наміри відновити свою владу в колишньому СРСР. Не маю жодних сумнівів щодо Путіна. Проте для мене цікавіше зрозуміти, наскільки, попри володіння величезними природними ресурсами й контролювання процесів у колишніх радянських республіках, йому вдалося цей задум. Це дуже яскраво видно на тому, коли російський президент сильно підтримував кандидатуру Януковича і двічі провалився. Якоюсь мірою Путін стоїть і за режимом, що встановився в Киргизстані, і за тими силами, які опозиційні до Бакієва, бо чинний тамтешній провладний режим дуже слабкий. Треба додати до цього вплив на режим у Таджикистані. Але загалом російський вплив набагато слабший, ніж очікували, у підтримці різних авторитарних режимів на теренах колишнього СРСР.

Події останніх 25 років були засадничими у тому, що певним чином Україна таки є демократичною і плюралістичною країною, найдемократичнішою з-поміж усіх колишніх радянських республік, якщо не брати до уваги балтійські країни. Причина цього криється в тому, що на регіональному рівні ані україн-

нофільська, ані русофільська спільноти не взяли повністю контроль у свої руки й не монополізували його. Українські революції 2004-го і 2013–2014 років були високо регіоналізованими протестами. Регіоналізація дуже сильно доклалася до підтримки й забезпечення протесту. На Заході громадянське суспільство є чимось, що організується і діє, не чекаючи на стимул від держави. Якщо подивимося на опитування серед протестантів, то побачимо, що не так вже й багато йшлося про підтримку демократії. Але це аж ніяк не применшує або делегітимізує той внесок, який цей протест зробив для реального розвитку демократії у вашій країні, походячи як зі Східної, так і з Західної України.

У. Т.: США проводять потужну кампанію промоції демократії у всьому світі й у пострадянських країнах включно. Путін теж вдається до таких практик, зокрема до непрямої промоції авторитаризму за російським зразком, чи це побічний ефект його зовнішньої політики?

– Не впевнений, наскільки Путін насправді тривожиться стосовно авторитаризму. Очевидно, він би волів, щоб загалом суспільства довкола Росії були недемократичними, оскільки і сам він не демократ. Найбільше його тривожить і цікавить встановлення проросійських урядів у сусідів РФ. Як на мене, Путіну не болить голова щодо того, демократи чи хтось інший буде владою на теренах колишнього СРСР, радше щодо того, чи будуть вони проросійськими, чи антиросійськими. У цьому й полягає величезна різниця. Він не цурається підтримувати демократів, якщо вони налаштовані у проросійському ключі. Згадаймо, що він підтримував опозицію у Грузії і Киргизстані у 2013–2014 роках. Складається ситуація, коли він таким чином дійсно був причетний до підриву авторитаризму, хоча сам аж ніяк не демократ.

У. Т.: Де криється секрет тривалості авторитарних режимів на Кубі, в СРСР, Північній Кореї, Ірані тощо, які існували й існують, попри потужний зовнішній тиск? Вони мають підвищену опірність до санкцій?

– Тривалість режимів супроводжують масштабні катаклізми. Голод панував у 1921-му і 1930-х у СРСР, у Китаї забрав життя 45 млн осіб під час «великого стрибка» у 1950-х. У Північній Кореї на початку 1990-х також панував голод. Масштабні санкції були застосовані до Чилі, Куби тощо. СРСР пережив вторгнення нацистської Німеччини. Усі згадані вище режими протрималися довго або існують і досі. Секрет довголіття авторитарних режимів криється у тому, що всі вони були встановлені шляхом крайньої жорстокості. У Росії свого часу відбулася громадянська війна, у Китаї воювали проти японців і Гоміндану. Інший вагомий фактор –

високий рівень заідеологізованості та вдавдання до глибоких соціальних трансформацій. Останнє також забезпечує режимам тривалість передусім тому, що практика жорстокості вимагає створення потужних озброєних спецслужб. Таким було радянське ЧК-КГБ, котре постало внаслідок громадянської війни, до якої нічого подібного не існувало взагалі. Багато послідовників Леніна до подій громадянської війни вважали, що їм не потрібно постійної армії. Події цієї війни стимулювали їх до створення ЧК, що стало базою для КГБ і будь-яких репресій проти опозиції. Крім того, сплав війни та ідеології створив згуртовані партії, що в СРСР вилилося у надзвичайно мілітаризовану партію більшовиків зі стрункою вертикальною структурою і суворою дисципліною. Очевидно, саме вони стали першою авторитарною партією ХХ століття, що перевершувала дисциплінованістю усі партії-попередниці. Дисципліна була умовою, яку передбачав військовий час, і водночас умовою, завдяки якій можливо пояснити живучість режиму. Якщо взяти нинішню провладну сучасну російську партію «Единая Россия», то дисципліни, подібної до тієї, яка була в більшовиків, там немає. Тому, очевидно, тривалість сучасного російського режиму не буде такою, як у СРСР.

У. Т.: Яке місце у змальованій вами картині посідає Іран після 1979 року, зважаючи на релігійну складову тамтешнього режиму?

– Режим в Ірані має багато спільного з режимами в СРСР і Китаї. У Росії війна відбулася після того, як встановився більшовицький режим, а ось ірано-іракська війна сталася внаслідок революції 1979 року. Тоді Ірак вторгнувся до Ірану, але він вистояв, не в останню чергу завдяки силам так званих вартових революції, надзвичайно лояльних до мулл силовиків. Останні також відіграли значну роль у придушенні опозиції, зокрема 2009 року. На мій погляд, іранські вартові революції дуже скидаються на радянське КГБ. Обидвом не чужі жорстокі методи, і так само

вони підпирають режим і забезпечують його життєздатність на довгий час. Відмінність полягає у тому, що в Ірані ніколи не було однієї надпотужної політичної партії, і з цього погляду там плюральності було значно більше, ніж в СРСР. Проте існувала й широка поляризація в суспільстві, яка також доклалася до життєстійкості тамтешнього режиму. Власне, аятола не мав практично жодної контрреволюційної та антиісламської опозиції. Близько половини населення Ірану готове в прямому сенсі померти за режим, бо такою є звична їм ментальна установка. Таким чином, тамтешній авторитарний лідер має вдосталь фанатиків, які підтримують його правління, що значно його посилює. Сумніваюся, що надто багато з тих, хто підтримує путінський режим, готові дійсно вмерти, аби його правління тривало.

Власне, якщо вдарити по будь-якому режимові прямо й агресивно, наприклад, вторгнутися до Ірану, це тільки зіграє на руку тамтешньому режимові, що тримається також і на антиамериканізмові, поляризації світу. У такій картині існують хижі США і проісламський революційний режим в Ірані.

У. Т.: У чому відмінність революцій, які відбулися у Росії на початку ХХ століття, і тих, що ми бачили в Україні вже у ХХІ?

– Дійсно, це дві різні речі. Термін «революція» має абсолютно різне значення, коли говорити про події в Україні і, наприклад, Жовтневу революцію. У випадку Ірану й СРСР треба сказати про соціальні революції, коли відбувається радикальна трансформація суспільства, тоді як в Україні пройшли політичні революції. Останні мали на меті не зміну класової структури суспільства насильницьким способом, а зміну політичного режиму, наприклад, авторитарного на демократичний.

У. Т.: Революції мають свою тривалість і доволі обмежений ліміт часу на радикальні трансформації. Як у цьому світлі виглядає Україна після останньої революції? У чому криється по-

БІОГРАФІЧНА НОТА

Лукан Вей – ад'юнкт-професор політичних наук Університету Торонто. Його дослідження зосереджені на переході до демократії та еволюції авторитарного режиму як на теренах колишнього Радянського Союзу, так і в міжрегіональній перспективі. Автор книг «Плюралізм за замовчуванням: слабкі диктатори та підйом конкурентної політики», «Конкурентний авторитаризм: гібридні режими після Холодної війни», «Стійкість революційних режимів». Член редакційної колегії видання Journal of Democracy

тенціал нинішнього моменту і як його використати?

– Думаю, що є певне прагнення фундаментальних зрушень після політичної революції в Україні на зламі 2013–2014 років і раніше – 2004 року. Енергійні зміни – це те, що не відбулося після Помаранчевої революції. Нинішня війна дала поштовх квазіреволюційній гарячці, якої 2004 року не було і яка не так диктується протестом, як російським вторгненням до України. Це несе із собою як негативні, так і позитивні практики. Очевидно, що продовження попереднього корупційного стилю життя коштує невмірно багато, й Україна просто не виживе, якщо й далі матиме нинішній рівень корупції. Думаю, ви маєте рацію у тому, що вітер змін дме дуже слабко й за рік після революційних подій мали б відбутися радикальніші зміни, особливо з огляду на ситуацію, в якій опинилася Україна, і загрози, яким вона протистоїть. Це збільшує рівень песимізму в суспільстві.

Мене особисто цікавить питання, як події розгоратимуться далі. Так, Крим анексовано, а частину Донбасу окуповано, проте Дніпропетровськ і Одеса лишаються українськи-

СЕКРЕТ ДОВГОЛІТТЯ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ КРИЄТЬСЯ У ТОМУ, ЩО ВСІ ВОНИ БУЛИ ВСТАНОВЛЕНІ ШЛЯХОМ КРАЙНЬОЇ ЖОРСТОКОСТІ

ми. Завдяки чому вдасться втримати вашу країну у цілості? Власне, це не такий вже й революційний процес, радше радикальне подолання комуністичного минулого України. З цього огляду цікаво, у якій саме формі відбудеться процес подолання комуністичного минулого. ■

Кому страшна Америка?

Уперше за багато років поле гри у військовій сфері пропонує учасникам більш рівні можливості. Це перетворюється на велику проблему для Заходу

По закінченні холодної війни залишилось одне просте геополітичне правило: не тягатися з Америкою. Збройні сили США настільки добре забезпечені й розвинені технологічно, що для будь-якої країни було б абсолютним безумством кидати відвертий виклик цій супердержаві чи її союзникам. Це правило актуальне й сьогодні, але вже не настільки безумовно, як колись. Хоча збройні сили Сполучених Штатів усе ще найдідатніші у світі, їхня технологічна перевага, що гарантує поразку будь-якого можливого супротивника, швидко тане.

«Ми вступаємо в еру, коли американське панування на морі, в повітрі й космосі (не кажучи вже про кіберпростір) більше не можна сприймати як належне», – визнав торік колишній міністр оборони США Чак Гейгел незадовго до своєї відставки. Він заявив, що Америці терміново потрібно розвивати нове покоління військових технологій, адже без цього інші

країни відчують, що здатні кинути їй виклик. Його попередження було дуже вчасним, бо ці інші явно набираються самовпевненості. Китай дедалі активніше нагадує про свої територіальні претензії в західній частині Тихого океану. Росія намагається відновити вплив у так званому близькому зарубіжжі, і це вона вже показала в Україні. Іще деякі держави, не такі могутні, але зухваліші, – як-от Північна Корея чи Іран – теж, не виключено, захочуть порушувати правила, якщо будуть упевнені у своїй здатності так нашкодити американським «карателям», що Вашингтон іще двічі подумає, чи варто з ними заводитися.

ПОВТОРЕННЯ ІСТОРІЇ

Кампанія, до якої закликає Гейгел, відома як третя стратегія компенсації, тому що вже втретє після Другої світової війни Америка намагається за допомогою технологічних проривів компенсувати переваги потенційних ворогів і заспокоїти друзів. Перший такий

момент відбувся на початку 1950-х, коли Радянський Союз розгортав набагато більші традиційні збройні сили в Європі, ніж США та їхні союзники могли б стримувати. У відповідь Америка вирвалася в лідери ядерних озброєнь, щоб стримувати чисельну перевагу СРСР: та стратегія називалася New Look.

Друга стратегія компенсації була задумана в середині 1970-х. Американські військові планувальники, ще не отямившись після психологічної поразки у В'єтнамській війні, зрозуміли, що Радянському Союзу вдалося створити аналогічно загрозливий ядерний арсенал. Відтак їм довелося відновлювати надійне стримування в Європі у якийсь інший спосіб. Америка ризикнула й почала інвестувати в групу невикористаних технологій знищення ворожих сил далеко за лінією фронту. Серед результатів тих досліджень – високоточні керовані ракети, мережева війна, розвідувальні супутники, система глобального пози-

ціонування (GPS) і невидимі для радарів літаки «Стелс».

За словами заступника міністра оборони Боба Ворка, якому доручено контроль за новою компенсаційною стратегією, до середини 1980-х радянські генерали, ознайомившись із результатами перших демонстрацій оперативної концепції під назвою «Повітряно-наземна операція», зрозуміли, з чим їм доведеться мати справу. «Ми були агресором, який робить перший крок, – каже Ворк. – І вибрали таку галузь, де наш найімовірніший противник не зможе нас скопіювати». Значення цієї «революції у військовій справі» стало особливо очевидним у 1991 році, під час першої війни в Перській затоці: бункери іракських військових перетворилися на купи уламків, а створені за радянським зразком колони бронетехніки були як на долоні. Допитливі китайські стратеги, шоковані не менше за своїх радянських колег, одразу взяли це до уваги.

Із того часу великий відрив Америки від інших скоротився. Пентагон значно відшліфував і покращив технології, які використовувалися в першій війні у Перській затоці, але вони розійшлися світом і стали набагато дешевшими. Колосальні обчислювальні потужності, швидка обробка даних, хитромудрі сенсори й ширококутовий зв'язок (лише деякі з компонентів другої стратегії компенсації) зараз доступні практично всім.

Крім того, Америці довелося відволікатися. За 13 років антитерористичних і стабілізаційних військових місій в Афганістані й Іраку Пентагон більше уваги приділяв масовому виробництву бронетехніки із протимінним захистом та розвідувальних дронів, ніж радикальним інноваціям, без яких неможливо тримати військових конкурентів на віддалі. Американським бойовим літакам і гвинтокрилам у середньому 28 років. І тільки зараз повітряний флот оновили дорогим і лише частково «невидимим» винищувачем F-35 Joint Strike.

За нагоду наздогнати нинішнього лідера вхопився, зокрема, Китай. Маючи оборонний бюджет, який щороку зростає більш ніж на 10%, країна інвестує в цілий арсенал високоточних балістичних і крилатих ракет короткої та середньої дальності, в підводні

човни, озброєні самонавідними пасивними торпедами й далекобійними протикорабельними ракетами, в радіоелектронну боротьбу, проти супутникової зброї, сучасні винищувачі, інтегровані системи протиповітряної оборони та найновіші системи командування, контролю й комунікацій.

Китайці називають своєю метою «виграти локальну війну у високотехнологічних умовах». Фактично Пекін прагне домогтися, щоб американським авіаносцям стало надто небезпечно діяти в межах так званої першої острівної дуги (а відтак витиснути їх за межі бойової дальності їхніх-таки тактичних літаків), і створити загрозу базам США на Окінаві та в Південній Корей. Американські стратеги називають це «обмеженням доступу до зони», або ж anti-access/area denial (A2/AD).

ПІДБИТА, АЛЕ НЕ ЗНИЩЕНА

Союзників Америки в регіоні непокоїть те, що зі зростанням військової могутності Китаю ризики, пов'язані з їхнім захистом від погроз або раптової агресії (скажімо, захоплення спірних островів та пред'явлення прав на їхні надра або загроза суверенітету Тайваню), стануть непосильними для президента США. Тоді деякі країни можуть вирішити, що краще довірити свою долю місцевому гегемону.

Китай рухається надзвичайно швидко, але й Росія так само мо-

дернізує свої сили після кількох десятиріч ігнорування. Вона теж тепер здатна розгорнути подібні моделі. Іран та Північна Корея також створюють системи обмеження доступу (A2/AD), хоча і в меншому масштабі, ніж Піднебесна. Навіть у гравців недержавного рівня, як-от ліванської «Хезболли» або «Ісламської держави» у Сирії та Іраку, починає з'являтися дещо з того, що донедавна ще було прерогативою держав із військовою потугою.

Звідси й випливає необхідність третьої стратегії компенсації. Але нинішні економічні, політичні й технічні обставини дуже відрізняються від тих, що склалися у 1950-х або 1970-х. Америці потрібно розвивати нові військові технології, які вдарять по фінансах противників, хоча ухвалені Конгресом бюджетні обмеження лімітують її власні оборонні видатки.

Ця стратегія має запропонувати захист щонайменше п'яти критично важливих уразливих точок. Перше: тепер ворог із суші здатен стежити за авіаносцями та іншими надводними суднами й завдавати ударів по них. Це означає, що вони не зможуть застосувати свої крилаті ракети або тактичну авіацію без дозаправки в повітрі менш маневреними літаками-танкерами – легкою мішенню для винищувачів супротивника. Друге: захист близьких регіональних авіа-

КИТАЙЦІ НАЗИВАЮТЬ СВОЄЮ МЕТОЮ «ВИГРАТИ ЛОКАЛЬНУ ВІЙНУ У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ УМОВАХ»

баз від несподіваної атаки на початкових стадіях конфлікту стає дедалі важчим. Третє: літакам на межі бойової дальності буде важко розпізнавати мобільні пускові установки й завдавати удару по них. Четверте: сучасні системи протиповітряної оборони можуть збивати видимі для радарів літаки на великих відстанях. І нарешті, супутники, необхідні Америці для спостереження й розвідки, вже більше не захищені від нападу.

Цей список тривожить. Проте Сполучені Штати мають значні переваги, вважає Роберт Марті-

недж, старший науковий співробітник Центру стратегічних і бюджетних оцінок – впливового вашигтонського аналітичного центру, який постійно звертає увагу на необхідність протидії китайській програмі «обмеження доступу». Ці переваги включають безпілотні системи, літаки-«невидимки», підводну боротьбу та складні інженерні системи, необхідні для взаємодії цього всього.

У наступний десяток років США спробують створити безпілотні бойові літаки, достатньо захищені від радарів, щоб проходити через найефективнішу протиповітряну оборону, з достатньо бойовою дальністю і тривалістю польоту для переслідування рухомих мішеней. Щоб підготуватися до роботи з безпілотниками, потрібно менше людей. Оскільки часу для відпочинку теж не треба, ці літаки можуть здійснювати більше бойових вильотів. А невеликі й недорогі американські дрони застосовуватимуть для відволікання протиповітряної оборони ворога.

Сьогодні дрони – звичайне явище, але США мають майже два десятки років досвіду роботи з ними. А нові БПЛА будуть зовсім не схожі на вразливі «предатори» й «рипери», які знищували терористів у Ємені та Вазіристані. Конструкції, розроблені на базі прототипів на зразок «летючого крила» X-47V у ВМФ або RQ-180 (ВПС), зможуть витримувати найбільш несприятливі умови. Що автономніші вони будуть, то менше залежатимуть від систем контролю, які намагатиметься знищити ворог (хоча автономність порушує, окрім іншого, непрості етичні та правові питання).

КОЛИ ОЧІ НЕ БАЧАТЬ

Деякі із цих самих технологій можна застосувати для безпілотних підводних транспортних засобів. Є перспектива використовувати їх для ліквідації мін, переслідування ворожих субмарин на мілководді, шпигунства й поновлення запасів на субмаринах з екіпажем (наприклад постачання додаткових ракет). Вони можуть тривалий час залишатися в неактивному стані, а потім запускати для виконання розвідувальних чи бойових завдань. Доведеться вирішити великі технічні проблеми: Мартінедж каже, що таким суднам будуть потрібні високоенергетичні двигуни та системи глибоководного зв'язку.

Цього літа підпишуть контракти на розробку винищувача-бомбардувальника далекої дії – першого нового бомбардувальника після введення в експлуатацію два десятки років тому екзотичного й дорогого В-2. Модель В-3 (а їх планується замовити близько сотні) також буде невидима для радарів й матиме конструкцію «летючого крила». Цього разу затрати зменшать зв'язки застосуванню вже апробованих технологій, а модульний підхід дасть змогу модернізувати літак, тільки-но виникне необхідність протидії вдосконаленим системам ППО. Мішенями В-3 (можливо, у взаємодії з безпілотниками) стануть мобільні пускові установки та командні бункери.

Якщо надводні судна, зокрема авіаносці, залишатимуться у вжитку, їм доведеться «навчитися» захищатися від постійних атак високоточними ракетами. Система балістичної протиракетної оборони Aegis, яку використовує амери-

канський військовий флот, ефективна, але дорога, кожен комплекс коштує близько \$20 млн. Якби кілька таких систем вистрілили, щоб знищити при наближенні китайську протикорабельну балістичну ракету DF-21D, затрати для оборонців були б приблизно вдвісттеро вищі, ніж для нападників.

Щоб зберегти авіаносці у грі, ВМФ повинен домогтися оберненого співвідношення затрат. Надії покладаються на дві технології: електромагнітні рейкові гармати, які вистрілюють снаряди за допомогою електрики, а не хімічної вибухівки, зі швидкістю 4500 миль/год. до меж атмосфери, й так звану прореневу зброю (найімовірніше, потужні лазери). Рейкові гармати розроблено для протидії боеголовкам балістичних ракет; лазери можуть захистити від надзвучових крилатих. Під час випробувань постріл із лазера коштував якихось кілька центів. У ВМС оборонним підрядчикам заявили, що хочуть отримати робочі рейкові гармати максимум за 10 років.

Захист від залпового ракетного вогню залишатиметься ненадійним і залежатиме від інших технологічних удосконалень, як-от компактні радары далекого радіуса дії, що здатні стежити за множинними цілями. Інший пріоритет – знайти можливості захисту комунікаційних мереж, зокрема в космосі. Супутники можна сліпати лазерами або виводити з ладу вибухами ракет. А ще можна удосконалити надійність технологій передачі даних, наприклад, використовувати ланцюжки висотних дронів із великою тривалістю польоту, котрі працюватимуть по-змінно.

Технічні проблеми та потенційні витрати на них дуже високі. І підходи до їх вирішення доведеться шукати нестандартні. Замість того, щоб залишатися в замкненому колі проектно-дослідних і конструкторських департаментів військового відомства та оборонної промисловості, велика частина необхідних Пентагонові досліджень виконується технологічними компаніями із Кремнієвої долини та інших місць, що працюють на споживача. Штучний інтелект, навчання машин, алгоритми, обробка великих мас даних, тривимірний друк, компактні системи живлення високої

щільності й крихітні сенсори на зразок тих, що використовуються у смартфонах, – усе це матиме вирішальне значення. Тут виникає загроза зіткнення культур: хоч і Пентагон, й індустрія споживчих технологій шукають інновацій, але перший, м'яко кажучи, працює зовсім не так, як остання.

Друга стратегія компенсації виявилася вдалою почасти завдяки політичній волі. Конгрес і Білий дім ішли в ногу, одна адміністрація передавала естафету іншій. Схоже, що нова стратегія компенсації теж має широку підтримку. У ній дуже зацікавлений Конгрес. Наступник Гейгела на посаді міністра оборони Еш Картер три десятки років провів на стику науки та передових військових технологій.

Але зараз у Вашингтоні набагато більше протистояння, ніж кількадесять років тому. Двосторонніх домовленостей досягають важко і ще важче їх дотримуються. Протистояння щодо бюджету дуже утруднило перспективне планування для Пентагона. Видатки на дослідницько-конструкторську роботу, на яку припадає приблизно 10% оборонного бюджету (див. «Урізання»), доведеться не просто захистити, а збільшити.

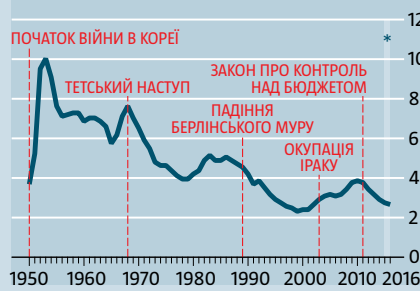
Якщо фінансування оборони залишиться обмеженим (імовірно, так і буде), кошти для проривних технологій доведеться шукати деінде. Це означає, що Конгрес дозволить Пентагону робити необхідні заощадження. Найнагальніше завдання – реформа окладів і соціальних виплат в армії, які з'їдають дедалі більшу частку оборонного бюджету, попри зменшення чисельності американців в уніформі. Зарядити тут можуть закриття непотрібних баз та реформа закупівель, які проводить Пентагон.

Щоб дістати необхідні технології, військовому істеблішменту й самим збройним силам доведеться, не виключено, урізати особливо цінні програми. Один із можливих варіантів – згорнути плани закупівлі майже двох із половиною тисяч реактивних винищувачів F-35, дальність польоту яких надто мала для багатьох операцій, а на вивільнені кошти придбати безпілотні бойові літаки і збільшити флот бомбардувальників далекої дії. Військово-морським силам доведеться, можливо,

Урізання

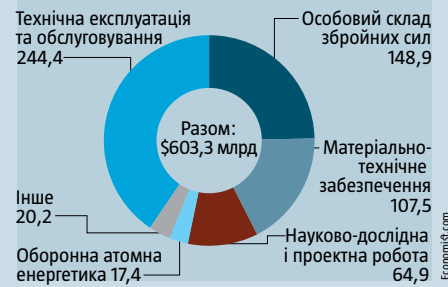
Видатки США на оборону

% ВВП

За даними Міністерства оборони США; Відділу управління та бюджету

2014 рік, \$ млрд

Economist.com

*Прогноз

відмовитися від двох неймовірно дорогих груп авіаносців, які стають дедалі уразливішими, на користь інвестицій у субмарини (як пілотні, так і безпілотні). Це непросте завдання. Командувачі повітряних сил, зазвичай колишні пілоти реактивної авіації, і досі захопані у своїх крилатих коней; флотом командують моряки, котрі поважають грубу силу, яку можуть продемонструвати лише великі надводні кораблі. Сухопутним військам також доведеться провести скорочення.

УТРЕТЄ НЕ ЩАСТИТЬ?

Навіть якщо всі ці перепоми буде подолано, навряд чи третя стратегія компенсації забезпечуватиме військову перевагу Заходу так довго, як дві перші. Нині технології поширюються набагато швидше – почасти завдяки створеному при сприянні Пентагона інтер-

Було б добре, якби до гонитви долучилися й союзники Америки. Вони могли б запропонувати власні інновації або принаймні розвивати в себе потужності, завдяки яким ставали б корисними військовими партнерами, пристосовуючись до змін в інвестиційній політиці та плануванні Пентагона. Але бодай замислюється про це дуже мало країн. Наприклад, у Британії політики й генерали сперечаються, чи можна дозволити скорочення оборонного бюджету менш ніж до 2% ВВП, а не про те, як розпорядитися цими коштами.

І насамкінець – застереження. Незважаючи на успіхи другої стратегії компенсації, вона ніколи не стикалася з можливістю застосування нуклеарної зброї переможеною державою. Тодішні гравці вважали (чи сподівалися), що навіть за напруженого конфлікту із застосуванням конвенційних озброєнь противники залишатимуться в межах логіки ядерного стримування. Прибічники нової стратегії компенсації рідко згадують про ядерну зброю.

Проте якщо ворог вирішить, що здатен виграти «змагання в готовності ризикувати» (за словами видатного стратега Томаса Шеллінга) – ідея, яку активно підтримує Володимир Путін, – раціонально відповіддю на технологічну перевагу противника може стати балансування на грані ядерної війни. За словами Елбріджа Колбі, старшого співробітника Центру нової американської безпеки, «що успішніше стратегія компенсації збільшуватиме переваги США у традиційних озброєннях, то привабливішими їхнім суперникам здаватимуться стратегії ядерної ескалації». Ворог завжди знайде вихід. ■

БУЛО Б ДОБРЕ, ЯКБИ ДО ГОНИТВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЗБРОЄНЬ ДОЛУЧИЛИСЯ Й СОЮЗНИКИ АМЕРИКИ

нету, який допомагає державам-суперницям красти військові секрети Америки. Усі технологічні зміни стали набагато стрімкішими ще й завдяки запеклій конкуренції на чутливих до змін моді споживчих ринках.

Друга стратегія компенсації виграла від певних нетипових обставин, які зробили США беззаперечною світовою наддержавою по закінченні холодної війни. Але сьогодні світ абсолютно інший. У майбутній військово-технологічній боротьбі змагання буде безжалювим, а здобутки переможців, імовірно, недовговічними.

Європейська армія: проект чи ілюзія?

Можливо, російська агресія в Україні змусить Європейський Союз кардинально переглянути свою систему колективної безпеки. 25–26 червня він збирає нараду, присвячену питанням міжнародної політики та оборони. На порядку денному відновлення проекту європейських сил швидкого реагування, котрий існує, принаймні на папері, від 1998 року. Напередодні заходу голова Єврокомісії Жан-Клод Юнкер дав програмне інтерв'ю тижневика *Welt am Sonntag*, додаткові до впливової німецької щоденної газети *Die Welt*. Він заявив, що поява європейської армії стала б, зокрема, «чітким меседжем для Росії».

Відверто на цьому не наголошують, але неважко здогадатися, чому ідея європейської армії вилетіла із порохнявих бюрократичних закапелків саме нині. Хоча західні медіа значно менше пишуть про «дивну війну» на українському Сході, всі, кому належить знати, в курсі: Росія не планує відмовлятися від експансіоністської політики. «Існує політична, фінансова та військова необхідність повернутися до проекту спільної європейської безпеки», – заявив Юнкер у згаданому інтерв'ю. На його думку, заснування власне європейських збройних сил має відразу три позитивні моменти.

Перший із них такий: узгоджена зовнішня політика та спільна система безпеки допомогли б ефективно захистити зовнішній кордон ЄС. Судячи з численних дрібних провокативних інцидентів то на литовських, то на естонських рубежах, Євросоюз не здатен елегантно й жорстко поставити Росію на місце. Обурені ноти, політичні заяви нікого особливо не настрашують. Навпаки, Москва бачить, що Брюсселю нічим крити, й утверджується у своїй безкарності.

Другий аспект, що його заторкнув Жан-Клод Юнкер: європейські сили швидкого реагування запобігали б небезпекам не

**Автор:
Алла
Лазарева,
Париж**

лише на території країн-членів, а й у сусідніх державах. «Це був би чіткий меседж Росії», – сказав він.

І, нарешті, третє: завдяки спільній системі оборони було б раціоналізовано військові витрати 28 країн ЄС. Цей аргумент активно підтримують і просувають виробники військової продукції.

У перспективі саміту 25–26 червня, найактивніше Юнкерову пропозицію підтримує Франція. Париж здавна виявляє інтерес до розвитку власне європейських безпекових структур. І через досить поширений у політичних колах антиамериканізм, і через сподівання збільшити власну дипломатичну вагу, якщо рішення про тіснішу координацію зовнішньої політики ЄС буде ухвалено.

Від 1988 року Франція послідовно просуває ідею спільної зовнішньої політики ЄС. Індустріальне лобі держави пропонує спільні військові програми під егідою Євросоюзу, аргументуючи свій інтерес потребами конкурен-

НАЙБІЛЬШЕ ОПИРАЄТЬСЯ СТВОРЕННЮ ВЛАСЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ СТРУКТУР ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

тоспроможності в боротьбі за ринки Індії та країн третього світу.

«Сполучені Штати охололи до Європи та Близького Сходу, – вважає аналітик консалтингової структури *Alixpartners* Ален Гійо. – За останні п'ять років вони зменшили свій оборонний бюджет на 25%. ЄС залишився з незмінними показниками. А от Китай та Росія значно наростили військові видатки. Що це означає? Що міждержавні європейські програми, як-от військовий літак *Eurofighter*, вертольоти *NH90* й *Tigre*, фрегати *FREMM* чи ракети *Meteor*, звичайно, працюють. Але через різний технологічний рівень країн-учасниць та державний протекціонізм кожної з них спільні європейські проекти в царині безпеки не мають потужного розвитку».

Найбільше опирається створенню власне європейських військових структур Велика Британія. «Британці наполягають на тому, що ЄС мусить зосередитися тільки на економічних питаннях, – пояснює політолог із Ліллія Жан Еспарбес. – Згадаймо Черчилля, який казав, що, коли випадає обирати між Європою та Атлантикою, треба завжди обирати Атлантику. З його часів ніщо не змінилося. Лондон не уявляє безпекових програм поза межами НАТО і співпраці з Вашингтоном. У перспективі референдуму про вихід держави з ЄС імовірність спільних політичних проектів за участю Сполученого Королівства стає ще більш непевною».

Утім, саме Велика Британія у 2003 році була співініціатором створення європейських сил швидкого реагування. Щоправда, на франко-британському саміті в Сен-Мало йшлося про військову присутність у Боснії та Косові, з розмитим завданням – «установлення миру» та дещо чіткішим – евакуації мирного місцевого населення, але...

Чи порозуміються Лондон і Париж щодо можливого перегляду концепції безпеки Європейського Союзу? У французькому Міністерстві закордонних справ настрої оптимістичні. «У нас схожа історія, подібний колоніальний спадок, близька стратегієтворча культура, співмірні економічні й політичні потужності. Зокрема, місце в постійній Раді Безпеки ООН, – поділився міркуваннями з *Тижнем* один із дипломатів. – Обидві держави свідомі необхідності гармонізувати військові потреби членів ЄС. Московська загроза? Про неї не говорять відверто. Але, звичайно, адекватну інформацію ми маємо...»

Певна річ, західні столиці сьогодні не уявляють російських танків на своїх вулицях. Зрозуміло й те, що безпековий проект навіть за найкращого розвитку подій блискавично не здійсниться. Однак покажемо сам факт повернення до теми європейської армії на самітах у Брюсселі. На нас працюють час та історичний досвід Польщі й країн Балтії. Знати б, який період іще знадобиться для обмеження російського експансіонізму. І скільки крові втратить Україна, поки решта Європи почне діяти... ■

Система з імунітетом

Урятувати прем'єра Румунії Віктора Понту від правосуддя можуть зміни до законодавства

Румунія сьогодні – це передова фронту Європейського Союзу у війні з корупцією. У відповідних рейтингах вона сусидить із Болгарією як найбільш корумпована країна ЄС. Але тамтешній Національний антикорупційний директорат демонструє величезний поступ: у 2014 році звинувачення висунуто понад тисячі посадовців. 5 червня цей орган оголосив про найгучнішу донині справу – порушення кримінального провадження за звинуваченням у підробці підписів та конфлікті інтересів проти прем'єр-міністра Віктора Понти. Далі події почали розвиватись аж надто бурхливо: очолювана ним Соціал-демократична партія намагається провести закони, які можуть врятувати Понту від судового переслідування. Ціною такого кроку буде параліч боротьби з корупцією в країні.

Очільник правлячого кабінету витворив собі образ європейського реформатора, хоча водночас максимально послуговувався політичною культурою Румунії в дусі «рука руку мие». За словами представників Антикорупційного директорату, працюючи адвокатом приватної компанії у 2007–2008 роках, він щомісяця отримував незрозумілі гонорари на суму до \$3 тис. за консультативні послуги від іншого юриста – Дана Сови. У 2011-му, вже опинившись у владі, за версією обвинувачення, разом із останнім Понта підробляв документи, які свідчили б, що ці кошти він заробив на юридичних справах. А коли у 2012-му став прем'єр-міністром, то Сова отримав портфель у його кабміні (і торік перед іншим розслідуванням корупції пішов у відставку).

Президент Румунії Клаус Йоганніс, який обійшов Понту на тогорічних президентських перегонах власне через обі-

цянки боротися з корупцією, хоче відставки прем'єра. А той відкидає звинувачення й відмовляється йти з посади. Завдяки більшості його партії в парламенті румунські законотворці не змогли зняти з нього недоторканність ЄС, який стежить за прогресом антикорупційної кампанії в Румунії через механізм «співпраці та перевірки», давно лобіює скасування там депутатського імунітету, але тепер про це, схоже, можна забути.

Ще гірше те, що румунські парламентарії запропонували 22 поправки до законодавства, які ускладнять судове переслідування за отримання доходів в умовах політичної корупції, якщо за них проголосують. Одна з поправок передбачає зміну характеристики необхідного для такого переслідування доказу із «за відсутності адекватних сумнівів» на «за відсутності будь-яких сумнівів». Інша – зміну визначення «конфлікту інтересів» у законі. Це розлютило Йоганніса, котрий звинувачує румунських соціал-демократів у «знищенні інституцій та принципів задля збереження кар'єри однієї людини», обіцяючи ветувати зміни до законодавства. Понта, який раніше був апологетом

Антикорупційного директорату, тепер стверджує, що той у змові з опозицією. Голова Сенату назвав звинувачення правовим «державним переворотом». Конфлікт ризикує перерости в конституційне протистояння.

За словами румунського політолога Аліни Мунгіу-Пішпіді, країна не може просто сподіватися на те, що її змінять кримінальні переслідування політичних злочинців: натомість має знайтись новий політичний клас. «Навіть після масових арештів за поданням Антикорупційного директорату політики не припиняють оббирати державу, – каже експерт. – Вони не можуть зупинитись, адже мусять повертати борги». Проблема в тому, що й опозиційна Національна ліберальна партія не без гріха.

Апологети прозорості хочуть, щоб свою позицію висловили союзники Румунії. США намагалися переконати Понту, що боротьба з корупцією – це елемент протистояння кремлівському впливу.

**ЗАХИСТ ПРЕМ'ЄРА
ВІД СУДОВОГО
ПЕРЕСЛІДУВАННЯ
ЧЕРЕЗ ЗМІНИ В ЗАКОНІ
ПАРАЛІЗУЄ БОРОТЬБУ
З КОРУПЦІЄЮ В РУМУНІЇ**

Тепер він каже, що має залишатися при владі, аби стримувати російську загрозу. Манфред Вебер, очільник групи Європейської народної партії в Європарламенті, застерігає румунський політикум «не створювати враження, ніби прем'єр-міністр перебуває понад законом». Але Єврокомісія, яка має стояти на варті дотримання договорів ЄС, поки що відмовчується. ■

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Час збирати каміння

«Ісламська держава» не тільки вбиває людей, а й нищить стародавні твори мистецтва. Запобігти цьому варварству майже неможливо

З часів, коли праотець Авраам першим навернувся до єдинобожжя й розбив ідолів батька свого, Близький Схід набачився надміру вандалізму в культурі. Пророк Самсон – предтеча сучасного шахіда – завалив язичницький храм, поховавши під його руїнами чимало філістимлян. Іконоборці нищили святі образи у Візантії. Послідовники Мугаммада ібн Абд аль-Ваггаба на початку XIX століття перетнули межі Аравійського півострова і сплюндрували шіїтські святині в Наджафі й Кербелі (Ірак). Ушанування могил, на їхню думку, заохочує мусульман поклонятися людині, а не Богу, а отже, могили – це місця, де панує «ширк» – багатобожжя. Захопивши у 1920-х роках Мекку й Медину, вони знищили могили супутників Магомета, його дружин і родичів. Пощадили лише його власну усипальницю.

Відколи Арабська весна 2011 року відкрила шлях до хаосу та війни, ця доктрина поширюється далі. Абу Катада, радикальний ісламіст, депортований 2013 року із Британії до Йорданії, написав фетву на 44 сторінки, де закликає палити мечеті, збудовані над могилами. За цей час сотні історичних місць від Триполі в Лівії до Тікрит в Іраку втратили свої святині. Джихадисти нападають на туристів біля язичницьких пам'яток. У березні цього року їхньою

мішенню став Національний музей Бардо в Тунісі, де зберігається унікальна колекція римських мозаїк (раніше, 1997 року, подібне сталося в Луксорі). 10 червня терорист-самовбивця знову підірвався в Луксорі, але цього разу ніхто не постраждав. Вандали «ІД» з ім'ям Авраама на вустах розбивали скульптури «ламасу» (крилатих биків із людськими головами) або стріляли по головах горгон, які прикрашали палаци асирійських тиранів, що вважали себе богами.

Вандалізм сягнув небачених масштабів. У руїнах лежить чотирьох і шести пам'яток світової спадщини в Сирії. У травні «Ісламська держава» захопила г'яту – древнє місто Пальміру, знамените своїми численними колонами. Пам'ятки угруповання, схоже, поки що не чіпало, хоча це лише початок. Але археологи бояться за них, а також за скульптури в печерах Петри, яка міститься надто близько до іншого розсадника «ІД» – міста Маан у Йорданії. Уздовж лівійського узбережжя джихадисти на відстань пострілу наблизилися до найкраще в світі збережених римських міст Кирена, Лептіс-Магна й Сабрата.

У літературі «ІД» підказок, що пояснили б таку поведінку, обмаль. Щомісячне видання «Дабік» пише, що це може бути просто зловтіха. Вандалізм «мав на меті розлутити кафірів (неві-

рних) – пояснюється у березневому числі журналу, – а цей вчинок сам собою вгодний Аллаху».

Іракські археологи пояснюють дії «ІД» значно приземленіше. Оголосивши похід проти пропозиції, «ІД» сподівається збільшити попит на історичні пам'ятки. Один із арт-дилерів розповідає, що ізраїльські чиновники погодилися на купівлю древніх гебрейських написів у будь-який спосіб: настільки держава боїться назавжди втратити пам'ятки старовини. Що характерно, як розповідає археолог із міста Мосул, джихадисти, які на початку цього року орудували бензопилами в тамтешньому музеї, не показали на відео знищення найцінніших артефактів: їх уже потайки вивезли за кордон. Вони самі екскаваторами розкопують найкращі об'єкти, а дрібних контрабандистів посилають на пошуки в інші місця, лицемірно забираючи 20% їхнього заробітку як ісламський податок – хумс. Експонатні з музею міста Ракка, столиці «ІД» на території Сирії, вивозили ящиками.

ГРОШІ ЗАПРАВЛЯЮТЬ БАЛОМ

Цей нелегальний бізнес набув такого розмаху, за словами одного іракського чиновника, що контрабанда предметів старовини стала основним джерелом доходів «ІД». Що більше Захід бомбитиме захоплені нею нафтові вишки, то більшою буде потреба в «археологічних» доларах.

«ІД» така не одна. У стародавньому регіоні, де державна влада в багатьох місцях розвалилася, збройні угруповання на кшталт повстанської Вільної сирійської армії чи кримінальних банд тримають цілі склади, напхані предметами старовини, як розповідає Рене Тейгелер, директор нідерландської неурядової організації Heritage for Peace, яка працює по турецький бік кордону із Сирією. Сприяє збільшенню попиту й бідність. «Часто це грабунок задля

шматка хліба», – каже Джеймс Реткліфф, директор лондонської організації з контролю за нелегальним переміщенням творів мистецтва Art Loss Register. Банди взялися за найстарішу в Єгипті ступінчасту піраміду Джосера. А з головного лівійського комерційного банку в Бенгазі зникла колекція із 7700 стародавніх золотих монет, ювелірних прикрас і статуеток.

Лондонські арт-дилери твердять, що (за небагатьма винятками) награвоване ще з'явиться на західних аукціонах, тож дехто сумнівається, що втрати справді масштабні. Але засновникові компанії Art Recovery Group із британської столиці Крістоферу Марінелло показали римську вазу із Сирії, яку він оцінив у десятки тисяч фунтів. Інші дилери повідомляють, що старовинні знахідки з Месопотамії бачили на інтернет-аукціоні eBay. Дебора Ле з американської асоціації Antiquities Coalition оцінює пам'ятки старовини, втрачені Єгиптом після повалення президента Госні Мубарака в 2011 році, у \$3 млрд. У період від 2012-го й до наступу «ІД» у 2013-му американська Міжнародна торгова комісія повідомляла, що імпорт задекларованих предметів старовини з Іраку та Сирії різко зріс на 672% і 133% відповідно.

ПОМАЛУ ТА ОБЕРЕЖНО

Цілий хор місцевих і міжнародних експертів вимагає військового втручання для порятунку безцінних історичних об'єктів. Генеральний директор ЮНЕСКО Ірина Бокова називає нищення історичної спадщини військовим злочином і закликає до створення «захищених культурних зон». Із прицілом на Лівію міністр закордонних справ Італії Паоло Джентілоні хоче сформувати сили «блакитних шоломів культури», які можна було б десантувати у разі загрози конфлікту або природної катастрофи. Інші закликають Америку поширити її «обов'язок захищати» не лише на людей – жертв геноциду, а й на неживі об'єкти «культурного геноциду». Правові передумови для цього до певної міри забезпечує Гаазька конвенція 1954 року. Вона вимагає від підписантів «за потреби прийняти будь-яку форму грабунку, мародерства або незаконного присвоєння культурних

цінностей і будь-які акти вандалізму, спрямовані проти них».

Але військове командування настроєне діяти дуже обачно. У березні голова Об'єданого комітету начальників штабів США Мартін Демпсі сказав, що не заперечує проти захисту історичних пам'яток, але виключив невідкладні авіаудари з цією метою. Радники побоюються, що силовий захист таких місць перетворить їх на поля битв. Крім того, бойові дії заради порятунку предметів старовини можуть викликати в регіоні ще більший спротив західним державам, після того як вони нічого не робили, коли тирані вбивали сотні тисяч людей хімічною і звичайною зброєю. «Не переймайтеся поки що руйнами, – написав у своєму твіті один американський археолог, коли в новинах повідомили про захоплення старовинного міста. – За один тиждень бойовики «ІД» в Пальмірі стратили понад 90 людей, зокрема 11 дітей».

Не маючи засобів стримати пропозицію предметів старовини, міжнародні органи натомість намагаються обмежити попит. У лютому Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію № 2199, якою заборонено продаж предметів старовини із Сирії та Іраку. Правоохоронцям вдалося знайти частину артефактів і повернути чимало вкраденого у 2013 році з музею міста Маллаві, що в мухафазі Ель-Мінья, у Верхньому Єгипті. Але для посилення контролю можна робити ще більше. Турецький кордон залишається відкритим навстіж. Британія – центр світового ринку мистецтва – протягом 60 років відмовляється ратифікувати Гаазьку конвенцію. Як каже колишній директор аукціону Christie's Роберт Дженрік, нині депутат парламенту від консерваторів, стежити за незаконними продажами доручено лише трьом поліцейським. Ніхто точно не знає, як саме можна подавати до суду за злочини проти історичної спадщини.

Сподіваючись пробудити сумління, в ЮНЕСКО провели низку конференцій і сприяли публікації «червоних списків» загрозованих предметів старовини задля «розширення поінформованості». Режим Асада й уряд Іраку приєдналися в останню мить, намагаючись заручитися підтримкою в боротьбі між цивілізацією та варварами, а тим часом розміщуючи

ракетні батареї на вигідних висотах, усіявши прадавніми святинами. Після обговорення в парламенті Ірак відкриває експозиції предметів старовини – вперше після повалення американцями Садама Гусейна. «Ми відповімо на нищення музеїв «Ісламською державою», відкриваючи нові», – заявив іракський міністр туризму й пам'яток старовини. Але весь медіа-шум може лише заохотити «ІД» попіаритись у ЗМІ.

Через брак альтернатив багато хто обирає стратегію захисту й охороняє все, що наявне. Західні музеї, на які давно тиснуть вимогами повернути награвоване в інших державах у попередні століття, тепер люблять себе, за словами директора Лувра Жана-Люка Мартіне, як «прихистки для історичних пам'яток з Іраку». Деякі регіональні суспільні авторитети напівжартома-напівсерйозно закликають Захід грабувати далі. «Хай вони крадуть наші артефакти, – написав у березні відомий арабський журналіст Абдул-

КОНТРАБАНДА ПРЕДМЕТІВ СТАРОВИНИ СТАЛА ОСНОВНИМ ДЖЕРЕЛОМ ДОХОДІВ «ІД»

рагман аль-Рашед, – ми на них не заслуговуємо».

Але найхоробріше діють місцеві мешканці. У Мосулі вони кинулися на захист знаменитого падаючого середньовічного мінарету, який намагалися зруйнувати бойовики «ІД». Рене Тейгелер із фонду Heritage for Peace взяв на роботу 150 колишніх фахівців з історії стародавнього мистецтва, які раніше працювали на тих двох третирах сирійської території, що їх нині захопили терористи. Один роблять тривимірні знімки, щоб забезпечити зразки до того часу, коли регіон почне відбудовуватись, і ховають усе, що вціліло. Інші рятують пам'ятки старовини, зокрема мозаїки, зняті зі стін церкви міста Ідліб на північному заході Сирії. Дехто намагається переконувати вандалів: Тейгелер розробляє освітній курс для сирійських джихадистів, у якому йдеться про переваги збереження пам'яток минулого. Когось може й вдасться перевиховати. Нещодавно «ІД» опублікувала туристичну брошуру з переліком уцілілих у Мосулі старожитностей. ■

Гіреєва віра

Коріння поміркованості ісламу кримських татар криється в історії цього народу

Автор:
Ганна Трегуб

За переказом, іслам у Криму поширився завдяки Маліку Аштеру й Газі Мансуру, двом сподвижникам пророка Мугаммеда, ще у VII столітті н. е., проте ймовірніше, що мусульманським півострів зробився завдяки не арабам, а тюркам. Сталося це у XIII столітті, з легкої руки завойовників, які прийшли на його територію. 1222 року Судак і Солхат (Старий Крим) на певний час захопили сельджуки під проводом еміра Хусейна-аддіна Чобана, воєначальника одного з найвідоміших сельджуцьких султанів Аладдіна Кей-Кубада I. Через рік їх із підкорених міст вибили татаро-монголи на чолі із сином Чингісхана Джучі, які стали володарями Криму на наступні два століття. Першим золотоординським правителем, який прийняв іслам, був хан Берке, брат Батия. Цей володар не проводив насильницької мусульманізації широ-

ких мас населення, серед якого були тентрианці, християни, юдеї та ін. Але саме тоді у ханських ярликах бачимо звертання до «шейхів та суфіїв» поряд із посадовими особами та керівними класами ханства. Найдавніша мечеть півострова була споруджена 1262 року в Солхаті вихідцем із Бухари, а до нашого часу збереглися руїни комплексу із мечеттю, побудованого безпосередньо коштом мамлюцького султана Бейбарса в 1288-му. Після 1475 року, коли турки-османи захопили Кафу, на Крим поширюється вплив турецького ісламу в усіх його проявах. Саме тоді сунізм ханафітського мазхабу (однієї з чотирьох основних правових шкіл в ісламі) був проголошений державною релігією Кримського ханства, а турецький падишах – халіфом усіх сунітів. У цей час формується унікальна тюрко-мусульманська культура, яка мала вплив на Кримський

Найвідоміший історичний мусульманський університет півострова – Зинджирли-медресе

півострів і прилеглі території аж до 1917 року.

Імперії монголів, турків-османів та Кримське ханство у їхньому складі бачаться державами багатьох віровизнань і народів, правителі яких не були релігійними фанатиками. Проголошуючи сунітський іслам офіційною релігією, вони не проводили систематичної жорстокої поголовної мусульманізації представників інших конфесій, котрі були їхніми підданими, чітко усвідомлюючи, що гострі конфлікти на цьому ґрунті лише послаблять владу й державу. Зауважмо й те, що у випадку Кримського ханства процес прийняття ісламу закінчився аж у XVIII столітті. «У контексті наведення показовою є історія з переселенням греків із Криму на територію сучасного півдня Донеччини Єкатеріною II. Серед них були тюркомовні уруми, мова яких у багатьох випадках ближча до кримськотатарської, ніж до інших тюркських. Аби уникнути переселення, вони цілими селами приймали іслам. Тюркомовний мусульманин, значить, татарин. А їх цариця не переселяла. Так цілі села на Південному березі Криму, які століттями були християнськими, мусульманізувалися. Багато із сучасних тамтешніх жителів, які вважають себе кримськими татарами, насправді мають грецьке коріння», – розповідає кримськотатарський вільний журналіст Ділявер Саїдахметов.

Сейран Афіров, що був муфтієм однієї з мечетей Сімферополя до анексії Криму, додає: «В Оттоманській імперії тих, хто змінював іслам на іншу релігію, карали тільки тоді, коли вони окрім цього ще й брали участь у військових кампаніях проти Порту. У такому разі їх звинувачували не у віровідступництві, а в державній зраді. У решті випадків цих осіб намагалися переконати повернутися в іслам у мирний спосіб».

КРИМ МЕДРЕСЕ Й СУФІВ

Кримський півострів завжди був не окраїною мусульманського світу, а радше одним із його культурних та освітніх центрів, де перетиналися шляхи з країн Близького Сходу та Центральної Азії, Туреччини та Персії, що давало змогу акумулювати, запозичувати знання і транслювати власний доробок як у ісламському богослів'ї та праві, так і в науці. На жаль, нині про це мало хто знає в Україні. Сходознавець Михайло Якубович зазначає: «Кримське ханство – це територія від порогів Дніпра до Криму, Азова і т. ін. Культурно близькими до них були Єдисан – землі між Дністром і Бутом та Буджак – між Дунаєм і Дністром, тобто Північно-чорноморський культурний регіон». Він розповідає, що серед відомих у мусульманському світі улемів, суддів, науковців, філософів були вихідці із цього краю, знані як Кафаві (Кафський), Кі-

Мечеть хана Узбека, одна з найстаріших збережених золотоординських у Криму (друга половина XIII століття)

КРИМСЬКИЙ ПІВОСТРІВ ЗАВЖДИ БУВ НЕ ОКРАІНОЮ МУСУЛЬМАНСЬКОГО СВІТУ, А РАДШЕ ОДИМ ІЗ ЙОГО КУЛЬТУРНИХ ТА ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ

рімі або Кураїмі, Аккермані та ін. Траплялися й прізвища на кшталт аль-Дешті (як-от Ібрагім аль-Мегмед аль-Дешті Татаршейх), тобто йшлося про людей із території нинішньої Запорізької або Херсонської областей. Він зазначає, що жителі Криму зробили вагомий внесок до трьох головних напрямів мусульманського інтелектуального життя. «Питання традиційного ісламського ханафітського права розробляло багато авторів, починаючи з Шарафаддіна аль-Кірімі у XV столітті й завершуючи відомим ученим XIX століття Аддусадаром аль-Кірімі, автором коментаря до «Меджеле» (кодексу османського права)», – продовжує науковець. «Другий момент, – каже він, – це калям, ісламська спекулятивна теологія. Тут була ціла плеяда авторів із Криму. Серед них Абу ль-Бака' аль-Кафаві, син муфтія Кафи, який у 1681 році написав «Кіттаб аль-Кулліят» («Книгу загальних понять»), величезний твір арабською мовою, у якому викладено 3 тис. дефініцій. Такий собі Дені Дідро, якщо порівнювати. У XVIII столітті це автори, як-от Мугаммад аль-Аккермані й Мугаммад аль-Кафаві. Вони належали до калізаделіфу, реформаційного напрямку в ісламській теології, що виступав за оновлення й повернення до Суні».

Окремо треба згадати й про внесок кримських татар у суфізм. До 1917 року на півострові активно діяли духовні центри представників чотирьох суфійських шкіл: накшбандійської, хальватійської, кадарійської та мевлевійської. Накшбандійців та хальватійців було найбільше, і їхній інтелектуальний внесок найпомітніший.

гію», – констатує Михайло Якубович. Унікальним хальватійським мислителем був Ібрагім аль-Кірімі, автор трактату «Мавагіб ар-Рагман фі байан маратіб аль-акван» («Дарунки Всемилюстивого в розумінні ступенів буття»), присвяченого османському султанові Мураду III, із низкою цікавих ілюстрацій. Окрім того, треба згадати про представників кадарійського тарикату, зокрема Селіма Діване Киримли, автора XVIII століття, який писав османською мовою і жив у Скоп'є, автора відомої роботи «Бурхануль Аріфін ве Неджату ль-Гафілін» («Дороговказ знаючих»). Хто знає, чи не від цих суфіїв сучасні кримські татари мають традицію вшанування азівів – значущих для народу місць поховання вчених, дервішів, воїнів-газіїв, яких час і перекази перетворили на святих.

Крим мав свої ісламські університети, медресе. І йдеться не лише про Зинджирли-медресе, найвідоміший такий заклад. 1332 року за підтримки хана Узбека постає одна з перших мусульманських вищих шкіл півострова – Інджі-Бек-хатун-медресе. Першими тамтешніми викладачами були перські та середньоазійські вчені. У XV–XVI століттях з'являється перше покоління саме кримськотатарських науковців. А вони шукали шансу виїхати в інші освітні мусульманські центри, зокрема Стамбул. Як констатує Михайло Якубович, це свідчить не про другорядність, а, навпаки, про дуже інтенсивний культурний обмін, який щє необхідно досліджувати глибше.

КОРИННЯ ПОМІРКОВАНOSTI

Багато хто запитує себе, яким чином сталося, що сьогодні іслам, поширений серед кримських татар, одного з корінних народів України, в сучасних умовах не став радикальним. Причин для цього кілька. Передусім тут проявилася тюркська ісламська традиція, про яку йшлося раніше. Інша причина – вже понад 200 років іслам для кримських татар є справою приватною, а не суспільною і не політичною. Від 1784 року, коли Крим був приєднаний до Російської імперії, вони не мали державності і їхня релігія не позиціонувалась як засіб політики. Відповідно, як констатують муфті Сейран Афіров і сходознавець Михайло Якубович, усі ісламські

процеси на півострові відбувалися вже в неісламському контексті. «Волзькі та кримські татари – це етноси, які модернізувалися в неісламському середовищі. Тому ідеології політичного ісламу, притаманні деяким арабським державам, не видаються кримським татарам адекватними. Ханафітська традиція законсервувалася в умовах неісламського середовища», – зазначає вчений. Тому іслам кримців – європейський, значною мірою культурний. Ідеї «ІДІЛ» і халіфату власне із цієї причини бачаться їм маргінальними.

Як зазначає Сейран Афіров, до формування поміркованого ісламу доклались і радянський режим, і насильницьке виселення представників цього етносу до Середньої Азії. «1917 року в ході національно-визвольної боротьби, придушеної більшовиками, кримські татари втратили більшість своєї культурної інтелігенції, вагому роль у якій відігравали улеми, імами та кадї (мусульманські судді). Було знищено духовну літературу, закривали медресе й мечеті. Зменшувалася кількість людей, здатних читати релігійну літературу, писану старим варіантом кримськотатарської з використанням арабської графіки. Унаслідок цього через кілька десятиріч років мусульмани в Криму втратили відповідні знання й навички, а нових релігійних книжок украй бракувало. Вважайте, що від 1917-го прак-

тично до кінця 1980-х років ісламу в нас практично не було. Він залишився хіба що в пам'яті й практиках простих людей», – констатує імам.

Про останні може розповісти майже кожен кримський татарин, пригадавши, що було в його родині. Сюнет (обрізання), обряди ніках (шлюб), таяк (розлучення), джаназ (похорон), заборона їсти свинину... От, власне, і все. Ніках справляли радше як данину традиції в радянський час, бо сильно впливала політика державної ворожості до будь-якої релігії. Величезну роль відігравали ті священнослужителі, котрі хоч якось пам'ятали ази ісламського віровчення, переймаючи їх один від одного або від старших родичів, також імамів. Сейран Афіров пригадує, що в Середній Азії кримські татари намагалися виділяти себе з-поміж тамтешньої спільноти, теж тюркської, в якій легко було розчинитися. «Здебільшого всі релігійні обряди відправляли кримські мулли. Ну якщо вже йшлося про великі релігійні свята, Уразу чи Курбан-Байрам, то кримські татари були разом із місцевими мусульманами й голоували там узбецькі чи казахські імами». Загалом релігійну ситуацію кримців до 1989 року він описує як цілковитий вакуум, накинута радянською владою, що від нестачі адекватної інформації міг наповнитися вигадками та забобонами. Хтось мав протиста-

вити цьому адекватні релігійні знання.

Незалежність України дала кримським татарам змогу повернутися додому й шанс відновити іслам на півострові. Ту кризу в релігійній сфері, що існувала понад 50 років, потрібно було якось долати, заново вчитися релігії з різних джерел, а їх було кілька, зокрема турецьке й арабське. Мусульмани Туреччини ще на початку 1990-х налагодили контакт із першим муфтієм Криму Сейт-джелілом Ібрагімовим та кримським муфтіятим. Вони відкрили кілька медресе, надсилали літературу, приймали для продовження навчання студентів із медресе Криму, де воно було початковим і тривало рік або два. Завдяки їм кримські татари дістали доступ до ліяхієту (мусульманських факультетів) при різних турецьких університетах. Серед турків можна виділити тих, хто приніс до Криму на рівні дрібниць специфіку турецької ісламської традиції, але ідейно вони загалом належать до поміркованого ісламу. Були й доволі суворі суфії, котрі вважали, що істина полягає саме в їхніх поглядах. Іще одна лінія – це послідовники Фетулли Гюлена, відгалуження від нурситів.

Інше джерело – арабське. У 1990-х студенти з арабських країн почали працювати в Криму з місцевим населенням. Їздили селами, влаштували тижневі або двотижневі курси, а також недільні для ознайомлення з ісламом. Ні, вони не були мусульманськими вченими, але кожен із них знав про великі релігійні мавглибші, ніж більшість кримськотатарських мулл. У сенсі трактування ісламу араби також неоднорідні. Хтось належить до поміркованого напрямку, хтось – до салафітів, «Хізб-ут-Тахріру», ха-

Мавзолей (дюрбе) та могили важливих для кримськотатарського народу осіб, зокрема правителів, учених, релігійних діячів, із часом ставали місцями релігійного поклоніння (азізами). Один із них – мавзолей Джаникеханім у золотоординській фортеці Кирк-ор (Чуфут-Кале)

ІСЛАМ КРИМЦІВ – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ, ПІВНОЮ МІРОЮ КУЛЬТУРНИЙ. ТОМУ ІДЕЇ ХАЛІФАТУ ТА «ІДІЛ» ДЛЯ НИХ МАРГІНАЛЬНІ

баштиків тощо. Таким чином, іслам у Криму нині є своєрідним відбитком сучасного мусульманського світу, де різні течії врівноважують одна одну, на даючи жодній абсолютної переваги. ■

Місяць авторських читань
центральноєвропейський фестиваль
Почесний гість — Україна
1 липня — 4 серпня 2015 року
Брно Острава Кошице **Львів** Вроцлав
www.misyacavtorskykhchytan.com.ua

62 письменники + 31 день = Місяць авторських читань у Львові

Юрій Андрухович — Марош Крайняк — Софія Андрухович — Кшиштоф Варга
Оксана Забужко — Міхал Айваз — Сергій Жадан — Павел Смоленський — Євгенія Кононенко
Давід Ян Жак — Юрій Винничук — Юстина Баргельська — Артем Чапай — Ігор Малієвський
Олександр Ірванець — Карол Сідон — Галина Крук — Ярослав Рудіш — Лесь Белей — Павол Ранков
Маріанна Кіяновська — Владо Янчек — Галина Петросаняк — Радка Денемаркова — Андрій Бондар
Ева Турнова — Наталка Сняданко — Яцек Дегнел — Петро Мідянка — Їржі Гаїчек
Григорій Семенчук — Катержіна Тучкова — Тарас Прохасько — Агда Баві Пайн — Олександр Михед
Тереза Боучкова — Богдана Матіяш — Зємовіт Щерек — Андрій Кокотюха — Івана Гібова
Анатолій Дністровий — Петр Станчік — Лариса Денисенко — Даніел Пастірчак — Тимофій Гаврилів
Іван Мотил — Юрій Іздрик — Тадеуш Домбровський — Олександр Бойченко — Ріхард Пупала
Любко Дереш — Владо Шіmek — Олег Коцарев — Ольга Токарчук — Олександр Клименко
Якуб Жульчик — Марина Гримич — Магдалена Туллі — Юрій Тарнавський
Малгожата Шейнерт — Володимир Рафеєнко

Літературна подія, що має майже двадцятирічну традицію в Чехії, Словаччині та Польщі, цього року розширюється і прямує до України. В організації фестивалю у Львові візьмуть участь Чеський центр, Польський Інститут, Посольство Словаччини в Україні та Форум видавців.

«І не каже вам прощавайте»

Автор:
Ірина
Троскот

У сучасній українській літературі вже давно окреслилися дуже умовний, звисно, але все ж поділ письменників на покоління. Починається «відлік», очевидно, від покоління шістдесятників, яке нині вже відходить у «стародавню» історію. Далі маємо «втрачене покоління» сімдесятників (Олег Лишега, Володимир Діброва, Микола Воробийов, Грицько Чубай, Ігор Калинець), бунтівне – вісімдесятників (Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Віктор Неборак), допитливе – дев'яностників (Сергій Жадан, Андрій Бондар, Маріанна Кіановська) і донедавна інфантильне, а отже, несерйозне – двотисячників (або ж «нульовиків»), як їх ще уципливо називають: Софія Андрухович, Таня Малярчук, Дмитро Лазуткін). Ще рік-два тому на останніх «облік» уривався, проте вже нині окреслюється наступне покоління, не надто виразне, але вже доволі творче й амбітне, щоб заявити про себе. Хоча говорити про них поки що рано, доцільніше просто спостерігати примруженими очима, натомість зосередивши свою

увагу на поколінні попередньому, яке непомітно змужніло й займає чітку нішу в літературному процесі.

Одна з авторок двотисячників – Ірина Цілик, віднедавна найбільш відома як авторка вірша «Повертайся живим», який поклали на музику й виконують сестри Тельнюк. Але менш званою є її нещодавня збірка оповідань «Червоні на чорному сліди». Власне, більшість із цих оповідань три роки тому вже виходили друком у доволі непоказній книжці «Родимки», яка, проте, отримала свою порцію схвальних відгуків від літературних критиків. Нині ж вона здобула шанс дійти й до ширшого читача. Отже, йдеться про «короткометражні оповідання» (авторка, до слова, є режисером і найбільше працює саме у цій сфері), психологічні й кінематографічні, фрагменти історій із життя пересічних киян, описані дуже щемко, проте жваво й життєво. Серед героїв Ірини Цілик і закомплексована дівчинка-підліток, яка продає соняшникове насіння біля метро; і молодий, недавно успішний, хлопець, якого несподівана й

невеличкова хвороба замкнула в чотирьох стінах; і старша пані, типова радянська тітка, після перегляду порнофільму шокована тим, скільки всього вона у своєму житті пропустила, не знала, не спробувала; і збірний образ самої авторки чи її ліричної героїні, яка веде оповідь від першої особи. Останнє оповідання – що й дало назву книжці – зовсім свіже й водночас підсумкове щодо всієї збірки. Авторка пише про прогулянку Києвом з п'ятирічним сином і їхні розмови та свої спогади й асоціації, окрім інших, про смерть. Починаючи з власної першої дитячої зустрічі зі смертю у вигляді безколірних ніг накритого простирадлом самогубця біля багатоповерхівки (згодом вона багато разів впізнаватиме ці червоні квіти на чорному асфальті, як мітку чиеїсь трагічної загибелі) й завершуючи запалюванням із сином червоної лампадки на чорній бруківці майдану Незалежності в пам'ять героїв Небесної сотні. Починаючи з київських дитячих спогадів бабусі про Другу світову й завершуючи питаннями власного сина про те, коли закінчиться нинішня війна. «Червоні на чорному сліди» – спроба поєднати в одному невеликому тексті різні покоління й намагання озвучити складні екзистенційні питання, що постали на початку XXI століття, як не раз поставали впродовж ХХ. Спроба пояснити все це малій дитині й відчутти спільну розгубленість. Це останнє в книзі оповідання є виразно завершальним, підсумковим. Бо питання постало, далі потребує вирішення. Тому такий фінал є водночас початком. І саме в цьому велика надія.

Інша нова книга, яку не можна пропустити – «Поцілунок Лишеги, автора із покоління сімдесятників. Олег Лишега – поет (а також драматург, перекладач, художник і скульптор, хоча всі ці означення насправді не мають жодного сенсу, а отже – зайві), без перебільшення легендарний для певного кола інтелектуалів і знаковий для всієї української літератури. А насправді – геній, якого не дуже помічали за життя й не надто

Коли ви засинаєте
Вона від усіх вас щасливіша
На вологій піску танцює
І сьогодні вона відходить
Від вас танцюючи
І не каже вам прощавайте
Грицько Чубай

зауважили після смерті наприкінці минулого року. До якого нашої літературі ще тільки належить дорости. Унікальним є не тільки письмо, й а сама постать Олега Лишеги, людини, котра чула мову дерев і світилася зсередини; котра весною розмикала води й роздавала на Майдані яблука, привезені з Тисмениці в наплічнику. Поет із кола Грицька Чубая (який відійшов ще 1982 року і з яким Лишега досі говорить у своїх есеях, і Миколи Воробйова, що тихо й непомітно для гамірного вітчизняного літпроцесу мешкає на київському Подолі), покоління сімдесятників, доволі нечисленного й досі гідно не пошанованого, покоління «недостріляного Відродження» (за словами Лишеги).

Говорити про письмо Олега Лишеги складно будь-кому з критиків, бо для більшості осяжною залишається тільки вершина айсберга з письма цього інтелектуала, заглибленого і в європейську, і в американську, і в китайську куль-

тури. Досі на аналіз та інтерпретацію наважувалися лише одиниці, тому попереду ще багато й роботи, й літературознавчих відкриттів.

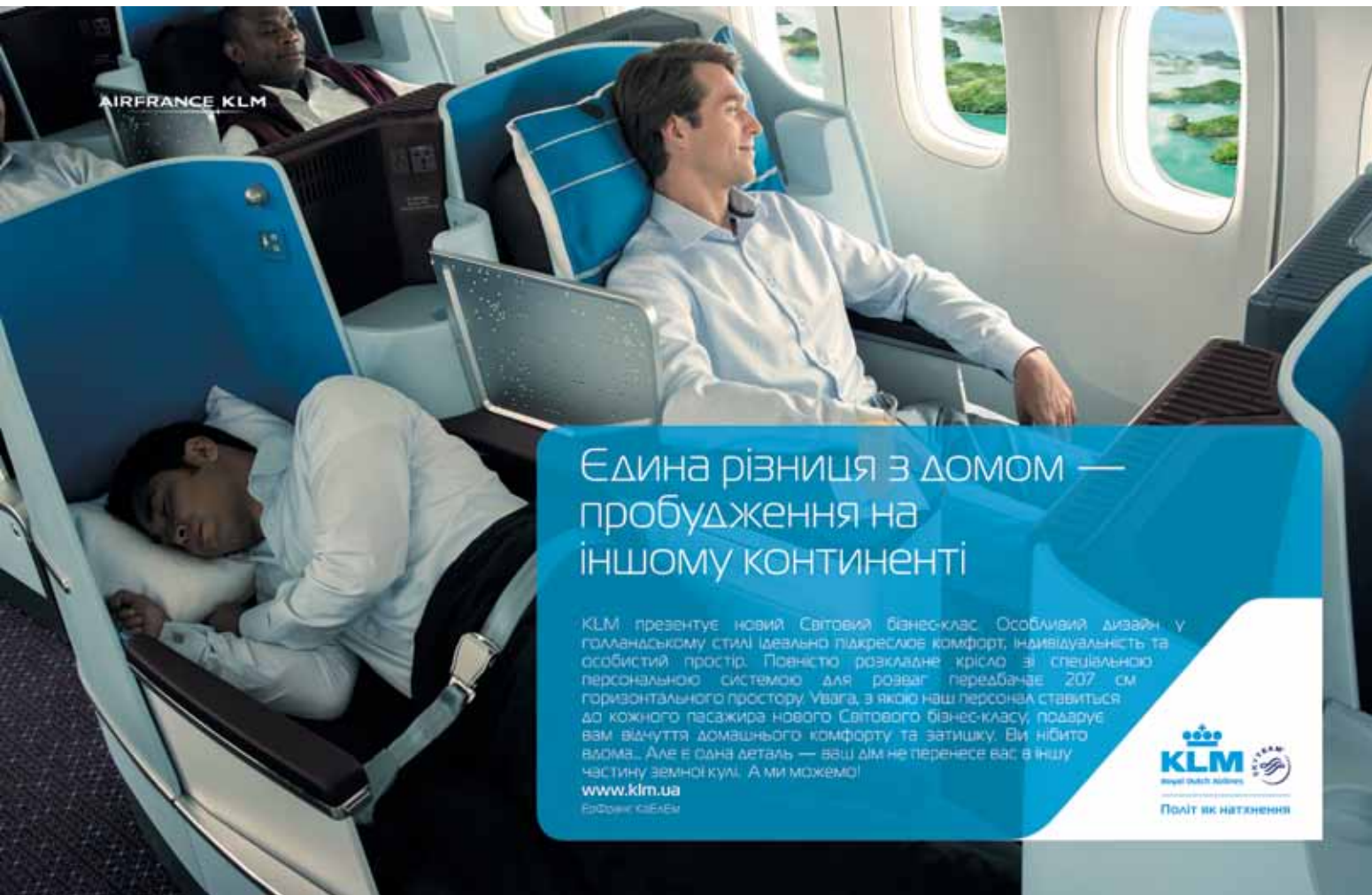
А поки що є нова книга, за життя планована як дві: книга перекладів і книга есеїв з назвою «Поцілунок Елли Фіцджеральд». Переклади Олегом Лишегою міфів і легенд індіанців та ві-

ще кілька розкиданих статей, що нині готуються до друку під однією обкладинкою, плюс нечисленні інтерв'ю, друкovanі в пресі, – це все, що залишилося. А також спогади молодших письменників, бо Лишега, як ніхто інший, умів комунікувати з різними поколіннями, оминаючи безкімнечні довоколалітературні чвари, почуватися другом і ровесником, при цьому сам не перестаючи бути вчителем, «який задає рівень».

Так є, що кожне наступне покоління намагається заперечити, перевершити попереднє – і в цьому сенс розвитку не лише культури, а й людства загалом. Часто мудрість старших полягає в глибинному розумінні і свого часу, і найновішого. За цим відчуття всієї повноти світу. З його лісами й багатоповіхківками, сирними коніками й сучасними гаджетами. З минулим і вічним, зрештою, з життям і смертю, із якою нічого не закінчується. Тому ми не казатимемо: «Прощайте». ▮

ГОВОРИТИ ПРО ПИСЬМО
ОЛЕГА ЛИШЕГИ СКЛАДНО
БУДЬ-КОМУ З КРИТИКІВ,
БО ДЛЯ БІЛЬШОСТІ
ОСЯЖНОЮ ЗАЛИШАЄТЬСЯ
ТІЛЬКИ ВЕРШИНА АЙСБЕРГА

ршів американських поетів Генрі Торо й Робінзона Джефферса також увійшли до неї з назвою «America emeralda» (ця назва належить самому перекладачеві). Власне, попередньо видані оригінальні поезії й містерія «Друже Лі Бо, брате Ду Фу», нинішня есеїстика й переклади, а

Єдина різниця з домом —
пробудження на
іншому континенті

KLM презентує новий Світовий бізнес-клас. Особливий дизайн у голландському стилі ідеально підкреслює комфорт, індивідуальність та особистий простір. Повністю розкладне крісло зі спеціальною персональною системою для розваг передбачає 207 см горизонтального простору. Увага, з якою наш персонал ставиться до кожного пасажера нового Світового бізнес-класу, подарує вам відчуття домашнього комфорту та затишку. Ви нібито вдома. Але є одна деталь — ваш дім не перенесе вас в іншу частину земної кулі. А ми можемо!

www.klm.ua

Бізнес-клас KLM

ПОЛІТ ЯК НАТЯГНЕННЯ

Країна зачарованої мови

Автор:
Катерина Новікова

Що ми знаємо про Угорщину, нашу сусідку по той бік Карпат? Це досить приваблива країна в плані архітектури, гастрономічних особливостей, водних курортів, природи, музики і традицій, для українців – передусім туристична мрія. Попри те, нам важко скласти про неї уявлення: для більшості це Будапешт, де багато хто побував під час мандрів або навчався в Центрально-європейському університеті, Дунай, озеро Балатон, слива угорка, вино, танок чардаш та автобуси Ikarus. Хоча славетний угорський виноградний напій можна спробувати й в Україні, а саме на Закарпатті, наприклад під час фестивалю «Червене вино» в Мукачеві, де свою про-

Рок-фестиваль «Сігет» в Угорщині є знаковою подією європейського музичного життя

дукцію пропонують місцеві виробники, здебільшого етнічні угорці. З історії, хоч як це дивно, найчастіше згадують «румунський бренд» Дракулу та придушення повстання 1956 року, про яке багато говорили за часів Перебудови. Ще одна з асоціацій – дуалістична імперія Габсбургів.

Справді, про Угорщину в Україні відомо порівняно мало, особливо на тлі інших європейських держав і культур. Серед письменників, мабуть, найбільш знаним є поет-революціонер Шандор Петефі, ім'ям якого названо площу в Ужгороді. Є пам'ятник йому і в Києві. Дуже багато говорили про Угорщину в 1990-ті. Тоді відкрився феномен її раніше забороненого в СРСР кіно, зокрема стрічки Іштвана Сабо «Полковник Редль», «Гануссен» і «Мефісто» (за останню він 1981 року отримав «Оскара»).

Пізніше, після розпаду Союзу, інший угорський кінорежисер – Тамаш Тот поставив у Москві фільм «Діти чавунних богів», що мав великий розголос, але позиціонувався як російський. Тим часом його батько Янош Тот був послом Угорщини в Україні.

Про політичне життя сусідньої держави до нас доходять уривкові відомості, хоча нині через спрямовану проти ЄС скандальну політику націоналістичної праворадикальної партії «Йоббік» (Рух за кращу Угорщину), а потім правоцентристської ФІДЕС (Угорського громадянського союзу) вона й перебуває в центрі уваги європейських ЗМІ.

Чому наші країни так мало пов'язані між собою, ми рідко замислюємось. Напрямок активності Угорщини, подібно до Румунії, скерований не на Київ, а на прикордоння – Закарпаття.

Зрештою, в столиці України ніколи не було численної угорської меншини зі своїм представництвом, товариством тощо.

Чимало закарпатців перетинають кордон мало не щодня: займаються бізнесом чи шопінгом, відпочивають, лікуються, навчаються, відвідують різні культурні заходи. Багато жителів області (до речі, різних національностей) прекрасно розмовляють угорською. Сусідня держава підтримує і всіляко заохочує поширення своєї мови та культури на Закарпатті, сприяє наданню статусу закордонного угорця, преференцій для навчання у своїх вищих студентам із цього регіону, а також щедро роздає паспорти. Є фінансова допомога під низку проєктів: культурних, освітніх, екологічних тощо. Це знову ж таки має і свій темний бік, адже в певний момент може стати приводом для різних маніпуляцій на ґрунті етнічної належності, прав нацменшин, історично-політичних претензій.

У відносинах Будапешта з Києвом, на жаль, часто переважають верхність, відчуття вищості, здається, ще залишилися прихильники ідеї «Великої Угорщини» із претензіями на закарпатські території. Частина угорців живе колишньою славою, претендуючи також на землі Словаччини й Румунії.

Дуже слабкі інформаційні контакти двох країн і в культурній сфері. У нашій столиці немає угорського культурного центру. Однак є історичні зв'язки. Асכולдова могила раніше називалась Угорським урочищем, адже колись, 898 року, тут було поселення мадяр. Тому 1997-го в цій місцині за сприяння посольства Угорщини з нагоди річниці було встановлено пам'ятний камінь на честь їхньої зупинки під час переходу з Поволжя на терени сучасної Угорщини. Утім, здається, угорські племена йшли південніше, степами, звідки Арпад через Карпати вивів їх на Дунай. Певно, саме тоді ми запозичили в них такі близькі українському серцю слова «хата» й «хутір».

Є в історії Києва й цікаві угорські сторінки. Скажімо, поїздка сюди змінила долю відомого композитора Ференца Ліста. Він закохався в Кароліну Сайн-Вітгенштейн (дівоче прізвище Івановська) з роду По-

тоцьких за материнською лінією. Ситуація виявилася складною, бо жінка була заміжня й не могла отримати дозвіл на розлучення. Батько її чоловіка був генералом і мав зв'язки в почті царя Ніколая I. Врешті Кароліна втекла до Ференца. І лише через 20 років завдяки покровителям шлюб було анульовано у Вагикані. Однак вони не одружилися. На Контрактовому будинку в Києві на Подолі є меморіальна дошка, де композитор виступав і познайомився зі своєю майбутньою коханою.

Геть незрозуміла українцями мова відділяє нас від угорців зачарованим колом й утворює їхній образ диваків. Утім, самі вони з неї кепкують. Мовляв, звертається іноземець до двох угорських поліцейських: «Do you speak English? Parlez-vous français? Sprechen Sie Deutsch? Говорите по-руськи?». Правоохоронці не реагують. Турист у відчай біжить далі. І тоді один поліціант усміхається до другого: «От скажи, ну що йому дало вивчення іноземних мов?».

Насправді угорці не чекають, доки хтось наважиться опанувати їхню мову, й самі штудіюють іноземні, тож із ними завжди можна порозумітися. Пам'ятаю, наприкінці 1990-х у Будапешті в готелях, ресторанах, кафе й навіть кіосках та касах в центрі дуже добре розмовляли італійською. А на Балатоні – німецькою. Зрештою, нині скрізь у країні чути англійську. Причиною є попит. Італійці за часів соціалізму їздили туди на полювання й охоче відвідували столицю, а німці воліли відпочивати на озері.

Узагалі складність угорської мови – міф. Та саме через цей міф люди не наважуються її вивчати. У ній 10% слов'янських слів, а граматику практично без винятків. Слід просто придивитися до особливостей іншої, неіндоевропейської мови. От і дивуються наші сусіди, коли володієш нею хоч трохи.

Колега розповідав, як одного разу угорці на агропромисловій фірмі в Києві спілкувалися між собою. І раптом один зі співрозмовників, що знав мого приятеля, зауважив жартома іншим: «Обережно при ньому по-нашому. Він усе розуміє». Жарти жартами, але після того чоловіки стали озира-

тися на колегу. Певно, щось-таки погане казали, хоч насправді він усього й не втямив. А колись він геть налякав угорців на фуршеті після конференції, заговоривши з ними по-їхньому. Ті, почувши рідну мову, спочатку не зраділи, подумавши, що геть перепили й уже марять. А вже годі сподіватися зустріти угорськомовну людину за кордоном!

Зрештою, частіше в центрі нашої уваги опиняються факти так званого угорського сепаратизму й зовсім випадують яскраві культурні зв'язки між нашими країнами. Глибший пошук виявляє багату перекладну літературу. Ще в 1930-ті роки почали публікувати українською митців революційного спрямування: Шандора Петефі й Мате Залку (на честь якого названо вулицю в Києві), а також Белу Іл्लеша та Шандора

ЗНАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ І ДЕРЖАВНИЦТВА СУСІДІВ ДОПОМОЖЕ НАМ ПОДОЛАТИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НЕПОРОЗУМІННЯ

Барту. У повоєнні роки українською вийшли твори Мора Йокаї, Деже Костоляні, Яноша Араня, Імре Мадача, Жигмонда Моріца. Чимало перекладів побачили світ і в 1980–1990-ті роки, зокрема казок і творів для дітей. Варті уваги «Історія угорської літератури» Андраша Герембеї та «Коротка історія Угорщини» (1997). А 2004-го завдяки українсько-угорській співпраці вийшов публіцистичний твір археолога Нандора Фетіха про його перебування в нашій столиці під час Другої світової війни «Київський щоденник (3.XII.1941–19.I.1942)».

Можливо, перестановка акценту на вивчення історії, літератури й мистецтва допоможе нейтралізувати суспільно-політичні непорозуміння та упередження і зрозуміти угорську душу. Культуру та історію сусідів, а також мову неодмінно потрібно вивчати. По-перше, знання особливостей національного характеру й державництва відкриває шлях до порозуміння й добросусідства. А по-друге, культурний обмін збагачує нас самих. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

«Хуже уже не буде»

Автор:
Лесь Терен

12 червня у Сімферополі пройшло збіговисько на честь Дня Росії. Серед інших елементів шоу, відбулося офіційне нагородження кількома сотнями російських медалей «За возвращеніє Крима». Нагороди нарешті знайшли своїх «героїв». Дивно, втім, що так пізно, адже минулого року ці брязкальця роздавалися хіба не лопатами (чому й продаються задешево на антикварних ринках) та були отримані, здається, усіма бажаними. Не інакше, за рік з'явилося багато нових «заслужених діячів», які «пригадали» за собою видатні «заслуги» весни-2014. Немає сумніву, що кількість таких «ветеранів анексії» з кожним роком буде лише зростати. Але найцікавішим на заході стало не це, а шедевральна фраза, що вилетіла з вуст кримського «прем'єра». Розпатякуючи про те, що Росія, мовляв, не боїться міжнародних санкцій за Крим і що Захід вже вичерпав санкційний арсенал, Аксьонов запевнив: «Хуже нам не будет». Напрочуд промовиста фраза, гідна стати державним девізом «республіки Крим». Бо й справді вже не буде – куди ж іще «хуже», ніж уже є...

Ні, життя в Криму без України не скінчилося. Воно продовжується, і багато в чому майже не відрізняється від попереднього, звичного. Але... Нещодавно мене дуже вразив репортаж про повсякденне життя в тилу «Ісламської держави». Бойові зіткнення позаду, тож, у великому місті налагоджується «мирне життя». Йде торгівля на ринках (де популярні раніше харчі з Ірану стали забороненим дефіцитом), працюють лікарні (щоправда, коли з фронтів прибуває свіжа партія підстрелених ісламістів, решта пацієнтів ризикує опинитися на вулиці), «поліція» хапає крадіїв (а ще відловлює останніх уцілілих християн і шийтів), відкриті університети (хімія, втім, заборонена, як ворожбитство). Навіть приймаються якісь «законо» про захист довкілля! Ніби, на перший погляд, все, як у людей. Ну, майже, як у людей. І отой репортаж дуже нагадав мені про наше сучасне життя тут, у Криму. Бо й у нас, здавалося б, багато що триває по-старому. Але до кожного найбуденнішого аспекту життя можна додати подібні застереження в дужках.

Ось, наприклад, дрібна аполітична тема: мандри вихідного дня. Це давній привілей кримчанина: зібрав родину, скочив на автобус, і через годину чи дві насолоджуйтесь собі славетними парками та музеями. А тепер не так усе просто. Перш за все, автостанція зустрічає велетенською чергою, на ту саму годину чи дві, що планував провести вже в до-розі. Черги влітку ми тут бачили й раніше, але ця – не через надлишок приїжджених, як то було колись. Вона через новий порядок, що наклав на нас російський «халіфат»: виїзд із Севастополя до Ялти чи Сімферополя (так

само і вїзд) – виключно за пред'явленням паспорта. Поки втомлена касирка читає паспорти й одним пальцем вбиває в комп'ютер дані, фіксує для ФСБ, куди кожному з оцих сотень людей сьогодні заманулося прогулятися, неспішно спливають хвилини. Метою цієї тотальної перевірки вважається запобігання тероризму в транспорті. Вистоюючи чергу, мешканці та гості Криму мають час і нагоду вдячно поміркувати про підступність всюдисущої «п'ятої колони» та турботу Кремля про їхню безпеку.

Інкони «терористів» таки відловлюють. Певно, цього літа новини під заголовками «У Криму затримали українського туриста» стануть буденними, як ранкові зведення втрат на Донбасі. Цього тижня таких новин принаймні дві. Кіровоградець даремно «засвітив» у маршруті татуювання у вигляді сокола-тризуба (за що пильна тітка-попутниця здала його органам). А одесит, сперечаючись із «даїшниками», нагадав, собі на біду, що на окуповану українську територію розповсюджується дія українських законів.

Картину, що мимоволі нагадає про репортажі з ІДІЛ, малює у своєму звіті й спеціальна турецька моніторингова група, котра добилася дозволу ознайомитися на місці з життям кримських татар і наприкінці квітня прибула в Крим. Кримська «влада» з удаваною гостинністю возила делегацію по «потьомкінських деревнях» та принципово не залишала гостей на самоті ні на годину, пильно відстежуючи, з ким вони зустрічаються та про що говорять. Після завершення візиту кримські ЗМІ поквапилися гучно заявити про нібито схвальні відгуки турок від кримського турне. Але голова делегації негайно заперечив, що нічого подібного не казав. І ось нещодавно розгромний офіційний звіт турецьких правозахисників, що підтверджує відверту дискримінацію та утиски кримських татар, направлено турецькому президенту, а той переклав звіт російською і днями вручив його Путіну. Наївно очікувати, що від цього щось зміниться. Радше, тепер Крим взагалі закрийють для таких «невдячних» гостей, а чекісти рушать на пошуки тих, хто таки спромігся увійти в контакт з турецькими правозахисниками та поінформувати їх про справжній стан речей у Криму. Тож, годі нам тепер чекати, що хтось з-закордону приїде розпитувати, як тут живуть у підпіллі кримські українці. Тим паче, як сумно казав нещодавно архієпископ УПЦ Київського патріархату в Криму Климент: «За Росією стоїть Путін, за кримських татар – увесь світ, за українців у Криму – ніхто»... ■

Де проляже розлам у «ДНР»?

Боротьба лідерів самопроголошених «республік» із польовими командирами, раніше більш характерна для «ЛНР», тепер спалахнула в «ДНР», причому зі специфічним «місцевим колоритом».

Тоді як очільник останньої не втомлюється повторювати в інтерв'ю, що «ДНР» – незалежна держава й жодних компромісів із «республіканською» цілісністю бути не повинно, один із його найбільших польових командирів Ходаковський 2 червня вже встиг украй неоднозначно поспілкуватися зі ЗМІ, заявивши про цілковиту абсурдність походу на Київ та необхідність компромісу, тобто глибокої автономії «ДНР» у складі України. Нагадаємо: ще на початку квітня позиція Ходаковського була набагато радикальніша навіть за погляди самого Захарченка. Тоді комбриг «Востока» на запитання про систему державності заявляв буквально таке: «Ми не заручники моделей. Я приймаю для себе існування ЛНР і ДНР лише як перехідний етап. Наша війна закінчиться тоді, коли південніше Росії буде проросійська антифашистська держава. Інакше кажучи, нам потрібна вся Україна».

Але вже на початку червня від планів цілковитого підкорення країни Ходаковський перейшов до куди менш утішних для прихильників «русского міра» заяв, у яких закликає усвідомити, що без України на «ДНР» чекає глухий кут, як і на неї без територій, контрольованих нині самопроголошеною «республікою»: «Невже ви думаєте, ніби можна бодай гіпотетично припустити, що ми, наприклад, об'єднавшись зараз із російськими військами, яких ви тут бачите на кожному розі, підемо штурмом на Київ, скинемо уряд Порошенка, встановимо там свою владу й потім отримаємо окуповану територію у вигляді двох третин України?.. Це ж навіть у страшному сні неможливо припустити!».

Далі комбриг «Востока» й зовсім заговорив усупереч «офіційній лінії партії», перекиваючи своїми словами твердження Захарченка: «Загалом урядова позиція – це згода з позицією України, Росії та Європи, коли всі говорять про єдину Україну та її Схід як частину цієї країни у вигляді глибокої автономії. Ви уявляєте, наскільки для нас болісно навіть говорити на цю тему? Люди, що звикли до нашої символіки, до нашої реальності, змушені будуть раптом прийняти для себе нову реальність. Як ми їх переформатовуватимемо? Я, наприклад, навіть не знаю, як ми вирішуватимемо це завдання. Але представники нашого уряду на рівні Мінська ведуть мову про автономію і визнають таку можливість».

Таким чином, положення політичної рівноваги, яке складалося навколо Захарченка на хвилі ейфорії минулих перемог, коли офіційною ідеологією «ДНР» було щось на кшталт «ми всіх порвемо», зазнає

Автор:
Станіслав
Васін

істотних змін навіть усередині самої «республіки», без прив'язки до думки російської столиці. Такий дуалізм проявляється не тільки в офіційних заявах лідера, що, як і раніше, самотньо волає на місцевих телеканалах про «ми республіка, ми держава», а й у зведеннях найбільших пропагандистських ЗМІ сепаратистів, котрі викладають раз по раз міркування рядових «ополченців» про те, що відбувається, з явним відтінком думок їхнього боса. «Бомбардування. Обстріли. Щоденний терор на російській землі. У конфлікті залишилися тільки два виходи: або ми дійдемо до Києва, вгризаючись у горлянки фашистським найманцям, звільняючи місто за містом від української окупації, і встановимо законну російську владу на півдні Росії, або ж політтехнологи-куратори не дадуть нам цього зробити й усе-таки вихають повсталі російські землі назад на розтерзання американським та українським «партнерам».

При цьому цікаво, що сама бригада «Восток», чий лідер так раптово виділився на «республіканському» тлі, напрочуд міцно вплетена в мережу мілітарної диктатури «ДНР» і є велими серйозною силою: за «Востоком» закріплені всі блокпости, комендатура, численні військові бази в самій лише Макіївці, та й власне численність і різношерстий склад цього підрозділу ставлять його куди вище в конкурентному сенсі за той-таки «Призрак».

Особливого значення позиція Ходаковського набула після таких собі «доповнень та змін до Конституції України», що їх представники «ДНР» опублікували на своїх офіційних ресурсах. Фактично всі запропоновані «доповнення» – це і є зафіксовані на папері слова Ходаковського. Зокрема, сказано: «Низка районів, міст та інших населених пунктів Донецької області утворює окремий район з особливим статусом [...]. Окремі райони з особливим статусом (або їх асоціації) є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією».

Однак на тлі всіх цих «миролюбних» заяв комбрига та епопеї з поправками до українського Основного Закону прикметним є ще й інший факт: у нашумілому штурмі Мар'їнки брали участь передові сили «Востока», як і «Оплота» та «республіканської гвардії», що дає опосередковане уявлення про реальну розстановку сил у «ДНР» та її цілковиту

підконтрольність «східним партнерам». У будь-якому разі хоч би наскільки глибоко була закорінена бригада «Восток» у саму військову структуру «ДНР», усунути Ходаковського за прикладом Мозгового не бачитиметься аж надто величезною проблемою, якщо й ця постать остаточно перестане влаштовувати кремлівських вождів. ■

«Немає в мені ані сорому, ані сумління, тому воно мене не мучить»

Автор:
Леонідас
Дончик

Зигмунт Бауман розробив теорію адіафоризації свідомості. У критичні періоди історії, в часи повстань або масштабних соціальних змін люди частково гублять чутливість і припиняють сприймати інших за принципами етики. Просто ставлять крапку на етичних взаєминах з іншими. Ці «інші» не обов'язково перетворюються на ворогів чи демонів, радше на статистику, обставини, перешкоди, фактори, неприємні дрібниці або незручні ситуації. Однак із цими «іншими» не хочеться зустрічатися віч-на-віч, усміхатися їм або повертатися до них, щоб визнати їхнє реальне існування. Особи, які на більш чи менш тривалий час утратили чутливість, не потвори. Вони просто вилучили деяких людей або цілі групи із зони своєї чутливості. Античні стоїки Греції, а згодом релігійні реформатори та філософи епохи Відродження, вважали, що деякі речі не відіграють жодної ролі й не мають жодного значення, тож не існує сенсу сперечатись і боротися через них. Ці неважливі речі грецькою називались «адіафорон». Наприклад, у листі Філіппа Меланхтона до Мартіна Лютера адіафоронном названо католицьку літургію, а це означало, що дискутувати про неї марно.

27 квітня 1942 року Джордж Орвелл зробив у своєму воєнному щоденнику запис про вибірковість уваги, пам'яті й чутливості. На його думку, «ми тонемо у бруді. Спілкуючись із людьми, які мають певну позицію, або читаючи їхні тексти, я відчуваю, що інтелектуальна чесність і збалансовані оцінки зникли з лиця землі. Усі вони мислять аналітично, розглядають «справу», навмисно нехтуючи думкою опонентів, понад те, виявляючи абсолютну нечутливість до будь-яких страждань, окрім власних і своїх друзів... Усім бракує чесності й сердечності у ставленні до людей поза колом найближчих інтересів. Водночас найбільше вражає те, що залежно від політичної вигоди співчуття можна увімкнути або вимкнути, наче воду в крані».

Таким чином, Орвелл майстерно описує механізм ціннісного й етичного нейтралітету, що дає нам змогу вибірково підходити до болю та страждання інших і лежить в основі схильності «вимикати» й «вмикаючи» чутливість, що робить нас подібними на досвідчених операторів, які працюють із машинами, а не розумних і здатних відгукнутися людських істот. Адіафорон, власне, полягає в мовчазній відмові від етичного виміру в людських взаєминах. Такий механізм «відмови й повернення» (термін Арнольда Тойнбі, щоправда, трохи змінений) де-

монструє вразливість, слабкість, непередбачуваність і універсальну цінність людської гідності й життя.

Одна із тривожних тенденцій, що ховаються в цьому мінливому злі, – поведінка аморальних політичних опортуністів, котрі маскуються під мучеників та нонконформістів і для котрих фашизм, радикальний націоналізм чи будь-яка інша форма нехтування свободою і людською гідністю видається лише способом épater la bourgeoisie. За цією позицією стоять цілком моральна порожнеча й безсоромність.

Російському письменникові Едуарду Лімонову, який прославився стрільбою з кулемета по Сарасву в облозі, а ще – повним пригод життям у Нью-Йорку й Парижі, вдалося не тільки створити неофашистську політичну партію в РФ, яка певний час була в опозиції до Кремля та Владіміра Путіна, а й переманити на свій бік лібералів і демократів, а відтак, зрештою, проголосити того ж таки Путіна своїм героєм. Неабиякий довгий і звивистий шлях: від фашизму до фашизму через божемне життя й дисидентство.

У художній автобіографії «Це я – Едічка» Лімонов пише: «...немає в мені ані сорому, ані сумління, тому воно мене не мучить». Саме тому Маша Гессен писала про Лімонова так: «Характерний для нього брак переконань – типова особливість людей, які виростили

в Радянському Союзі, де виживання залежало від уміння йти за мінливою партійною лінією. Різниця лише в тому, що більшість як у СРСР, так і в путінській Росії змінювала погляди для того, щоб вписатися, від Лімонова – щоб відрізнитися від позиції більшості в певний період».

Цей парадокс виявляється ще і в суперечностях на кшталт «зобов'язання без моральних зобов'язань» або «політично незаанга-

У КРИТИЧНІ ПЕРІОДИ ІСТОРІЇ ЛЮДИ ЧАСТКОВО ГУБЛЯТЬ ЧУТЛИВІСТЬ І ЗДАТНІСТЬ СПРИЙМАТИ ІНШИХ ЗА ПРИНЦИПАМИ ЕТИКИ

жованого ангажування», перегукуючись із ідеєю про «несоціальну соціальність» Іммануїла Канта.

Позиція Едуарда Лімонова – глибока аморальність за відсутності відчуття провини або сорому – цілком у річичі теорії про адіафоризацію свідомості. Тож диявол у політиці – зовсім не фантазія. Він має багато облич, і одне з них – підривання та знищення універсального або принаймні прийнятого соціального та морального порядку. Диявол може з'являтися під виглядом утрати пам'яті й чутливості внаслідок масового психозу. Обидві подоби широко представлені в сучасній Росії – країні, чий письменники гостро відчували і яскраво описували зло, як силу, що не нехтує людською гідністю, пам'яттю, чутливістю, єднанням і співчуттям. Вочевидь, Едуард Лімонов до них не належить. Він обрав зло лише для того, щоб відрізнитися від більшості, і, хоч як це парадоксально, опинився поміж нагтовпу, охопленого масовим психозом. ■

NX

НОВІ КОМПЛЕКТАЦІЇ
НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

2015 РІК ВИРОБНИЦТВА

www.lexus.ua

Офіційний дистриб'ютор ПП "Тойота-Україна" Київ, пр-т Московський, 24 Б.

 LEXUS
HYBRID